

SAMİRƏ BEKTAŞI
AYNURƏ İSMAYİLOVA

AZƏRBAYCAN DİLİ 10

*Ümumtəhsil məktəblərinin 10-cu sinfi üçün
Azərbaycan dili (dövlət dili) fənni üzrə dərsliyin*

METODİK VƏSAİTİ

Bu nəşrlə bağlı irad və təkliflərinizi
info@eastwest.az və derslik@edu.gov.az
elektron ünvanlarına göndərməyiniz xahiş olunur.
Əməkdaşlığınız üçün əvvəlcədən təşəkkür edirik!

ŞƏRQ-QƏRB
BAKİ 2017

MÜNDƏRİCAT

Giriş.....	3
Ümumtəhsil məktəblərinin 10-cu sinfi üçün Azərbaycan dili fənni üzrə məzmun standartları.....	10
Təlimin təşkilinin forma və üsulları barədə tövsiyələr	12
Müəllimin təlim fəaliyyətinin planlaşdırılmasına dair nümunələr.....	19
İllik planlaşdırma nümunəsi.....	20
Təlim məqsədlərinin düzgün reallaşdırılması ilə bağlı tövsiyələr	28
Şagirdlərin yaş xüsusiyyətlərinin nəzərə alınması.....	30
Dərslikdə verilmiş müxtəlif janrlardan olan əsərlərin oxusu ilə bağlı tövsiyələr	32
Nitqin inkişaf etdirilməsi üçün oxu modelləri	35
Dərslikdə verilmiş müxtəlif çalışma və yazı işləri ilə bağlı tövsiyələr	39
İntegrativlik prinsipinin nəzərə alınması	40
Məzmun standartlarının reallaşması cədvəli.....	41
Qiymətləndirmədən düzgün istifadə ilə bağlı tövsiyələr	45
İnşa yazıları ilə bağlı tövsiyələr	51
Cari planlaşdırmaya nümunələr	55
KSQ №1	70
KSQ №2	84
KSQ №3	102
KSQ №4	116
KSQ №5	134
KSQ №6	154
KSQ №7	172
KSQ №8	182
Azərbaycan dilinin orfoqrafiya qaydaları	184
İstifadə olunmuş ədəbiyyat	192

GİRİŞ

Hörmətli müəllimlər!

Ümumtəhsil məktəblərinin 10-cu sinfi üçün Azərbaycan dili dərslik komplekti dərslik və metodik vəsaitdən ibarətdir. Fənnin tədrisi həftədə 2 saat olmaqla 34 həftəyə nəzərdə tutulmuşdur. Hər bölmənin sonunda Kiçik Summativ Qiymətləndirmə (KSQ), yarımilin sonunda isə Böyük Summativ Qiymətləndirmənin (BSQ) keçirilməsi nəzərdə tutulmuşdur. Vəsaitdə kiçik summativ qiymətləndirmələrə nümunə verilmişdir. Müəllim özü sinfinin və şagirdinin səviyyəsini nəzərə almaqla KSQ hazırlaya bilər. KSQ-in imla və ifadə formasında aparılması da məqsəduyğundur.

Dərslik dörd bölməni əhatə edir:

I bölmə – “Dil və ünsiyyət” adlanır.

II bölmə – “Təbiət və biz” adlanır.

III bölmə – “İnsan və cəmiyyət” adlanır.

IV bölmə – “Vətən, torpaq, yurd...” adlanır.

Standartların reallaşmasını təmin edən mövzular dörd bölmədə qruplaşdırılmışdır. Məzmun xəttinin tələbləri gözlənməmiş, standartın tələblərinin özünü doğrultması diqqət mərkəzində saxlanmışdır. Dərslikdə şagirdlərin şifahi və yazılı nitqinin formalaşması, dünyagörüşünün zənginləşdirilməsi məqsədilə verilmiş mətnlər məzmun baxımından əlaqələndirilmişdir. Tədris vahidləri və mövzular arasındakı məntiqi əlaqə, xronoloji ardıcılıq və sadədən mürəkkəbə əsas prinsip seçilmişdir.

Bölmələr yekunlaşarkən müəllim şagirdlərlə 10 dəqiqəlik *Bölmədən nəyi öyrəndiniz?, Hansı mətn xoşunuza gəldi?, Hansını bəyənmədiniz?, Hansı mətn sizə xoş təsir bağışladı?, Bölmədə çatışmayan cəhətlər hansılardır?, Müsbət cəhətləri nədir?* kimi suallarla fikir mübadiləsi apara bilər. Bu, şagirdlərdə rəy bildirmək bacarığının formalaşmasına və 4.1.4. standartının reallaşmasına yardım edəcəkdir.

Hər bölmənin sonunda ümumiləşdirici təkrarlar verilmişdir. Müəllim bu tapşırıqlardan məqsədyönlü şəkildə ya bölməni yekunlaşdırarkən istifadə edə bilər, ya da ev tapşırığı kimi verə bilər.

Seçilmiş mətnlər nitq bacarıqlarını: dinləmə, oxu, danışma və yazını inkişaf etdirməyə birbaşa xidmət edir. Hər məndən sonra mətnin məzmununu mənimsəmək, onun dil xüsusiyyətləri və sintaksisi üzərində iş aparmaq üçün qrammatik tapşırıqlar verilmişdir. Tapşırıqlar qrammatik qaydaların mənimsənilməsinə imkan yaradır (standart 2.1.1., 4.1.3.). Bu baxımdan mətnlərin üslubi imkanları nəzərə alınmış, müxtəlif üslublarda olmasına diqqət yetirilmişdir.

Bu il müəllimlər şagirdlərlə daha çox mətnlərin üslubları və üslubi xüsusiyyətləri üzərində iş aparacaqlar. Azərbaycan ədəbi dilinin üslublarının fərqləndirilməsi, mövzu ilə bağlı ifadə ediləcək fikrə uyğun üslubun seçilməsi, bədii, elmi, məişət və s. üslubların dil xüsusiyyətlərinin və mətnin tipinin müəyyənləşdirilməsi 3.1.1., 3.1.2., 3.1.3. standartını reallaşdırmağa xidmət edəcək. Əvvəlki illərdə şagirdlər mətnin xarakterik xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirməklə bağlı müəyyən tapşırıqları icra etdikləri üçün, düşünürük ki, üslubi xüsusiyyətlərin müəyyənləşdirilməsi onlar üçün elə də çətinlik törətməyəcək. Dərslikdə qrammatik normalarla bağlı tapşırıqlar yalnız bir bölmədə deyil, üslubların tədrisi zamanı nəzərdə tutulmuşdur. Tapşırıqların bu formada qruplaşdırılmasında məqsəd bütün üslubların ədəbi dil normalarına tabe olmasını şagirdin diqqətinə çatdırmaqdır.

Mətn üzərində iş aparmaq üçün prosedural və kontekstual xarakterli müxtəlif tapşırıqlar, çalışmalar seçilmişdir. Şagirdlərə müstəqil və sərbəst şəkildə işləmək üçün istiqamət verilmiş, layihələrə cəlb edilmələrinə, işləmələrinə şərait yaradılmışdır. Müstəqil təqdimatlar, sərbəst mövzuda mətnqurmalar, yaradıcı layihələr seçilərək şagird təfəkkürünün formalaşması üçün zəmin hazırlanmışdır.

Dərslikdə məntiqi təfəkkürün inkişafı üçün *təsvir et, müqayisə et, oxşarlıqları və fərqləri tap, təsnif et, dəyişdir, müəyyən et, əlaqəni aşkar et, sxem, qrafik, cədvəl düzəlt, tərtib et, davam et, təhlil et, izah et, şərh et, nəticə çıxar, səbəbi tap* kimi tapşırıqlar nəzərdə tutulub.

Tənqidi təfəkkürün inkişafı üçün müxtəlif baxış nöqtələrindən *qiymətləndir, əhəmiyyətini, rolunu qiymətləndir, səhvləri tap, mübahisəli məqamları aşkar et, tənqidi yanaş, düzgün olanı seç, öz ideyanı əsaslandır, sübut et* tapşırıqları nəzərdə tutulmuşdur.

Yaradıcı təfəkkürün inkişafı üçün *mətn qur, tətbiq et, problemi müəyyən et, fərziyələr irəli sür, dəyişikliklər et, yarat, yenidən tərtib et, proqnoz ver, müqayisə et və analoqu tap, yarat, tərtib et* tapşırıqları seçilmişdir.

Müəllimlər şagirdləri tapşırıqlar üzərində işlədərək şagirdlərin səviyyəsini nəzərə almalı, I, II səviyyəyə uyğun şagirdləri mürəkkəb tapşırıqlarla yükləməməlidir.

Şagirdlərə debatlar aparmaq, müzakirələrdə iştirak etmək, mühakimələr irəli sürmək, fikrini sərbəst ifadə etmək üçün tapşırıq nümunələri təklif olunmuşdur. Bütün mətn, qrammatik qayda və tapşırıqlar fənnin məqsədinə, standartların tələblərinə yönəlmişdir.

“Lügət üzərində iş” hissəsindəki tapşırıqlar 2.1.1. standartının reallaşması üçün zəmin yaradır. *Fikrinizi 2-3 cümlə ilə ifadə edir tipli tapşırıqlar* (səh. 27. çal. 13, səh. 56, çal. 2 və s.) 2.1.1.; səh. 42 tap. 4, 5, 6, 7, 10 və s., səh. 57 tap. 7, səh. 80 tap. 7, səh. 109 çal. 16 – 2.1.3. standartının; səh. 121 tap. 8, səh. 128 tap. 18, səh. 126 tap. 5 – 2.1.2 standartlarının reallaşmasına imkan yaradır.

İnklüzivliyi təmin etmək üçün tapşırıqlar müxtəlif çətinlikdə seçilmişdir. Peşəkar müəllim diferensiallığı qoruyaraq tapşırıqları səviyyələrə uyğun qruplaşdırmaqda çətinlik çəkməyəcək. Dərslərdə xüsusi istedadlı şagirdlərin təkrar çalışmalardan və dərslərin onlar üçün artıq maraqsız olmasından darıxaraq fəndən uzaqlaşmaması, potensiallarını düzgün istiqamətə yönəltmək üçün xüsusi yanaşmalar müəyyən edilmişdir. Belə şagirdlərin istedadından nitq, sosial, psixomotor bacarıqların formalaşması üçün istifadə etmək tövsiyə edilir. Bu şagirdlər daha çox fikirlərini izah etmək məqsədilə “Nə üçün?”, “Nə səbəbə?” kimi suallara cavab verməyi xoşlayır. Dərslərdə verilmiş məsələlərin oxşarını qurmaq, bu tapşırıqları onların özü tərəfindən çətinləşdirmək kimi tapşırıqları yerinə yetirməyi tapdırmaq, onların informasiya texnologiyalarından daha geniş və düzgün istifadə etməsini reallaşdırmaq istedadlı müəllim üçün çətin olmamalıdır.

Dərslərdə Azərbaycan dilinin zənginliyi, qədimliyi, böyük bir tarixə malik olması xüsusilə vurğulanmış, dilin qorunması, yaşaması, yad sözlərin dilə daxil olmasının qarşısının alınması məqsədilə bir çox tapşırıqlar verilmiş, şagirdlər müzakirəyə cəlb olunmuşdur.

Dərslərdə verilmiş “Eşitmədən yaradan bəstəkar” mətni şagirdlərdə fiziki qüsurlu insanlara qarşı diqqət formalaşdırmağa, həmin insanlar üçün incəsənətin, təhsilin, idmanın müəssərliyinin artırılmasına xidmət edir.

Mətnlər seçilərkən irqi, dini ayrı-seçkiliyin yolverilməzliyi önəmli hesab olunub. “Nobel mükafatı almış ilk amerikalı qadın”, “Afrika inciləri” mətnləri, C.Qarsianın uğur qazanmaq üçün tövsiyələri, N.Bondarçuk haqqında mətnlər müxtəlif millətlərin adət-ənənələrinə, həyat tərzlərinə, onların arzu və istəklərinə, duyğu və düşüncələrinə hörmətlə yanaşmağı təbliğ edir.

II bölmədə verilmiş mətnlər “Vardır”, “Zümrüd gözlü meşələr”, “Xəzər dənizi”, “Qartal” mövzuları vasitəsilə ətraf mühitə həssas və qayğıkeş münasibət məsələsi, eyni zamanda ekoloji problemlər ön plana çəkilmişdir. “Zəngəzur çinar meşələri” mətni vasitəsilə ekoloji problem və Qarabağ hadisələri əlaqələndirilmiş, şagirdlərin diqqəti çox vacib və əhəmiyyətli hesab edilən təbiətin qorunması kimi aktual bir məsələnin həll yollarına yönəldilmişdir.

III bölmədə verilmiş mətnlər şagirdi ailəyə, dövlətə, cəmiyyətə, ana dilinə məhəbbət ruhunda tərbiyə edir, onlarda ataya, anaya, müəllimə, dostə qayğı və hörmətlə yanaşmaq kimi ali hisləri aşılayır, şəxsiyyətin formalaşmasında ailənin əvəzsiz xidmətlərini ön plana çəkir. Bölmədəki “Uşaq qalmaq istəyirəm”, “Pəncərə”, “Qoşa məzar” əsərləri buna misaldır. Gender bərabərliyinə həssas yanaşmanı təmin etmək üçün mətnlərdəki və şəkillərdəki obrazlar arasında oğlan və qızların bərabər verilməsinə, əsasən, diqqət yetirilmişdir.

Milli-mənəvi dəyərlərə həssas yanaşma məqsədilə dərslərdə xüsusi tədris vahidləri nəzərdə tutulmuşdur. IV bölmələrdə xalqımızın milli-mənəvi dəyərləri xüsusi diqqət

mərkəzində saxlanmışdır. “Bakı kəndləri”, “Çaytikanı”, “Toponimlər – dilimizin “tarix kitabı” (I saat), “Şəki” mövzuları bu baxımdan xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Bu mövzularda şagirdlər milli-mənəvi dəyərlərin daşıyıcısı olan insanlar, məkanlarla tanış olur, soy-kökümüzə yaxından bələd olurlar.

Milli qürur tariximizin şanlı səhifələrinə həsr olunan “Şahablı qırğını” və “Dəli bir ağlamaq keçir könlümdən” mövzusu vətənpərvərlik hissinin aşılması üçün nəzərdə tutulmuşdur.

Mətnlər şagirdləri əlavə vəsaitlərdən istifadəyə istiqamətləndirir. Kompüter texnologiyalarından istifadə etməklə təqdimatların hazırlanması buna misaldır. Müəllim “Ağıllı lövhə”dən istifadə ilə dərsi daha da maraqlı edə bilər. “Mimio XI”, “SMART”, “PROMETAN” qurğularından istifadə ilə dərsin interaktivləşdirilməsi tövsiyə olunur. Təqdimatların hazırlanması ilə bağlı qaydalar vəsaitdə geniş şərh olunub.

Bu tədris ilində şagirdlərə qəzet maketi hazırlamaq üçün layihə işi təqdim edilmişdir. Layihənin məqsədi, forması, şagirdlərin görəcəyi işlər dərslərdə verilmişdir.

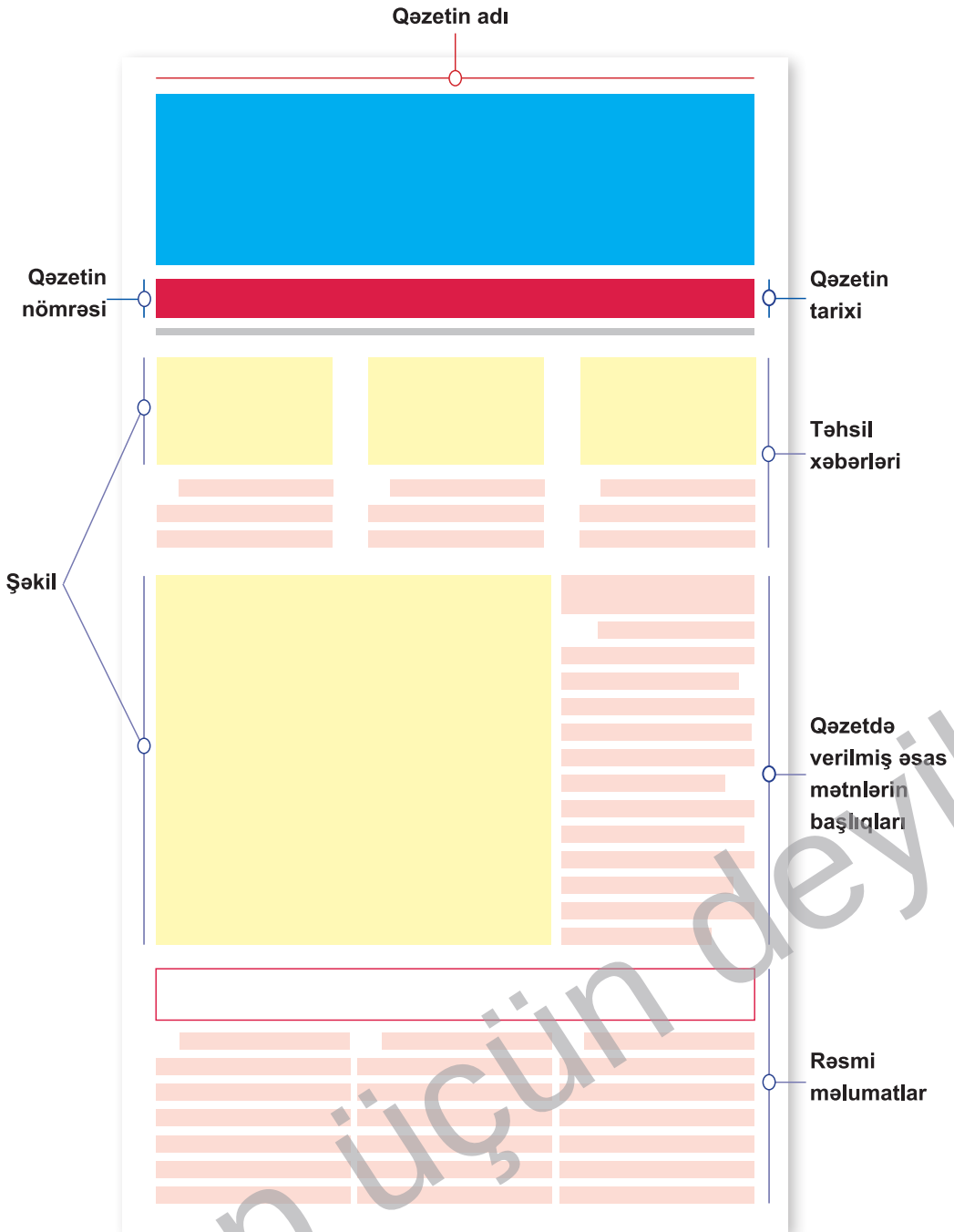
Şagirdlər informatika dərslərində **Microsoft Office** proqramlarını öyrəndikləri üçün bu onlar üçün elə də çətinlik törətməyəcək.

Əziz müəllimlər! Əgər məktəbinizin İKT ilə təminatı yoxdursa, şərait buna imkan vermirsə, siz bunu adi vatman kağızlarından istifadə etməklə də həyata keçirə bilərsiniz. Bu layihə üzərində şagirdləri çalışdırmaqla Siz onlarda qruplarda komanda şəklində işləmək, toplamaq, sistemləşdirmək, yazıları düzəltmək, ədəbi dilin normalarına uyğun yazı yazmaq, sual tərtib etmək, şəkil çəkmək, rəy vermək üçün onu başqalarına təqdim etmək, fərqli fikirlərə, tənqiddə dözümlülük kimi bacarıqlar formalaşdırmağa biləcəksiniz.

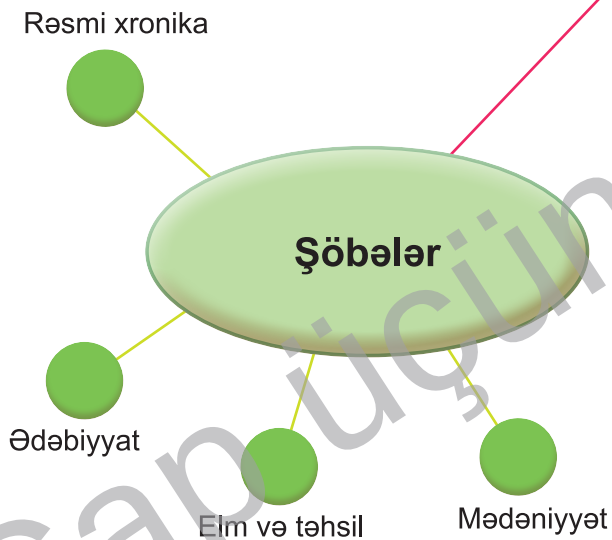
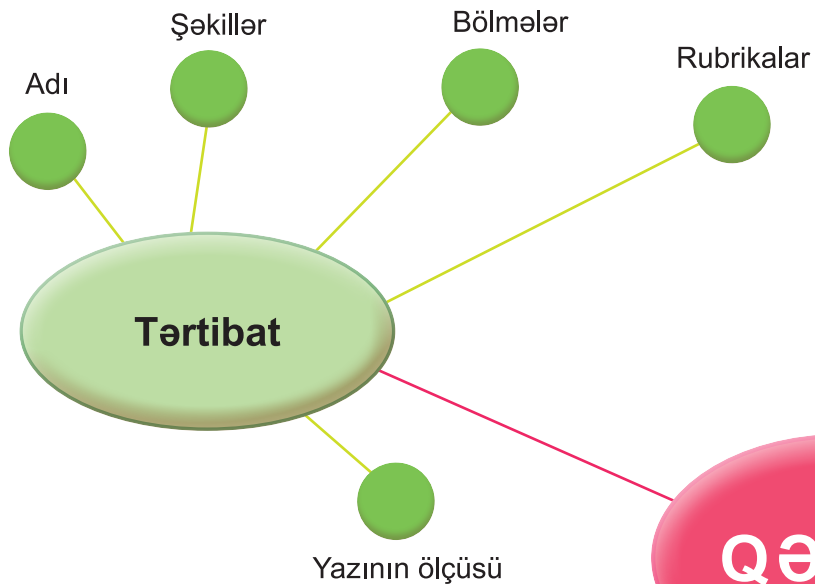
Dərslərdə bir neçə yerdə qəzet və ya jurnal materialı üzərində iş aparmaq üçün tapşırıqlar verilmişdir. Bu tapşırığı icra edən şagird istər-istəməz Azərbaycan mətbuatı ilə tanış olur, müətlə edir, müsbət və mənfi tərəfləri müəyyən edir, münasibət bildirir, əgər lazımdırsa, yazıya düzəliş edir və fikrini əsaslandırır. Bu tipli tapşırıqları mərhələli şəkildə icra edən şagird, təbii ki, mükəmməl yazı vərdişlərinə yiyələnəcəkdir. Bu tapşırıqlar 1.1.1., 4.1.1., 4.1.2. standartlarının reallaşdırılmasına xidmət edəcəkdir.

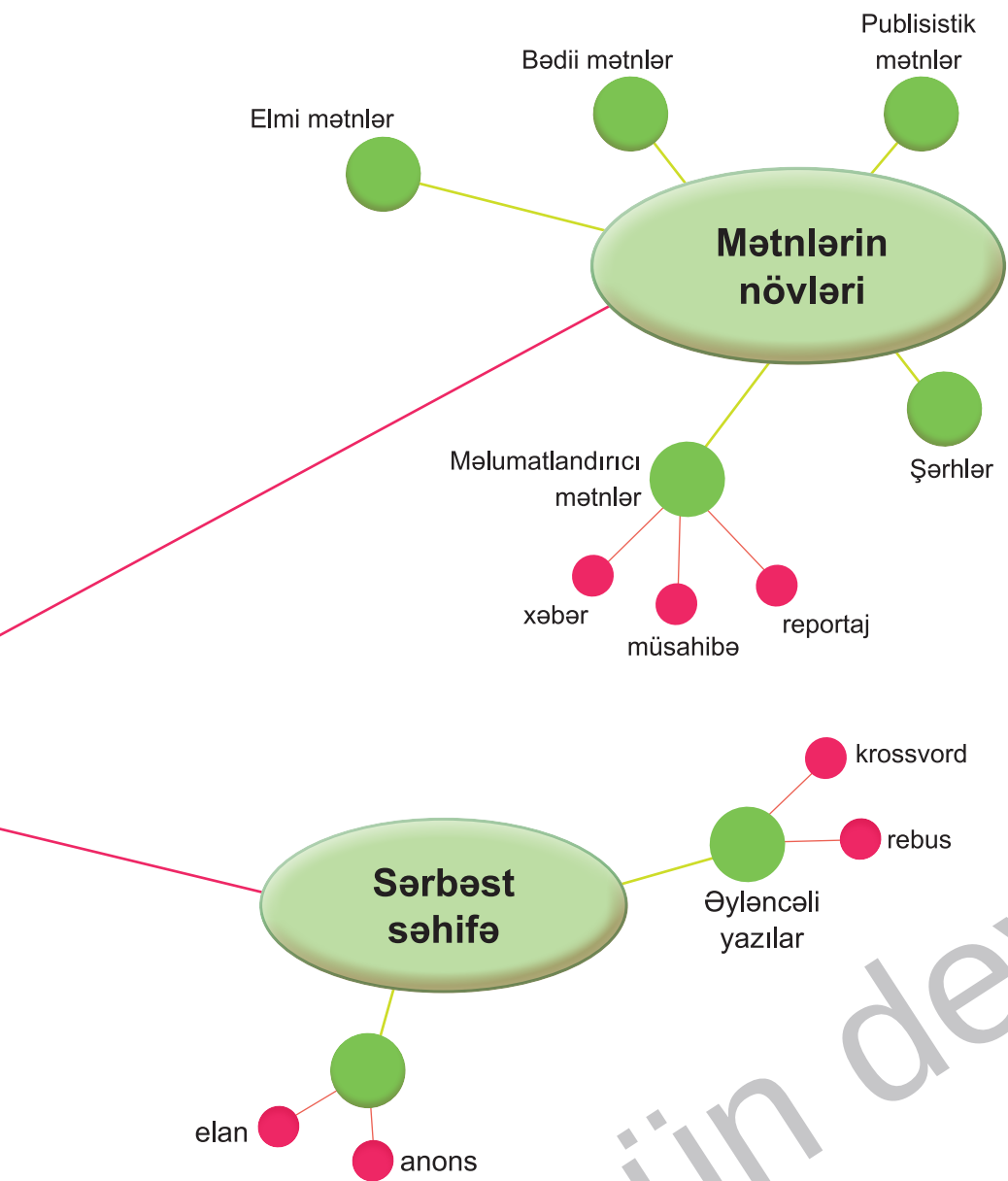
Müəllim çalışmalıdır ki, şagirdlər tərəfindən qəzetdə yerləşdiriləcək mətnlər daha çox məktəblə, təhsillə, şagirdlərin peşə seçimi ilə bağlı olsun. Toplanan materiallar təkcə Azərbaycan dili dərslərində öyrəndikləri ilə yekunlaşmasın. Digər fənlərin tədrisi zamanı öyrəndikləri maraqlı fakt və hadisələrin maketdə öz əksini tapması fənlər arası əlaqələrin yaranması üçün imkan yaradar.

Dərslərdə verilmiş qəzet maketinin sxemini Sizə də təqdim edirik.

QƏZET MAKETİNİN SXEMİ

ÜMUMTƏHSİL MƏKTƏBLƏRİNİN 10-cu SİNFİ ÜÇÜN AZƏRBAYCAN DİLİ FƏNNİ ÜZRƏ MƏZMUN STANDARTLARI

10-cu SİNF

10-cu sinfin sonunda şagird:

- KİV-dən dinlədiyi mətnləri şərh edir, fikirləri real həyatla müqayisə edir;
- Nitqində dil vahidlərindən, yardımçı vasitələrdən (atalar sözü, məsəllər və sitatlar) məqsədyönlü istifadə edir;
- Fikirlərini müxtəlif tipli (nəqli, təsviri, mühakimə) mətnlərlə ifadə edir;
- Oxuduğu mətndəki söz və ifadələri üslubi xüsusiyyətlərinə, mətnləri üslubuna görə fərqləndirir;
- Müxtəlif tipli (nəqli, təsviri, mühakimə) mətnlər yazır və təkmilləşdirir;
- Mətnin tərtibat formasına uyğun yazılış və durğu işarələri qaydalarına əməl edir;
- Müxtəlif əməli yazılar (rəy, məruzə) yazır.

Məzmun xətləri üzrə əsas və alt-standartlar

1. Dinləyib-anlama

Şagird:

- 1.1. Dinlədiyi fikri anladığını nümayiş etdirir.
- 1.1.1. KİV-dən dinlədiyi mətnləri şərh edir.
- 1.1.2. Dinlədiyi mətndəki fikirləri real həyatla müqayisə edir.

2. Danışma

Şagird:

- 2.1. Şifahi nitq bacarıqları nümayiş etdirir.
- 2.1.1. Nitqində dil vahidlərindən məqsədyönlü istifadə edir.
- 2.1.2. Nitqini zənginləşdirmək məqsədilə atalar sözü, məsəllər və sitatlardan istifadə edir.
- 2.1.3. Müxtəlif mövqeli fikirləri real hadisələrlə müqayisə edir.
- 2.1.4. Fikirlərini müxtəlif tipli (nəqli, təsviri, mühakimə) mətnlərlə ifadə edir.

3. Oxu

Şagird:

- 3.1. Mətni mənimsədiyini nümayiş etdirir.
- 3.1.1. Mətndəki söz və ifadələri üslubi xüsusiyyətlərinə görə fərqləndirir.
- 3.1.2. Oxuduğu mətnləri üslubuna görə fərqləndirir.
- 3.1.3. Oxuduğu mətnin tipini (nəqli, təsviri, mühakimə) müəyyənləşdirir.

4. Yazı

Şagird:

- 4.1. Rəhbərli yazı vərdişlərinə yiyələndiyini nümayiş etdirir.
- 4.1.1. Müxtəlif tipli (nəqli, təsviri, mühakimə) mətnlər yazır.
- 4.1.2. Mətni tipinə (nəqli, təsviri, mühakimə) uyğun olaraq təkmilləşdirir.
- 4.1.3. Mətnin tərtibat formasına uyğun yazılış və düzgün işarələri qaydalarına əməl edir.
- 4.1.4. Müxtəlif əməli yazılar (rəy, məruzə) yazır.

TƏLİMİN TƏŞKİLİNİN FORMA VƏ ÜSULLARI BARƏDƏ TÖVSIYƏLƏR

Şagirdin öyrənməyə və həyatı bacarıqlara yiyələnməyə marağını şərtləndirən fəal təlim prosesində aşağıdakı mərhələlər mühüm didaktik əhəmiyyət daşıyır.

- Düşünməyə yönəltmə mərhələsi;
- Dərketmə mərhələsi;
- Düşünmə mərhələsi.

Düşünməyə yönəltmə mərhələsində şagirdlər öyrəndikləri bilikləri təhlil etməyə və araşdıracaqları mövzu ətrafında düşünməyə sövq edilir. Şagird ilk olaraq mövzu ilə əlaqədar biliklərinin səviyyəsini müəyyənləşdirir və bəzi hallarda bunlara yeni əlavələr edir.

Dərketmə mərhələsində şagirdlər yeni informasiya və ideyalarla təmasda olurlar. Əsas məsələ ondan ibarətdir ki, əvvəlki mərhələdə yaranmış fəallıq və maraq inkişaf etdirilir, şagirdlər yeni anlayışları müəyyən edib mənimsəmək üçün keçmiş və yeni biliklər arasında əlaqə yaradırlar.

Düşünmə mərhələsində şagirdlər yeni qazandıqları bilikləri möhkəmləndirməklə yanaşı, bir neçə mühüm məqsədə nail olmaq istiqamətində də fəaliyyət göstərirlər. Birincisi, şagirdlər yeni ideya və informasiyaları öz sözləri ilə ifadə etməyə çalışırlar. İkincisi, şagirdlər arasında canlı fikir mübadiləsi yaranır, onlar öz ekspressiv (təsirli) söz ehtiyatını genişləndirməyə, həmçinin digər şagirdlərin təsəvvürləri ilə tanış olmağa imkan tapırlar.

Azərbaycan dili təlimində şagirdlərin fəallığını, dərslərin maraqlı və məzmunlu olmasını qeyri-standart dərslər formalarından (dərs-müzakirə, dərs-ekskursiya, dərs-oyun, dərs-seminar, dərs-səyahət, dərs-iclas və s.) istifadə yolu ilə də təmin etmək mümkün olur. Bu dərslərdə müəllim və şagirdlərin fəaliyyəti qoyulmuş problemlərin həllinə yönəlir, sinifdə canlı və münbit təlim şəraiti yaranır. Belə dərslər, əsasən, motivasiya, problemin həlli, təqdimetmə, qiymətləndirmə mərhələlərindən ibarət olur.

Azərbaycan dili dərsləri bütün təlim formalarından istifadə etməklə keçirilə bilər. Dərslərdə kollektiv, qrup, cütlərlə, fərdi iş formalarından geniş istifadə olunmuşdur. Təlim formaları seçilərkən üsullarla vəhdət təşkil etməsi gözlənilmiş, uzlaşmaya diqqət yetirilmişdir. Seçilmiş təlim formalarının istifadəsi zamanı aşağıdakı bacarıqların formalaşması nəzərdə tutulmuşdur:

- Şagirdlərin vəzifələrini düzgün müəyyənləşdirməsini təmin etmək;

- Birgə fəaliyyəti təmin etmək;
- Bir-birinin fikrinə hörmətlə yanaşılmasına nail olmaq;
- Müstəqil fikirlər söylənməsi üçün imkan yaratmaq;
- Mübahisəyə yol vermədən, sağlam rəqabət aparmaq;
- Problemin həllində kompromis yollar axtarmaq.

Azərbaycan dilinin təlimi prosesində müxtəlif üsullardan istifadə etmək mümkündür. Dərslikdə aşağıdakı interaktiv üsulların istifadə olunması faydalı bilinib:

• Klaster	• Söz assosiasiyası
• Venn diaqramı	• Sorğu
• İNSERT	• Layihə
• Rollu oyunlar	• İnteraktiv mühazirə
• Müzakirə	• Auksion
• BİBÖ	• Debat
• Beyin həmləsi	• Təqdimat

KLASTER

Klaster şagirdləri mövzu ilə bağlı sərbəst düşünməyə, axtarış aparmağa sövq edir. Onların idraki fəallığına imkan yaradır. Klaster üsulundan istifadə ilə dərslikdə, əsasən, nəticəçıxarma mərhələləri yekunlaşdırılıb. Azərbaycan bəstəkarları, onların əsərləri, Azərbaycan generalları və s. mövzular şaxələndirilib.

VENN DİAQRAMI

Venn diaqramı kəsişən iki və ya daha artıq çevrə üzərində qurulur. Çevrələrin üst-üstə düşdüyü hissədə yazmaq üçün kifayət qədər yer olur. Həmin yerdə ümumi cəhətlər qeyd edilir. Kənar hissələrdə isə fərqli cəhətlər yazılır. Məsələn, şagirdlər “Vasitəli və vasitəsiz nitq” mövzusunun müqayisəli şəkildə yekunlaşdırma bilərlər.

İNSERT

İnsert üsulundan dərsin dərkətmə mərhələsində istifadə olunur. Oxu zamanı şagirdlərin öz qavrayışını yoxlamasına imkan yaradır. Bu üsuldən istifadə iki mərhələdə həyata keçirilir. Birinci, üzərində əməliyyat aparılacaq mətn, istifadə olunacaq zəruri işarələr (bu işarələr şagirdlərin yaşına və hazırlıq səviyyəsinə görə müxtəlif ola bilər) müəyyən olunur. İkinci, şagirdlər tapşırığın məzmunu ilə tanış olur və onu yerinə yetirirlər. Məsələn,

- ☒ – Əvvəldən bildiyiniz bir məlumatı təsdiq edən əlavə məlumatlara rast gəlmisinizsə, yoxlama işarəsi (✓) qoyun.
- ☐ – Oxuduğunuz məlumatlar əvvəllər bildiyinizi rədd edirsə, yaxud ona ziddirsə, mənfi (–) işarəsi qoyun.
- ☐ – Müsbət (+) işarəsi o zaman qoyulur ki, rast gəldiyiniz məlumat sizin üçün təzə olsun.

ROLLU OYUNLAR

Rollu oyunlar şagirdlərə özləri və ətrafdakılar haqqında şifahi məlumat əldə etməyə, danışq səslərini, sözləri düzgün tələffüz etməyə imkan verir. İfadəli nitq bacarıqlarının formalaşması və inkişafına təsir göstərir. Dialog qurmaq tapşırıqları bura aid edilə bilər.

MÜZAKİRƏ

Müzakirə konkret problem üzrə fikirləri mübadilə etməkdir. Bu metodun köməyi ilə şagirdlər Azərbaycan dili üzrə yeni biliklərə yiyələnir, öz mövqelərini müdafiə edirlər. Təlim diskussiyasının başlıca funksiyası şagirdlərin idraki marağını stimullaşdırmaqdır. O həm də təhsilverici, inkişafetdirici, tərbiyəedici və nəzarətedici-təshihedici kimi köməkçi funksiyaları da yerinə yetirir.

BİBÖ

BİBÖ-də müəllim lövhədə 3 sütundan ibarət cədvəl qurur və aşağıdakı bölmələri qeyd edir: Bilirəm/İstəyirəm bilim/Öyrəndim. Şagirdlər problemlə bağlı bildiklərini söyləyir və cavablar birinci sütunda qeyd olunur. Həmin məsələ ilə bağlı bilmək istədikləri isə ikinci sütuna yazılır. Dərsin sonunda bir daha həmin cədvələ diqqət yetirilir və mövzu ilə bağlı öyrəndikləri üçüncü sütunda qeyd edilir.

Bilirəm	İstəyirəm bilim	Öyrəndim

BEYİN HƏMLƏSİ

Beyin həmləsi üsulu əqli hücum da adlandırılır. Şagirdlərdə yeni mövzuya maraq oyatmaq, habelə onların nəyi yaxşı (və ya pis) bildiklərini aydınlaşdırmaq məqsədilə bu üsuldən istifadə olunur. Hazırlanmış sual lövhədə yazılır, yaxud şifahi şəkildə şagirdlərin diqqətinə çatdırılır. Şagirdlər suallara əsasən fikirlərini bildirirlər. Bütün ideyalar şərhətsiz və müzakirəsiz yazıya alınır. Yalnız bundan sonra söylənilmiş ideyaların müzakirəsi, şərh və təsnifatı başlayır. Aparıcı ideyalar yekunlaşdırılır, şagirdlər söylənmiş fikirləri təhlil edir, qiymətləndirirlər.

SÖZ ASSOSİASIYASI

Söz assosiasiyasından istifadə edilərkən öyrəniləcək mövzuya aid əsas söz (və ya söz birləşməsi) lövhəyə yazılır. Şagirdlər həmin sözlə bağlı ilk xatırladıqları fikirləri söyləyirlər və həmin fikirlər müəllim tərəfindən lövhəyə yazılır. Mövzu ilə bağlı olan sözlər deyilən fikirlərin arasından seçilir və əlaqələndirilir, onlardan anlayış və yaxud ideya çıxarılır. Bu anlayış əsasında yeni materialın öyrənilməsinə başlanılır. Bu üsul həm də şifahi formada tətbiq edilə bilər.

SORĞU

Sorğu üsulu araşdırılan məsələ ilə bağlı fakt və hadisələr haqqında müəyyən qrupların ictimai rəyini öyrənmək məqsədilə aparılır. Sorğu vərəqi araşdırılan məsələ ilə bağlı tərtib edilir və burada suallar qoyulur. Sorğuda iştirak edənlər bu vərəqi müstəqil doldururlar.

LAYİHƏ

Layihələrin hazırlanması müxtəlif mövzuların müstəqil şəkildə tədqiq edilməsidir. Şagirdlər öz layihələrini təqdim etməzdən əvvəl uzun müddət onun üzərində işləyirlər. Layihələr hazırlayarkən müəllim mövzu və ya problemləri müəyyən edir və sinfə bunlardan birini seçmək imkanı verir. Problem konkret olmalıdır. Müəllim və şagirdlər birlikdə layihə üzərində işin başlama və başa çatma müddətini, istifadə olunacaq əyani vasitələri, (ədəbiyyatlar, mənbələr, təsviri vasitələr və s.) bunları əldə etmək yollarını, iş formalarını (fərdi, yoxsa qrup şəklində) müəyyən edirlər. İş prosesində müəllim suallara cavab verə və ya yol göstərə bilər. İşin icrasına isə şagirdlər özləri cavabdehirlər. Tədqiqatın nəticəsi hesabat, xəritə, illüstrasiya, fotosəkillər, cədvəllər, qrafiklər formasında ifadə oluna bilər.

İTERAKTİV MÜHAZİRƏ

İnteraktiv müəhazirə məlumatın müəllimdən şagirdə ötürülmə üsulu-dur. Bu üsuldən mövzu ilə bağlı məzmunun zənginləşdirilməsi, tamamlan-ması məqsədilə istifadə etmək məqsədauyğundur. Belə qısa müəhazirələr 10-15 dəqiqə ərzində aparılır. Müəhazirənin məqsəd və vəzifələri dəqiq ol-malı, əyani və texniki vasitələrdən istifadə olunmalı, müəhazirə prosesi verbal (suallar vermək) və vizual (şagirdlərin sifətlərinin ifadəsini və jest-lərini müşahidə etmək) tənzimlənməlidir.

AUKSION

Auksionda öyrənilən əşya və ya hadisənin xüsusiyyətləri ardıcıl şəkil-də adlandırılır. Hamı növbə ilə əşya və ya hadisə haqqında fikir söyləyir: hər bir fikirdən sonra müəllim sayır: “Bir, iki”... Bu zaman başqa iştirakçı tez təklif verə bilər. Sonuncu təklif verən qalib sayılır. Fikirlər bir-birini təkrarlamamalıdır. Bunun üçün hamı bir-birini dinləyir.

DEBATLAR

Debat fransız sözü (*debats*) olub “müəyyən məsələ, problem üzrə fikir mü-badiləsi” mənasında işlənir.

Debat zamanı mübahisə edən, müzakirə aparan tərəflər bir-birlərini deyil, üçüncü tərəfi (dinləyicini, tamaşaçını) inandırmaya, ona təsir göstərməyə çalı-sırlar. Debat zamanı çıxış edən hər iki tərəfin qarşısında duran başlıca vəzifə öz mövqeyini əsaslandırmaq, haqlı olduğunu sübut etməkdir.

Bu zaman üçüncü tərəf – dinləyici onu daha çox inandıran tərəfin mövqe-yini qəbul edir, öz seçimində ona üstünlük verir. Debatlar üçün seçilən mövzu aktual, maraqlı olmalı, çıxış edənlər dəlillərlə danışmalı, müxtəlif səciyyəli suallardan istifadə etməli, özlərinin hakimlik məharətini göstərməlidirlər.

TƏQDİMAT

Təqdimat şagird fəaliyyətinin mühüm mərhələsidir. Nəzəri və təcrübə biliklərinin vahidliyini əhatə edir. Vəsaitdə müxtəlif mövzuları əhatə edən təqdimat tapşırıqlarından istifadə olunmuşdur. Müəllim bu təqdimatları qiymətləndirmək üçün aşağıdakı cədvəldən istifadə edə bilər.

Təqdimatın meyarları	Nail olunan meyarların sayı
Təqdimatın məqsədlərinin qoyuluşu	
Vəzifələrin müəyyən olunması	
Təqdimatın məzmunu	
Təqdimatın strukturu	
Təqdimatın texniki hazırlığı	
Vizual vasitələrin istifadəsi	
Slaydların yaradılması	
Flipçartla, audio və videoavadanlıqlarla iş	
Şrift, fon, slaydların düzülüşü, tərtibat	
Təqdimatın inandırıcılığı	
Effektiv başlanma və sona çatdırılma	
Auditoriya ilə qarşılıqlı əlaqə	
Səsin gücü, tembral çaları, intonasiya	
Məlumatın qeyri-verbal vasitə ilə ötürülməsi	
Stilistika üsulları, mətnə və nitqdə fiqurlar	
Nitqin bədiiliyi və məcaziliyi	
Təqdimatda kreativlik	
Mübahisə yaradan, çoxmənalı, anlaşılmaz məfhum və terminlərin istifadəsi	
Öz emosional vəziyyətinə yiyələnmək və onu idarə etməyi bacarmaq	
Cəmi:	

MÜƏLLİMİN TƏLİM FƏALİYYƏTİNİN PLANLAŞDIRILMASINA DAİR NÜMUNƏLƏR

Dərslikdə müəllimin həm gündəlik, həm də illik planlaşdırmasını aparmaq üçün kifayət qədər material və resurs verilmişdir. Planlaşdırma müəllimlərin qarşısında duran ən mühüm vəzifədir. Planlaşdırma əsas məqsədləri müəyyənləşdirmək və onlara nail olmaq üçün müəllimlərin fəaliyyət istiqamətidir. İllik planlaşdırmada tədris vahidinin nə zaman və hansı ardıcılıqla tədris ediləcəyi göstərilir. Eyni zamanda hər fəslə ayrılacaq vaxtı göstərilir. Müəllimlər üçün perspektiv plan nümunəsi vəsaitdə verilsə də, onun müstəqil tutulma qaydası ilə tanış olmaq üçün fənnin planlaşdırılması ardıcılığı daxil edilmişdir. Bu ardıcılıq aşağıdakı kimidir:

1. Tədris vahidlərini dəqiqləşdirmək, ardıcılıq prinsiplərini müəyyənləşdirmək. Məzmunun ardıcılığı (asandan çətinə doğru), xronoloji ardıcılıq (zaman ardıcılığı), məntiqi ardıcılıq (əvvəlcə o anlayışlar öyrədilir ki, onlar növbəti anlayışların açılmasında mühüm əhəmiyyət daşıyır) nəzərdə tutulur.

2. Hər tədris vahidi üçün tədris planına əsasən vaxt bölgüsü aparmaq. (Tədris vahidləri üçün vaxt bölgüsünü müəyyənləşdirərkən fənn üzrə illik dərs saatlarının ümumi sayı nəzərə alınır. Hər tədris vahidinə onun əhəmiyyətliyi və mürəkkəbliyi baxımından vaxt ayrılır.)

3. İntegrasiya imkanları, əlavə resurslar seçmək.

İllik planlaşdırma apararkən müəllim mütləq məzmun standartları, qiymətləndirmə standartları, tədris planı, dərslik (istifadə olunacaq mətnlər və digər materiallar), müəllim üçün vəsaitə istinad etməlidir. Dərs ilinin həftələri, tədris ilində baş verəcək mühüm hadisələr (tarixi günlər), tədris vahidlərinin və onlara daxil olan mövzuların adı müəyyən edilməlidir.

İLLİK PLANLAŞDIRMA NÜMUNƏSİ

I BÖLMƏ					
Mövzular	Standartlar	İnteqrasiya	Resurslar	Saat	Tarix
1. Diagnostik qiymətləndirmə, layihəyə hazırlıq				1	
2. Dil (I saat)	2.1.3., 3.1.1., 4.1.1.	Xar. dil – 3.1.1.; Ədəb. – 1.2.3.	dərslik, “Şirin dil” mahnısı, iş vərəqləri	1	
3. Dil (II saat)	2.1.1., 3.1.1., 4.1.1., 4.1.3.	Xar. dil – 3.1.3.; Azərb. dili (tədris dili) – 2.2.1.	dərslik, iş vərəqləri	1	
4. Zəlimxan Yaqub. “Dilim” (I saat)	1.1.2., 2.1.2., 3.1.1., 4.1.1.	Ədəb. – 1.2.4.; Xar. dil – 3.1.1.	dərslik, iş vərəqləri	1	
5. Zəlimxan Yaqub. “Dilim” (II saat)	1.1.2., 2.1.1., 2.1.3., 4.1.1.	Ədəb. – 2.2.1.; Xar. dil – 1.1.2.	dərslik, sxemlər, “Telefonçu qız” və ya “Sənyor Robinzon” filmləri	1	
6. Afrika inciləri (I saat)	1.1.1., 3.1.1., 4.1.2.	Ədəb. – 2.2.1.; Bio. – 3.1.1.	dərslik, “Mauqli” və “Tarzan” filmlərindən fraqment, “Con Sabunya” sənədli filmi	1	
7. Afrika inciləri (II saat)	1.1.1., 2.1.3.	Ədəb. – 1.2.2.; Bio. – 2.1.1.; Azərb. tarixi – 1.3.1.	dərslik, sxemlər, “Con Sabunya” sənədli filmi	1	
8. Afrika inciləri (III saat)	2.1.1., 3.1.2., 4.1.1.	Xar. dil – 3.1.3.	dərslik	1	
9. KSQ				1	
10. Eşitmədən yaradan bəstəkar (I saat)	1.1.1., 3.1.3., 4.1.1.	Ədəb. – 1.2.2.; Xar. dil – 3.1.4.	dərslik, Bethovenin sonatası	1	

11. Eşitmədən yaradan bəstəkar (II saat)	1.1.1., 4.1.4.	Xar. dil – 3.1.4.	dərslik, internet materialları	1	
12. Yazının əmələ gəlməsi (I saat)	1.1.1., 3.1.2., 4.1.1.	Ədəb. – 3.1.1.	dərslik, "Bir qalanın sirri" filmi, "Azərbaycan nağılları" kitabı	1	
13. Yazının əmələ gəlməsi (II saat)	1.1.1., 1.1.2., 4.1.2., 4.1.3.	Azərb. tarixi – 1.2.2.	dərslik, "Molla Nəsrəddin" lətifələri	1	
14. "Mətn" (I saat)	1.1.2., 2.1.2., 3.1.3.	Ədəb. – 2.1.2.	dərslik, iş vərəqləri, lazımı əyani vəsait	1	
15. "Mətn" (II saat)	2.1.1., 4.1.2.	Azərb. dili (tədris dili) – 1.1.1.	dərslik, iş vərəqləri	1	
16. KSQ				1	

II BÖLMƏ					
Mövzular	Standartlar	İntegrasiya	Resurslar	Saat	Tarix
1. Qeyri-adi Səttar (I saat)	2.1.3., 3.1.3., 4.1.1.	Ədəb. – 3.1.2.	dərslik, S.Bəhlulzadə haqqında sənədli film	1	
2. Qeyri-adi Səttar (II saat)	3.1.1., 3.1.2., 4.1.3.	Xar. dil – 4.1.2.	dərslik, mətnlər	1	
3. Qeyri-adi Səttar (III saat)	1.1.1., 4.1.2.	Xar. dil – 4.1.1.	dərslik, X.Natəvanın şəkli, milli ornamentlərdən ibarət şəkillər, sənədli filmlər	1	
4. Musa Yaqub. "Vardır" (I saat)	1.1.1., 2.1.4.	Ədəb. – 1.2.1.	dərslik, Azərbaycanla bağlı klip	1	
5. Musa Yaqub. "Vardır" (II saat)	3.1.2., 4.1.1., 4.1.3.	Xar. dil – 3.1.3.	dərslik, iş vərəqləri	1	
6. Zümrüd gözlü gözəllər (I saat)	1.1.2., 2.1.4., 3.1.1., 3.1.2.	Ədəb. – 2.2.1.	dərslik	1	
7. Zümrüd gözlü gözəllər (II saat)	1.1.2., 2.1.3.	Ədəb. – 2.2.1.	dərslik, iş vərəqləri, xəritə	1	
8. Zümrüd gözlü gözəllər (III saat)	2.1.4., 4.1.1.	Ədəb. – 3.1.3.	dərslik, videoçarx	1	
9. KSQ				1	
10. Qabil. "Azərbaycan torpağı"	2.1.3., 3.1.2., 4.1.3.	Ədəb. – 2.2.1.	dərslik, iş vərəqləri	1	
11. Dənizdən böyük (I saat)	3.1.1., 3.1.2., 4.1.2.	Coğ. – 3.2.5.	dərslik, "Xəzər" haqqında mahnı və ya müvafiq sənədli film	1	
12. Dənizdən böyük (II saat)	3.1.1., 3.1.2.	Xar. dil – 3.1.1.; 3.1.3.	dərslik, sxemlər	1	

13. Dənizdən böyük (III saat)	1.1.1., 2.1.1., 2.1.3., 3.1.2.	Bio. – 4.2.1.; 4.2.2.	dərslik, https://www.youtube.com / watch?v=QvkvpRG9 TWQ	1	
14. Sadiq Zaman. “Qartal”	1.1.2., 2.1.3., 4.1.3.	Ədəb. – 2.1.2.	dərslik, internet materialları	1	
15. Dəli bir ağılamaq keçir könlümdən	1.1.2., 2.1.4.	Azərbay. tarixi – 1.1.1.	dərslik, “20 Yanvar” bədi filmi və ya sənədli filmlər	1	
16. KSQ				1	
17. Layihə üzrə iş				1	
18. BSQ				1	

III BÖLMƏ					
Mövzular	Standartlar	İnteqrasiya	Resurslar	Saat	Tarix
1. Ceyson Qarsia. "Uğur qazanmağın sirləri"	1.1.1., 2.1.3.	Ədəb. – 1.1.4.	dərslik, İnternet materialları (motivasiya yaratmaq üçün videoçarx)	1	
2. Uşaq qalmaq istəyirəm (I saat)	2.1.2., 3.1.1., 3.1.2.	Ədəb. – 1.2.2.; Xar. dil – 3.1.2.	dərslik, Elvin Mirzəzadənin "Uşaq olmaq istəyirəm" şeiri	1	
3. Uşaq qalmaq istəyirəm (II saat)	4.1.1., 4.1.3.	Ədəb. – 3.1.3.	dərslik	1	
4. Məni xalqımın dilində danışdır (I saat)	3.1.2., 4.1.3.	Xar. dil – 3.1.4.	dərslik, R.Behbudovun ifasında mahnı	1	
5. Məni xalqımın dilində danışdır (II saat)	3.1.2.	Xar. dil – 3.1.3.	dərslik	1	
6. Cabir Novruz. "Bir ana qucağında bir körpə aparırdı"	3.1.2., 2.1.3.	Ədəb. – 1.2.4.	dərslik, Ə.Məmmədخانlı, "Buz heykəl" hekayəsi	1	
7. Xocalı	1.1.1., 2.1.3.	Azərbaycan tarixi – 1.1.1.; Ədəb. – 2.2.1.	dərslik, "Xoca" filmi, Xocalı hadisələri ilə bağlı sənədli filmlər	1	
8. KSQ				1	
9. Pəncərə (I saat)	1.1.2., 2.1.3., 4.1.4.	Ədəb. – 2.2.1.	dərslik, "Ögey ana" bədii filmi	1	
10. Pəncərə (II saat)	3.1.1., 3.1.2., 4.1.3.	Xar. dil – 3.1.3.	dərslik, iş vərəqləri	1	
11. Pəncərə (III saat)	2.1.4., 4.1.1.	Azərbaycan dili (tədris dili) – 3.1.2.	dərslik	1	

12. Bilmək ən böyük xəzinədir (I saat)	1.1.2., 2.1.2., 2.1.3.	Ədəb. – 1.2.2.	dərslik, iş vərəqləri, “Bir qalanın sirri” bədii filmi	1	
13. Bilmək ən böyük xəzinədir (II saat)	2.1.1., 3.1.1., 4.1.1.	Azərbay. dili (tədris dili) – 3.1.2.	dərslik	1	
14. Nobel mükafatı almış ilk amerikalı qadın (I saat)	1.1.1., 2.1.3., 4.1.2., 4.1.3.	Ədəb. – 2.2.1.	dərslik	1	
15. Nobel mükafatı almış ilk amerikalı qadın (II saat)	2.1.2., 4.1.1.	Azərbay. dili (tədris dili) – 3.1.2.	dərslik	1	
16. Millətin xeyirxah anası	2.1.1., 4.1.2., 4.1.3.	Azərbay. dili (tədris dili) – 1.2.2., 2.1.2.	dərslik, iş vərəqləri, “Aşurbəylilər” sənədli filmi	1	
17. Məruzə yazmaq	4.1.3., 4.1.4.	Xar. dil – 4.1.4.	dərslik	1	
18. KSQ				1	

IV BÖLMƏ					
Mövzular	Standartlar	İnteqrasiya	Resurslar	Saat	Tarix
1.“Coğrafi obyektlərin adları haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu	2.1.1., 3.1.2.	Xar. dil – 3.1.1.; Azərb. dili (təlim dili) – 2.1.2.	dərslik, iş vərəqləri	1	
2. Nəriman Həsənzadə. “Azərbaycan” (I saat)	1.1.1., 2.1.2., 3.1.1.	Ədəb. – 1.2.3.; Coğ. – 1.3.1.	dərslik, xəritə, iş vərəqləri, Səməd Vurğunun “Azərbaycan” şeirinin videoçarxı	1	
3. Nəriman Həsənzadə. “Azərbaycan” (II saat) Rəy yazmaq	3.1.2., 4.1.4.	Azərb. dili – 3.1.4.	dərslik, iş vərəqləri	1	
4. Bakı kəndləri	3.1.2., 4.1.3.	Azərb. tarixi – 1.2.2.; Azərb. dili (tədris dili) – 4.1.3.	dərslik, Bakının xəritəsi	1	
5. Qoşa məzar	1.1.1., 2.1.2., 2.1.3.	Azərb. tarixi – 1.1.1.; GÇH – 1.3.1.	dərslik, iş vərəqləri, “Fəryad” bədii filmindən müvafiq kadrlar	1	
6. Şahablı qırğını (I saat)	2.1.3., 3.1.1., 4.1.3.	Azərb. tarixi – 1.2.2.; Xar. dil – 2.1.2.	dərslik, iş vərəqləri	1	
7. Şahablı qırğını (II saat) Xatın faciəsi	1.1.2., 2.1.2., 3.1.3.	Üm. tar. – 1.1.2.	dərslik, iş vərəqləri, “Onu bağışlamaq olarmı?” bədii filmi	1	
8. Şahablı qırğını (III saat)	1.1.2., 2.1.3., 4.1.1.	Azərb. tarixi – 1.1.1.; Azərb. dili (təlim dili) – 3.1.1.	dərslik, iş vərəqləri, “Xarıbülbul” qısametrajlı filmi	1	
9. KSQ				1	

10. Çaytikanı	2.1.1., 3.1.2.	Bio. – 2.1.1.	dərslik, iş vərəqləri, “Dərviş Parisi partladır” bədii filmindən müvafiq səhnələr	1	
11. Adil Bağirov. Toponimlər – dilimizin “tarix kitabı” (I saat)	2.1.4., 3.1.1.	Azərbay. dili (təlim dili) – 2.2.1.	dərslik, iş vərəqləri, “Ordubad dağları” filmi	1	
12. Adil Bağirov. Toponimlər – dilimizin “tarix kitabı” (II saat)	3.1.2., 4.1.1., 4.1.3.	Azərbay. dili (təlim dili) – 2.1.1.	dərslik, iş vərəqləri, “Batabat yaylağı” filmi	1	
13. Bəxtiyar Vahabzadə. “Şəki”	1.1.1., 2.1.4., 4.1.1.	Ədəb. – 3.1.3.	dərslik, iş vərəqləri, Məmməd Arazın “Məndən ötdü, qardaşıma dəydi” şeirindən parçalar	1	
14. Layihə işi				1	
15. KSQ				1	
16. BSQ				1	

TƏLİM MƏQSƏDLƏRİNİN DÜZGÜN REALLAŞDIRILMASI İLƏ BAĞLI TÖVSIYƏLƏR

Məzmun standartlarının düzgün və vaxtında reallaşmasını təmin etmək üçün birinci şərt təlim məqsədlərinin düzgün müəyyənləşdirilməsidir. Yaxın və uzaq hədəfləri özündə birləşdirən məqsədlərin yazılması müəllimdən böyük istedad tələb edir. Bunun üçün müəllim tənqidi düşüncəyə, yaradıcı təfəkkürə, məntiqi əsaslanmaya, planlaşdırma bacarığına, perspektivi görmə istedadına malik olmalıdır. Təlim məqsədlərinin düzgün yazılmasının şərtləri aşağıdakılardır:

- Təlim məqsədinin məzmun standartının tələblərinə uyğunluğu;
- Məqsəd çıxararkən məzmun standartlarının qismən və ya bütövlükdə reallaşdırılacağına müəyyən edilməsi;
- Məzmun standartlarındakı ümumi məsələlərin mövzu baxımından xüsusişdirilməsi;
- Məzmun standartında biliyin kateqoriyalarının müəyyən edilməsi (deklarativ, prosedural, kontekstual);
- Məzmun standartında bacarığın xüsusiyyətinin müəyyən edilməsi (idraki, emosional, psixomotor);
- Hər məqsədin yalnız bir fəaliyyəti əks etdirməsi və ölçüləbilən olması;
- Təlim məqsədlərinə uyğun şagird nailiyyətinin qiymətləndirilməsinin üsul və vasitələrinin seçilməsi.

Təlim məqsədləri yazılarkən mərhələlilik və əlaqəlilik mütləq nəzərə alınmalıdır. Məqsədlər taksonomiya – sadədən mürəkkəbə doğru zəncirvari, iyerarxiya üzrə inkişafı əks etdirən şəkildə yazılmalıdır. Təlim məqsədlərinin taksonomik quruluşu tədris prosesini planlaşdırmaq və onun nəticəsini ölçmək imkanı verir. Məqsədləri sinifləndirilən zaman asandan çətinə prinsipi nəzərə alınır. Təlim məqsədlərinin, standartların (məzmun və qiymətləndirmə) və şagird fəaliyyətinin səviyyələndirilməsi zamanı hər üç taksonomiyadan istifadə etmək faydalı olardı:

- İdraki (təfəkkür, koqnitiv);
- Emosional (hissi, affektiv);
- Psixomotor (hərəkəti).

Vəsaitdə məqsədlər yazılan zaman standartların ardıcılığı əsasında iyerarxiya, pilləlilik, əlaqəlilik və taksonomiyanın mərhələlərinə uyğunluq gözlənilmişdir. Misal üçün aşağıdakı nümunəyə diqqət yetirək:

Standartlar: 1.2.2., 2.2.3., 3.1.2.

Məqsəd: Mövzuya uyğun rabitəli nitq nümunələri qurur.

İrəli sürülmüş fikirləri dəyərləndirir.

Fikir və mülahizələrini həyat hadisələri ilə əlaqələndirərək əsaslandırır.

Birinci məqsəddəki rabitəli nitq qurma tələbi ünsiyyət fəaliyyətini əhatə edir və tətbiq mərhələsindədir. İkinci məqsəddəki dəyərləndirmə ünsiyyət fəaliyyətini əhatə edir, lakin qiymətləndirmə mərhələsindədir. Üçüncü məqsədin fəaliyyəti olan əlaqəli əsaslandırma isə ünsiyyət fəaliyyəti olsa da, sintezetmənin nümunəsidir.

ŞAĞIRDLƏRİN YAŞ XÜSUSİYYƏTLƏRİNİN NƏZƏRƏ ALINMASI

Təlim metodları seçilərkən şagirdlərin yaş xüsusiyyətlərinin nəzərə alınması prinsipinə istinad olunmuşdur. Hərçənd ki bu yaş qrupunda daha mürəkkəb metodlarla işləmək problem deyil, amma fərqli qavrama tiplərini nəzərə alaraq metodlar sadəcə mürəkkəbə doğru verilmişdir. Metodlar seçilərkən və tapşırıqlar hazırlanarkən Hovard Qardner nəzəriyyəsi əsas götürülmüşdür. Bu nəzəriyyəyə görə dərkətmənin 8 üsulu var:

1. Linqvistik/söz;
2. Məntiqi/riyazi;
3. Vizual/məkan;
4. Bədən/kinestik;
5. Musiqi/səs;
6. Fərdlərarası;
7. Fərddaxili;
8. Naturalistik/təbiət.

İstifadə olunan təlim texnologiyaları idrak (Blum) taksonomiyasının mərhələlərinə uyğun şəkildə seçilmiş və təsnif edilmişdir. Aşağıdakı cədvələ uyğun olaraq fəaliyyətlər təsbit olunmuş və mərhələlərə uyğun texnologiyalarla müşayiət edilmişdir.

Bilmə	Şagird
Bu kateqoriya öyrənilmiş tədris materialının yadda saxlanması və yenidən əks etdirilməsi, yada salınmasıdır. Bu kateqoriyanın tədris məqsədi lazımi məlumatların yada salınmasıdır.	— istifadə olunan terminləri bilir; — konkret faktları bilir; — proseduru və metodları bilir; — əsas anlayışları bilir; — prinsipləri və qaydaları bilir.
Anlama	Şagird
Bu kateqoriya öyrənilmiş biliyin əhəmiyyətini başa düşməsi mərhələsidir. Onun göstərişi öyrənilmiş materialın bir formadan başqasına, bir dildən başqasına və ya yığcam izahata (nəticənin izahı) keçməkdir. Tədrisin belə nəticələri dərs materialının sadə yadda saxlanılmasından üstündür.	— prinsipləri, qaydaları və faktları başa düşür; — materialı öz sözləri ilə izah edir; — sxemləri, diaqramları izah edir; — materialın sözlərlə izahını başqa anlayışlarla əvəz edə bilir; — əldə edilmiş biliklərdən gələcəkdə əldə edilə bilən nəticəni təsvir edir.

Tətbiq	Şagird
öyrənilmiş materialı yeni situasiyalarda, konkret şəraitdə tətbiq etmək bacarığıdır. Bura daxildir: prinsiplərin, qanunların, metod və üsulların tətbiqi. Tədris nəticələrinin, sadəcə, başa düşülməsi yox, onun daha yüksək səviyyədə nəticələrindən istifadə etmək qabiliyyətidir.	– yeni şəraitdə prinsiplərdən və anlayışlardan istifadə edə bilir; – konkret praktiki situasiyalarda qanunları, nəzəriyyələri tətbiq edir; – prosedur və metodların düzgün tətbiqini nümayiş etdirir.
Təhlil	Şagird
tədris materialını əsas hissələrə ayırmaq, onun strukturunu müəyyənləşdirmək bacarığıdır. Bura bütövün hissələrə bölünməsi, onların arasında əlaqələrin üzə çıxarılması daxildir. Bu zaman tədrisin nəticələri daha yüksək intellektual səviyyəyə uyğun olur, nəinki, sadəcə, anlama və tətbiq	– gizli, gözə görünməyən təsəvvürləri açıqlayır; – məntiqi izahatda səhvləri və unudulmuşları görür; – fakt və nəticə arasında fərqi üzə çıxarır; – dəlillərin əhəmiyyətini qiymətləndirir.
Sintez	Şagird
elementləri, hissələri birləşdirmək, yeniliyə malik bütövün əldə edilməsi bacarığıdır. Bu yolla müəyyən çıxış, məruzələrin hazırlanması və ya sxemlərin təşkili mümkündür. Beləliklə, təhsil nəticələri yaradıcı xarakter daşıyaraq yeni sxem və strukturların formalaşmasına imkan yaradır.	– kiçik yaradıcı xarakterli inşa yazır; – eksperimentin həyata keçirilmə planını təklif edir; – müəyyən problemin həlli üçün plan hazırlayanda müxtəlif bilik sahələrindən istifadə edir.
Qiymətləndirmə	Şagird
bu və ya digər materialın (bədi əsər, tətqiqi materialı və s.) əhəmiyyətini qiymətləndirmə və onun izahı bacarığıdır. Şagirdin mühakiməsi dəqiq müəyyənlanmış meyarlara əsaslanmalıdır. Meyarlar daxili və xarici struktura, məntiqi xüsusiyyətlərə malik ola bilər. Bu kriteriyalar şagirdin özü tərəfindən və ya kənardan (müəllim tərəfindən) müəyyənləşə bilər.	– materialın məntiqi quruluşunu qiymətləndirir; – nəticələrin faktlara əsaslanmasını qiymətləndirir; – bu və ya digər fəaliyyətin nəticəsində əldə edilmiş məhsulun keyfiyyətini meyarlar əsasında qiymətləndirir.

DƏRSLİKDƏ VERİLMİŞ MÜXTƏLİF JANRLARDAN OLAN ƏSƏRLƏRİN OXUSU İLƏ BAĞLI TÖVSIYƏLƏR

Bədii əsərlər janr etibarilə müxtəlifdir. Dərslikdə oxu prosesində müxtəlif ədəbi janrlardan istifadə edilir. Bunların tədrisində müəyyən sistem gözlənilməlidir. Tədris prosesində janrların xarakterik xüsusiyyətləri nəzərə alınmalıdır. Dərslikdə povest, roman, hekayə, məsnəvi və s. janrlarda əsərlərdən istifadə olunub. Lakin bunlar bütövlükdə deyil, verilmiş kiçik parçalar halında şagirdlərə çatdırılır.

Hekayənin oxunması. Hekayədə hadisə müəyyən xətt üzrə ardıcılıqla izlənə və yadda saxlana bilər. Hekayənin öyrənilməsinə həsr olunmuş məşğələlər hekayənin məzmunundan, həcmindən və şagirdlərin yaşından asılı olaraq müxtəlif cür olur. Hekayənin oxunmasına həsr olunmuş dərs, əsasən, aşağıdakı mərhələlərdə aparılır:

- Müəllimin giriş müsahibəsi; oxuya hazırlıq;
- Hekayənin müəllim və ya yaxşı oxuyan şagird tərəfindən bütöv, ucadan, ifadəli oxunması;
- Hekayənin qavranılmasının yoxlanılması;
- Hekayənin şagirdlər tərəfindən bütöv və ya hissə-hissə ucadan oxunması və təhlili;
- Hekayənin planının tərtibi;
- Hekayənin məzmununun nəql edilməsi;
- Hekayənin təkrarən ifadəli oxunması və ya səhnələşdirilməsi.

Şeirlərin oxunması. Şeir ucadan, ifadəli oxunmalıdır. Çünki bu zaman şeirin ölçüləri, heca, vəzn, ritm və s. anlayışlar aydın qavranılır. Şagirdlərə şeiri ifadəli oxumağı başa salmaq üçün müəllim ifadəli oxu nümunəsi ilə şagirdləri özü kimi oxumağa deyil, oxu prosesində fasiləni, sürəti, məntiqi vurğunu, intonasıyanı gözəlməyə dəvət etməlidir. Müəllim şeirin oxusuna əvvəldən hazırlaşmalı, onun əsas ideyasını, tonunu, sürəti müəyyənləşdirməli və məşq etməlidir.

Şeirlər epik və lirik xarakter daşıyır. Epik şeirlərdə müəyyən əşya, təbiətin bir guşəsi, əsasən, həyat hadisələri təhkiyə yolu ilə verilir. Epik şeirlər üzərində aparı-

lan iş hekayə üzərində aparılan işə bənzəyir. Epik şeirlər sintaktik quruluşuna görə hekayələrdən fərqləndiyindən onlar obrazlı və lakonik olur. Buna görə də onların oxunmasına və təhlilinə diqqətlə yanaşmaq lazımdır. Müəllim hər hansı bir şeiri oxumamışdan əvvəl onun məzmunu ilə əlaqədar müsahibə aparmalı, sonra şeiri ucadan və ifadəli oxumalıdır.

Lirik şeirlərin digər növləri üzrə iş aparılarkən şagirdlərə öz fəaliyyətləri, psixi prosesləri üzərində müşahidə aparmağa, düşünməyə, mühakimə yürütməyə yönəldən sualların verilməsi vacibdir. Bu, məzmunun başa düşülməsini təmin edir. Şeirlərin oxunmasına həsr olunmuş dərsin sxemi aşağıdakı mərhələlərdən ibarətdir.

- Giriş müsahibəsi;
- Şeirin müəllim tərəfindən ifadəli oxunması;
- Şeirin ideya məzmununun necə mənimsənilməsinin aşkara çıxarılması;
- Şeirin şagirdlər tərəfindən hissə-hissə oxunması;
- Yekunlaşdırıcı müsahibə;
- Şeirin şagirdlər tərəfindən bütöv oxunması.

Elmi-kütləvi mətnlərin oxunması. Elmi-kütləvi mətnlər şagirdləri təbiətdəki əşya və hadisələri, qanunları və qanunauyğunluqları, həmçinin ölkəmizdə baş verən ictimai-siyasi hadisələri başa düşməyə doğru aparır. Elmi-kütləvi materiallardan təbiət və cəmiyyət haqqında əldə edilən məlumatlar şagirdlərdə elmi dünyagörüşün, təbiətin tamlığı, bütövlüyü haqqında təsəvvürün yaranmasını təmin edir. Elmi-kütləvi mətnin məzmunundan, xarakterindən, dərsin quruluşundan asılı olaraq dərsin gedişi dəyişə bilər.

1. **Giriş müsahibəsi.** Şagirdləri mətnin məzmununu şüurlu mənimsəməyə hazırlamaq məqsədilə giriş müsahibəsində müəllim onların həmin mövzu ilə əlaqədar əldə etdikləri bilik və bacarığı aşkara çıxarır, onları həmin təsəvvürlər və anlayışlar aləminə daxil edir. Şagirdlər dərsdə nələrdən söhbət gedəcəyini öyrənirlər.

2. **Mətnin ilk oxusu.** Mətn ilk dəfə şagirdlər tərəfindən hissə-hissə oxunur. Şagirdlərin oxusunun şüurluluğunu təmin etmək üçün müəllim onlara o qədər də çətin olmayan tapşırıq verir. Mətn bir qədər böyük və çətin olduqda onun şagirdlər tərəfindən hissə-hissə oxunması məsləhət görülür.

3. **Mətnin hissələrinin təhlili.** Hər bir hissə oxunduqdan sonra onun məzmununu nəql edən şagird çətin söz və ifadələri aydınlaşdırır.

4. **Planın tərtib olunması.** Planın tərtibi mətnin ayrı-ayrı hissələrinin düzgün əlaqələndirilməsi, şagirdlərin məntiqi təfəkkürünün inkişafını təmin edir. Elmi-kütləvi mətnlərin planının tərtib edilməsi üzrə işə kiçik sinifdən başlamaq mümkündür.

5. **Ümumiləşdirici müsahibə.** Müəllim dərstdə şagirdlərin nələri öyrəndiklərini, ümumiyyətlə, mövzu ilə əlaqədar nələri bildiklərini, onları həyata necə tətbiq edəcəklərini müəyyənləşdirmək məqsədilə müsahibə aparır.

6. **Evə tapşırıq.** Öyrənilən mövzu üzrə məlumatın daha da genişləndirilməsi və dərinləşdirilməsi üçün evə yaradıcı fəaliyyət tələb edən tapşırıq verilir.

NİTQİN İNKİŞAF ETDİRİLMƏSİ ÜÇÜN OXU MODELLƏRİ

Oxu şagirdlərin öz oxu fəaliyyətini təşkil və idarə etməsidir. Yəni şagirdlər oxu üçün təqdim edilən mətnin mənasını dərk etməyi problem, mətnin oxusunu isə problem həll etmə forması kimi dəyərləndirərək məqsədə nail olmaq üçün fəaliyyətini düşünülmüş şəkildə təşkil edir, yəni strategiyasını qurur. Oxuya strategiyalı yanaşma ona xidmət edir ki, şagird gözlənilən nəticəni mətnin oxusuna başlamazdan əvvəl aydın təsəvvür edir. O, dəqiq bilir:

- Hansı suallar cavablandırılmalıdır?
- Hansı plana əsasən oxu təşkil edilməlidir?
- Bu haqda artıq nələri bilir?
- Uğura nail olmaq üçün nələr etmək lazımdır?

Nitqin inkişaf etdirilməsi üçün aşağıdakı oxu modellərindən istifadə oluna bilər:

SƏSLİ OXU

Məqsəd şagirdlərin oxunan mətndəki sözlərin necə tələffüz edildiyini və hansı mənada işləndiyini anlamalarına nail olmaqdır. Səsli oxu şagirdlərin oxu səviyyəsini müəyyənləşdirməklə bərabər, dinləyənlərin zehni fəaliyyətlərinin inkişafına da kömək edir. Şagirdlərin düzgün danışmaq bacarıqlarını artırır. Səsli və gözəl oxu dinləyənlərin mövzuya marağını oyadır və oxumağa həvəsləndirir. Səsli oxu dərsi müxtəlif üsullarla keçirilə bilər.

SÜRƏTLİ OXU

Sürətli oxu sürətli oxu texnikasının sonradan təkmilləşməsinin nəticəsidir. Stereo cədvəllərlə xüsusi məşq terminlərindən istifadə etməklə şagird əməli görüş sahəsinin əsaslı şəkildə artırılmasına nail olur. Bu zaman fuziya divergensiyası adlandırılan bir effekt, daha doğrusu, gözün görmə oxlarının ayrılması meydana çıxır. Bunun hesabına da oxunun sürəti və oxunuşların mənimsənilməsinin keyfiyyəti artır.

DİQQƏTLİ OXU

Diqqətli oxu zamanı bütün təfərrüatlara diqqət yetirilir, onların təhlili və qiymətləndirilməsi həyata keçirilir. Bəzi pedaqoqlar dərinləşdirilmiş oxunu analitik, tənqidi və yaradıcı adlandırırlar. Bu üsul tədris fənlərinin öyrənilməsində ən yaxşısı hesab olunur. Şagird, sadəcə, mətni oxumaqla və anlaşılmayan yerləri aydınlaşdırmaqla kifayətlənmir, həm də öz biliklərinə, təcrübəsinə əsaslanaraq məsələni tənqidi, yaradıcı şəkildə nəzərdən keçirir, izahlarda güclü və zəif yerləri tapır, fikir və qənaətləri müstəqil şəkildə təfsir edir. Bu da oxunmuş materialı asanlıqla yadda saxlamağa imkan verir, məşğələlərdə fəallığı yüksəldir. Bu yolla tanış olmayan, həmçinin çətin mövzuda olan dərslilər, mətnlər oxunur.

SUAL VERƏRƏK OXU

Oxudan əvvəl və oxu prosesində şagirdlərə suallar hazırlamaq tapşırılır. Məqsəd şagirdlərin mətn üzərində düşünmələrinə nail olmaqdır. Bu metodun tətbiqi iki formada həyata keçirilir.

Mətn səsləli və ya səssiz oxunduqdan sonra şagirdlər oxu prosesində (beyinlərində) zəhinlərində yaranan sualları yazırlar. Qruplara ayrılaraq həmin suallara cavab axtarırlar. Hər qrupdan, yaxud sinifdən bir şagird yoldaşına sual verir. Şagirdlər mətni oxumazdan əvvəl və oxuyarkən mətnin başlığını və beyinlərində yaranmış sualları yazı taxtasına yazırlar. Cavabları verilmiş sualların üstündən xətt çəkilir.

PROQNOZLAŞDIRILMIŞ OXU

Mətnin təqdim olunan hissəsini şagirdlər oxuyur. Müəllim şagirdlərdən “Mətnə inkişaf edən və inkişaf edə biləcək olan hadisələri” iki ayrı-ayrı sütunda yazmalarını tələb edir. Mətnin qalan hissəsini müəllim oxuduqdan sonra mətndəki hadisələrin necə nəticələnmə biləcəyi başqa bir sütunda yazılır. Buna görə şagirdlərə hər hissə ilə bağlı düşüncələrini yazmaları üçün üç sütundan ibarət tapşırıq vərəqləri paylanılır.

Müəllim mətnin bir hissəsini səsli oxuyur. Şagirdlərdə maraq oyandıran ifadələr və onlarla bağlı suallar yazı taxtasına yazılır. Mətnin davamında sualların cavabları tapıldıqca üstlərindən xətt çəkilir.

Müəllim şagirdlərdən mətni oxumağa başlamazdan əvvəl mətnin başlığı və əyani vasitələrdən istifadə etməklə mətnin məzmunu ilə bağlı fərziyyələr irəli sürmələrini tələb edir.

Səsli oxu əsnasında oxu prosesini dayandırmaqla “Sizin fikrinizcə, bundan sonra nə ola bilər?”, “Mətnin davamında hadisələrin fərz etdiyiniz kimi inkişaf etməsinin səbəbi nədir?” tipli suallar verməklə şagirdlərin diqqətinin mətn ətrafında daha çox cəmlənməsinə nail olur.

ROLLAR ÜZRƏ OXU

Məqsəd şagirdlərin mətnin quruluşunu, dilini və mətnə iştirak edən obraz və personajların xarakterlərini anlamalarına nail olmaqdır. Mətn oxunduqdan sonra dialoqlara çevrilərək teatr ssenarisi düzəldilir. Mətnin məzmununda heç bir dəyişiklik edilmir, adi danışq cümlələri və hadisələr nəzərə alınmaqla dialoqlar düzəlir. Hər bir şagird oxuyacağı hissəni hazırlayır. Eyni zamanda mətnin qavranılmasına da nail olmaq lazımdır. Şagirdlər oxuduqları hissədə nəzərə çatdıracaqları hissələri mətnin məzmunundan asılı olaraq izah etməyi bacarmalıdırlar.

TƏNQİDİ OXU

Məqsəd şagirdlərə oxuduqları haqqında sual vermək vərdişləri qazandırmaqla mövzu haqqında düşünmələrinə imkan yaratmaq, mövzunu müsbət və mənfi tərəfləri ilə və bitərəflilik nöqteyi-nəzərindən dəyərləndirərək şəxsi fikirlərini bildirməkdir. Mətn oxunarkən şagirdlər iştirak edib-etmədikləri yerləri müəyyənləşdirir və beyinlərində yaranan suallara cavab axtarırlar. Hiss, düşüncə və hadisələr arasında səbəb-nəticə əlaqəsi qurmağa çalışırlar. Fərdi təcrübələrindən istifadə etməklə oxuduqlarına mənə verirlər.

MÜZAKİRƏ EDƏRƏK OXU

Məqsəd şagirdlərin mətnin mövzusu ilə bağlı bilik, hiss və düşüncələrini başqaları ilə bölüşmələrinə və onların bilik və düşüncələrindən istifadə etməklə fərqli baxışlar qazanmalarına nail olamaqdır. Bu metod mətn hissələrə ayrılaraq tətbiq oluna bildiyi kimi, həm də bütünlüklə tətbiq edilə bilər. Müzakirə bütün sinif, yaxud qruplar halında keçirilə bilər. Müzakirənin sonunda əldə olunan müştərək düşüncələr qeyd olunaraq mətn kimi təqdim olunur. Bütün şagirdlərin müzakirədə iştirakına və bir-birinin fikrinə hörmət etməsinə nail olunur.

DƏRSLİKDƏ VERİLMİŞ MÜXTƏLİF ÇALIŞMA VƏ YAZI İŞLƏRİ İLƏ BAĞLI TÖVSIYƏLƏR

Yazılı çalışmaların əksəriyyəti dil dərsinin bir hissəsində, tək-tək hallarda bütöv dərs ərzində yerinə yetirilməlidir. Yazılı çalışmaları nəzərdən keçirək: İmlalar orfoqrafik çalışmaların məktəb təcrübəsində sınaqdan çıxarılmış ən əlverişli növüdür. İmlalar iki qrupa ayrılır: öyrədici imlalar; yoxlama imlalar. Görmə, xəbərdarlıqlı, izahlı, seçmə, lüğət üzrə, yaradıcı, sərbəst imlalar öyrədici xarakter daşıyır. Adından məlum olduğu kimi, imlanın bu növləri müəyyən orfoqrafik qaydaların şagirdlərə öyrədilməsinə xidmət edir. Öyrədici imlaların yazıldığı prosesdə müəlim bütün vasitələrdən istifadə edərək şagirdlərin səhsiz yazmalarını təmin etməyə çalışır.

Öyrədici imlalara xüsusi dərs ayırmağa ehtiyac yoxdur. Dərsin ən çoxu 20-25 dəqiqəsini bu işə həsr etmək kifayətdir. Tək-tək hallarda öyrədilən orfoqramın mürəkkəbliyini nəzərə alaraq dərsi bütövlükdə onunla əlaqədar öyrədici imlaya həsr etmək olar. Öyrədici imlaların məzmunu rabitəli mətnlərdən, bir mövzu ətrafında dövr edən cümlələrdən, tam rabitəsiz cümlələrdən və ayrı-ayrı sözlərdən ibarət ola bilər. Orfoqrafiya təlimi baxımından rabitəsiz mətnlər daha əlverişlidir. Bu zaman müəllim şagirdlərin səviyyəsini, yerli şivənin xüsusiyyətlərini nəzərə almaqla mətnə istədiyi orfoqramları daxil edə bilər.

Lüğət üzrə imla, adından məlum olduğu kimi, ayrı-ayrı sözlərin diktə edilib yazdırılması şəklində aparılır. Lüğət üzrə imla həm orfoqrafiya təlimi, həm də nitq inkişafı ilə – lüğət üzrə işlə əlaqədar olduğundan xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. İmlanın bu növündə diktə üçün proqramdakı yazılışı çətin sözlər və yeni keçilmiş qaydaya dair orfoqramın olduğu sözlər seçilir. Lüğət üzrə imla müxtəlif sayda sözdən ibarət ola bilər. Bəzən şagirdlərin əvvəllər öyrəndikləri sözləri necə yazdıqlarını yoxlamaq məqsədilə sözlərin sayını artırmaq mümkündür.

İNTEQRATİVLİK PRİNSİPİNİN NƏZƏRƏ ALINMASI

İnteqrasiya təlim prosesini təkmilləşdirir, fənlər arasında qarşılıqlı əlaqə və asılılığı dərinləşdirməyə xidmət edir. İnteqrasiyanın köməyi ilə şagirdlər biliklər arasındakı qarşılıqlı əlaqəni başa düşür və həmin bilikləri şəxsi və ictimai problemlərin həllində istifadə edirlər. Ümumiyyətlə, fənlərin inteqrasiyasının dörd yolu var:

1. *İki fənni elə uyğunlaşdırmalı ki, uyğun mövzular eyni zamanda tədris edilsin.* Məsələn, təbiət haqqında mövzular həm Azərbaycan dili, həm də Həyat bilgisi fənni üzrə elə planlaşdırıla bilər ki, onların tədrisi eyni vaxta təsadüf etsin.

2. *Bacarıqların inteqrasiyası* (oxu, yazı, anlama, düşünmə). Bir çox ekspertlər bunu *tamamlama* adlandırırlar. Buna nail olmaq üçün müxtəlif kurikulumları təhlil etmək və bacarıqların bir fənn çərçivəsində tamamlanması yollarını aşkar etmək lazımdır.

3. *Bir fənn çərçivəsində inteqrasiya* (Ana dili). Yazı bacarıqlarını oxu bacarıqlarından ayrı tədris etmək əvəzinə, müəllim bu iki bacarığı inteqrasiya edir.

4. *Sərbəst inteqrasiya.* Bir fənnin tədrisi zamanı gözlənilmədən başqa fənnin mövzusunə keçid alınır.

İnteqrasiya müxtəlif səviyyələr üzrə fəndaxili və fənlərarası formada aparıla bilər:

FƏNDAXİLİ İNTEQRASIYA

1. Anlayışların qarşılıqlı şəkildə əlaqəli olmasına. Bununla fənnin şagirdlər üçün daha maraqlı olmasını təmin etmək asanlaşır;

2. İctimai və təbiət fənlərinin, eləcə də riyaziyyatın tədrisi zamanı oxu və yazı kimi bacarıqların təliminə xüsusi fikir vermək lazımdır. Bu bacarıqların tədrisi yalnız ana dili fənni ilə məhdudlaşdırılmamalıdır.

FƏNLƏRARASI İNTEQRASIYA SƏVİYYƏSİ

İnteqrativ təlimin təşkili zamanı fənlərarası inteqrasiyaya xüsusi əhəmiyyət verilir. Fənlərarası inteqrasiya təlim materiallarının digər fənlərin imkanları hesabına məzmun etibarilə genişlənməsinə, məsələlərin dərin təhlilinə və ümumiləşdirilməsinə xidmət edir. Müəllimlər üçün aşağıdakı inteqrasiya cədvəli tövsiyə edilir:

MƏZMUN STANDARTLARININ REALLAŞMASI

CƏDVƏLİ

Mövzular Standartlar	1.1.1.	1.1.2.	2.1.1.	2.1.2.	2.1.3.	2.1.4.	3.1.1.	3.1.2.	3.1.3.	4.1.1.	4.1.2.	4.1.3.	4.1.4.
1. Diagnostik qiymətləndirmə, layihəyə hazırlıq													
2. Dil (I saat)					•		•			•			
3. Dil (II saat)			•				•			•		•	
4. Zəlimxan Yaqub. "Dilim" (I saat)		•		•			•			•			
5. Zəlimxan Yaqub. "Dilim" (II saat)		•	•		•					•			
6. Afrika inciləri (I saat)	•						•				•		
7. Afrika inciləri (II saat)	•				•								
8. Afrika inciləri (III saat)			•					•		•			
9. KSQ													
10. Eşitmədən yaradan bəstəkar (I saat)	•								•	•			
11. Eşitmədən yaradan bəstəkar (II saat)	•												•
12. Yazının əmələ gəlməsi (I saat)	•							•		•			
13. Yazının əmələ gəlməsi (II saat)	•	•									•	•	
14. "Mətn" (I saat)		•		•					•				
15. "Mətn" (II saat)			•								•		
16. KSQ													

Mövzular Standartlar	1.1.1.	1.1.2.	2.1.1.	2.1.2.	2.1.3.	2.1.4.	3.1.1.	3.1.2.	3.1.3.	4.1.1.	4.1.2.	4.1.3.	4.1.4.
1. Qeyri-adi Səttar (I saat)					.				.	.			
2. Qeyri-adi Səttar (II saat)							.	.				.	
3. Qeyri-adi Səttar (III saat)	.										.		
4. Musa Yaqub. "Vardır" (I saat)	.					.							
5. Musa Yaqub. "Vardır" (II saat)								.		.		.	
6. Zümrüd gözlü gözəllər (I saat)		.				.	.	.					
7. Zümrüd gözlü gözəllər (II saat)		.			.								
8. Zümrüd gözlü gözəllər (III saat)						.				.			
9. KSQ													
10. Qabil. "Azərbaycan torpağı"					.			.				.	
11. Dənizdən böyük (I saat)							.	.			.		
12. Dənizdən böyük (II saat)							.	.					.
13. Dənizdən böyük (III saat)	.		.		.								
14. Sadiq Zaman. "Qartal"		.			.							.	
15. Dəli bir ağlamaq keçir könlümdən		.				.							
16. KSQ													
17. Layihə üzrə iş													
18. BSQ													

Mövzular Standartlar	1.1.1.	1.1.2.	2.1.1.	2.1.2.	2.1.3.	2.1.4.	3.1.1.	3.1.2.	3.1.3.	4.1.1.	4.1.2.	4.1.3.	4.1.4.
1. Ceyson Qarsia. “Uğur qazanmağın sirləri”	•				•								
2. Uşaq qalmaq istəyirəm (I saat)				•			•	•					
3. Uşaq qalmaq istəyirəm (II saat)										•		•	
4. Məni xalqımın dilində danışdır (I saat)								•				•	
5. Məni xalqımın dilində danışdır (II saat)								•					
6. Cabir Novruz. “Bir ana quca- ğında bir körpə aparırdı”					•			•					
7. Xocalı	•				•								
8. KSQ													
9. Pəncərə (I saat)		•			•								•
10. Pəncərə (II saat)							•	•				•	
11. Pəncərə (III saat)						•				•			
12. Bilmək ən böyük xəzinədir (I saat)		•		•	•								
13. Bilmək ən böyük xəzinədir (II saat)			•				•						
14. Nobel mükafatı almış ilk ame- rikalı qadın (I saat)	•				•							•	
15. Nobel mükafatı almış ilk amerikalı qadın (II saat)				•						•			
16. Millətin xeyir- xah anası			•								•	•	
17. Məruzə yazmaq												•	•
18. KSQ													

Mövzular Standartlar	1.1.1.	1.1.2.	2.1.1.	2.1.2.	2.1.3.	2.1.4.	3.1.1.	3.1.2.	3.1.3.	4.1.1.	4.1.2.	4.1.3.	4.1.4.
1. "Coğrafi obyektlərin adları haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu			.					.					
2. Nəriman Həsənzadə. "Azərbaycan" (I saat)	.			.			.						
3. Nəriman Həsənzadə. "Azərbaycan" (II saat) Rəy yazmaq								.					.
4. Bakı kəndləri								.				.	
5. Şahablı qırğını (I saat)					.		.					.	
6. Şahablı qırğını (II saat) Xatın faciəsi		.		.					.				
7. Şahablı qırğını (III saat)		.			.					.			
8. KSQ													
9. Qoşa məzar	.			.	.								
10. Adil Bağirov. Toponimlər – dilimizin "tarix kitabı"						.	.						
11. Adil Bağirov. Toponimlər – dilimizin "tarix kitabı" (II saat)								.		.		.	
12. Çaytikanı			.					.					
13. Bəxtiyar Vahabzadə. "Şəki"	.					.				.			
14. Layihə işi													
15. KSQ													
16. BSQ													

QIYMƏTLƏNDİRMƏDƏN DÜZGÜN İSTİFADƏ İLƏ BAĞLI TÖVSIYƏLƏR

Müəllim standartın necə mənimsənilməsi haqqında mütəmadi məlumat əldə etmədən şagirdlərin bilik, bacarıq və vərdislərindəki çatışmazlığı, təlimdəki irəliləmə və geriləmələrini vaxtında aradan qaldıra bilməz.

Qiymətləndirmənin dəqiq və ədalətli aparılması onun pedaqoji təsirini artıran amillərdən biridir. Qiymətin yersiz artırılması, liberallıq şagirdi arxayınlaşdırdığı, onun hazırlıq səviyyəsini aşağı saldığı kimi, azaldılması, ondan cəzalandırma vasitəsi kimi istifadə edilməsi isə təlimə marağı azaldır, müəllimin ədalətsizliyinə qarşı narazılıq yaradır.

Bilik, bacarıq və vərdislərin yoxlanması və qiymətləndirilməsində bütün şagirdlərin əhatə olunması və onlardan hər birinin hazırlığının müntəzəm aşkara çıxarılması son dərəcə vacibdir. Məlum olduğu kimi, yoxlama şifahi və yazılı ola bilər. Yazılı yoxlama işləri sinifdəki bütün şagirdlərin biliyi haqqında hökm verməyə imkan yaradır. Şifahi sorğu çox vaxt tələb edir. Həm də şifahi sorğu prosesində birinci cavab verəndən başqa hamı təsirə düşür, əvvəlkilərdən eşitdiklərini təkrarlayır.

Adətən, ən yaxşı müəllimin sinfində şagirdlərin hər biri vaxtaşırı sorğuda iştirak edir və müvafiq qiymət alır. Təlimin ənənəvi üsulları ilə işlədikdə müəllim hər dərsdə ən çox yalnız 3–4 şagirdlə işləyir və onlardan hazırlıq səviyyəsini öyrənə bilirdi. O, materialın hər bir şagird tərəfindən və həmişə necə mənimsənildiyini görə bilmirdi. Ona görə də indi yoxlama məqsədilə əks-əlaqədən geniş istifadə edilir.

Qiymətləndirmə müxtəlif üsul və vasitələrin seçilməsi və tətbiqi ilə müşayiət olunan prosesdir. Vasitələrin hazırlanması planlaşdırılmış proses olmalıdır. Bu zaman aşağıdakı prinsiplərə riayət olunur:

- Seçilmiş üsul və vasitənin məqsədəuyğun olması;
- Hazırlanan materialların keyfiyyətə müvafiq və etibarlı olması;
- Qiymətləndirmə zamanı şəffaflıq, ədalətlik və əməkdaşlığın gözlənilməsi;
- Qiymətləndirilmə nəticələrinin inkişafetdirici rolunun təmin olunması.

Qiymətləndirmədə müxtəlif tipli suallar nəzərdə tutula bilər. İmtahan üçün suallar yazılarkən dörd məqama hər zaman diqqət yetirilməlidir:

- Həqiqilik – tapşırıq və suallar reallığı əks etdirməli, cəfəngiyyatdan kənar olmalıdır.

- Səmərəlilik – verilən sualların şagird təfəkkürünün formalaşmasındakı rolu mühümdür. Bu baxımdan onlar yararsız olmamalıdır.
- Obyektivlik – qiymətləndirmə obyektiv aparılmalı, qərəzli mövqe əks etdirməməlidir.
- Spesifiklik – fənnin məqsəd və vəzifəsinə uyğunluq mütləq nəzərə alınmalıdır.

Qiymətləndirmə üçün seçilmiş sual və tapşırıqlar müxtəlif məzmununda olduğu kimi, formaca da rəngarəng olmalıdır. Müxtəlif sual tiplərinin işlənməsi imtahan prosesini və nəticələri daha uğurlu etmək üçün vacibdir. Ən çox istifadə olunan sual tipləri aşağıdakılardır:

- Çoxseçimli qruplaşdırma;
- Düz/səhv;
- Sıralama;
- Standart, çoxseçimli;
- Uzlaşdırma;
- Ən yaxşı cavab.

Çoxseçimli suallardan istifadə edilən zaman məzmunu dair seçimlər etmək daha asan olur. Yüksək etibarlılıq və səmərəlilik bu tipin əsas göstəriciləridir. Bu tapşırıqların obyektiv və ölçüləbilən olması onu daha çox seçilən edir. Mexaniki qiymətləndirmə aparmağa, bir çox sualı eyni vaxtda soruşmağa imkan verir. Etibarlılığı və validliyi yüksəkdir. Hazırlanması uzun zaman və peşəkarlıq tələb edir. Qiymətləndirilməsi az vaxt tələb edir və asandır. Cavabın qiymətləndirilməsində obyektivlik təmin edilir. Tapşırığın çətinlik dərəcəsini təyin etmək asandır.

Lakin bu tapşırıq tipinin çatışmazlıqları da var. Təsadüfi nailiyyət ehtimalı yüksəkdir. Mövzu haqqında anlayışı olmayan şagird bəxtlə doğru cavabı tapa bilər. Cavablandırmanın fikirlərini ifadə etmə xüsusiyyətini ölçə bilmir.

Sualın formalaşdırılması zamanı bir neçə məqam nəzərə alınmalıdır:

- Dəqiq suallardan istifadə edilməli;
- İnkardan mümkün qədər az istifadə edilməli;
- Düzgün cavabın səhv fikrə əsaslanmamasına diqqət yetirilməli.

Hər tapşırıq mütləq əhəmiyyətli bir bacarığı ölçməlidir. Tapşırığın mətni, variantları nəzərə almadan tək və əsas bir fikri ifadə etməlidir. Mətnlə bağlı bəzi detallar nəzərdən qaçmamalıdır. Onlar aşağıdakılardır:

- mətn problemin mümkün qədər az sayda amillərini əhatə etməli;
- aydın və sadə dillə yazılmalı;

- şərhə ehtiyacı olan ifadələr olmamalı;
- bir tapşırıq başqasına açar olmamalı;
- variantlar ifadə, qrammatika və mövzu baxımından müvafiq olmalıdır.

Uyğunlaşdırma tapşırıqları geniş vüsət alan tapşırıq tiplərindən biridir. Bu tip tapşırıqlar çoxseçimli və doğru-yanlış tipli tapşırıqların sintezidir. Cavablandırma prosesi iki dəst halında olan soruşulanlar və cavablar arasında doğruluq əlaqəsinin qurulmasına əsaslanır. Qısa zamanda daha çox tapşırığın cavablandırılması mümkündür. Cavablar konkret olduğundan bal vermə obyektivdir, tətbiqi asandır.

Nailiyyəti ölçmək üçün qapalı və çoxseçimli suallardan daha maraqlı vasitələr açıq sual növləridir. Bu suallar müxtəlif cür olur.

- Qapalı və ya tamamlayıcı suallar

Vasitəsiz nitq

- Qısa cavablı suallar

Hansı növ cümlələrdə nida işarəsi qoyulur?

- Geniş cavablı suallar

Nə üçün olduğunu izah edin.

- İnşa tipli suallar

“Düzgün qərar” əsərində qərarı şərh edin.

Açıq sualların yazılması üçün məsləhətlər aşağıdakılardır:

- Sualı yoxlamaq üçün standart cavabdan istifadə edin.
- Cavabı gizlədən strukturdan uzaq qaçın.
- Sualı məlumat və sual hissələrinə bölün.
- Konkret sual formasından istifadə edin.
- Şagird özü fikirləşib yazmalıdır.

Qısa cavablı tapşırıqlar hər hansı bir mövzu ilə bağlı faktoloji bilikləri qiymətləndirmək üçün istifadə edilir. Cavablar “cümləni tamamlamaq, təsvir etmək, qısa şəkildə şərhlər, ya da cədvəl-qrafik” şəklində göstərilə bilər. Daha çox xatırlama qabiliyyətini (hafizəni) ölçür. Qısa müddətdə daha çox sual soruşmaq mümkündür.

ŞİFAHİ CAVABLARIN QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ

Şifahi sorğu şagirdlərin bilik, bacarıq və vərdişlərinin hesaba alınmasının mühüm qaydasıdır. Şifahi cavablar qiymətləndirilərkən aşağıdakı meyarlar diqqət mərkəzinə qoyulur: 1) cavabın tamlığı və düzgünlüyü; 2) ifadə olunan biliklərin mənimsənilməsinin şüurluluq dərəcəsi; 3) ifadənin ardıcılığı və nitq mədəniyyəti.

Şagirdin tam cavabı müəllimin verdiyi mövzuda rabitəli çıxış təsəvvürü verməli və öyrənilmiş materialın onlar tərəfindən şüurlu mənimsənilməsini bildirməlidir. Cavabı (qaydanı, tərifi) öz misalları ilə təsdiq etmək, müəllimin tapşırığı ilə mətnə bu və ya digər qrammatik kateqoriyanı (cümlə üzvləri, nitq hissələri, sözün hissələri, hal, cins, şəxs və s.) dərk etdiyini nümayiş etdirmək, müəyyən qaydaya aid sözü tapmaq, onların yazılışını izah etmək bacarığı, praktik çalışmaları müstəqil yerinə yetirmək bacarığı nəzərə alınmalıdır.

Şagirdlərin nitqinin formalaşmasının ilkin mərhələsində onların şifahi cavabları sübutlu, kifayət qədər müstəqil və nitq tərtibi cəhətdən – fikrin ifadə olunmasının ardıcılığının gözlənməsi, sözlərin işlənməsində, cümlələrin və söz birləşmələrinin qurulmasında ədəbi dil normalarının gözlənilməsi düzgün olmalıdır. Şifahi nitq bacarıqlarının səviyyələndirilməsini aşağıdakı cədvəldə müşahidə etmək mümkündür:

Səviyyələr	Şifahi nitq bacarıqları
IV	Tam və düzgün cavab verir. Materialı şüurlu mənimsəyib. Cavabı öz misalları ilə təsdiq edir. Mətnə öyrənilmiş qrammatik kateqoriyaları dərk edir. Sözlərin yazılışını və durğu işarələrinin işlənməsini izah edir. Rabitəli, ardıcıl, nitq qüsurları olmadan cavab verir.
III	Cavabın nitq cəhətdən tərtibində səhvlərə yol vermir. Qaydanı misallarla təsdiq edir. Mətn üzərində işdə səhvlərə yol verir. Sözlərin və cümlələrin tələffüzündə müəyyən qeyri-dəqiqliyə yol verir. Səhvləri müstəqil və ya müəllimin köməyi ilə asanlıqla düzəldir.

II	Yönəldici suallara yarımçıq cavab verir. Qaydanı öz misalları ilə müstəqil təsdiq etməkdə çətinlik çəkir. Mətnlə iş zamanı səhvlər buraxır. Materialı rabitəsiz, bir qədər qeyri-ardıcıl ifadə edir. Sözlərin, söz birləşmələri və ya cümlələrin işlədilməsində qeyri-dəqiqliklərə yol verir.
I	Öyrənilmiş materialın mahiyyətini izah edə bilmir. Qaydanın, tərifin formalaşdırılmasında onların mənasını təhrif edən səhvlərə yol verir. Sözlərin və cümlələrin tələffüzündə səhvlər buraxır, onları hətta müəllimin yönəldici suallarının köməyi ilə də düzəldə bilmir. Nitqi qeyri-ardıcıl və nöqsanlıdır.
Şagirdin adı, soyadı və atasının adı: İbrahimov Ramiz Rəşadət oğlu	

Lüğət üzrə imla cari yoxlama işi kimi aparılır. Onun məzmununu heç bir qayda ilə tənzimlənməyən sözlər (belə sözlərin siyahısı hər bir sinfin proqramında verilməmişdir) təşkil edir. *Lüğət* üzrə imlaların həcmi sinfin səviyyəsinə uyğun müəyyənləşdirilir. Buraxılmış səhvlər aşağıda verilmiş cədvələ əsasən səviyyələndirilə bilər:

İmlada buraxılmış səhvlər		Səhvlərin sayı
1	Söz kökündə cingiltili samitlərin yazılışında	
2	Sözün sonunda cingiltili samitlərin yazılışında	
3	Söz kökündə kar samitin yazılışında	
4	Sözün sonunda kar samitin yazılışında	
5	İsimlərin hal şəkilçilərinin yazılışında	
6	Sifətlərin şəkilçilərinin yazılışında	
7	Feillərin zaman şəkilçilərinin yazılışında	
8	Məsdər şəkilçilərinin yazılışında	

9	Hərfartımı	
10	Hərfdüşümü	
11	Hərflərin əvəzlənməsi, yerdəyişməsi	
12	Sözlərin sətirdən-sətrə keçirilməsi	
13	Durğu işarəsi səhvləri	
14	Başqa səhvlər	
Cəmi:		

İmlalar yoxlanarkən səhvlərin sayına görə işlər aşağıdakı cədvəl əsasında qiymətləndirilə bilər.

Səviyyələr	Buraxılmış səhvlər
IV	Səhvsiz yerinə yetirilən iş
III	1 səhvlə yerinə yetirilən iş
II	2 səhvlə yerinə yetirilən iş
I	3 və daha artıq səhvlə yerinə yetirilən iş

İNŞA YAZILARI İLƏ BAĞLI TÖVSIYƏLƏR

İnşa təlimi nitq inkişafı üzrə işin ən yüksək formasıdır. İnşa üzərində iş çox çətin və mürəkkəb proses olmaqla müəllimdən gərgin əmək tələb edir.

İnşalar janrına görə müxtəlifdir. Nəqli xarakterli inşalarda şagirdlər bir-birinin ardınca baş verən hadisələri, faktları sadalayır.

Təsvir xarakterli ilk inşalar predmetin təsvirindən ibarət olmalıdır. Bu tip inşalarla şagirdlərdə müəyyən təbiət hadisələrinin, mənzərənin təsvirini öz sözləri ilə vermələrinə nail olmaq mümkündür. Bəzən təsvir xarakterli insanın iki əşyanın, iki hadisənin, iki mənzərənin müqayisə edilməsi əsasında aparılması uşaqların yaradıcı fəallığını artırır.

Mühakimə xarakterli inşalar şagirdlərin məntiqi təfəkkürünü inkişaf etdirir. Onlar bildikləri məlumatlar və həyat təcrübələri dairəsində sadə mühakimə yürüdür, öz nöqteyi-nəzərini müdafiə edirlər. Şagirdlərin ümumi inkişafının təmin edilməsində mühakimə xarakterli inşalar mühüm rol oynayır.

İnşa yazılar üçün material müxtəlif mənbələrdən əldə edilə bilər. Bu mənbələr hansılardır?

- a) şəkillər;
- b) kinofilm, sənədli film;
- c) tamaşalar;
- ç) ətraf aləm və təbiət üzərində müşahidə;
- d) uşaqların şəxsi həyat təcrübəsi;
- e) dərslikdən oxunmuş material;
- ə) müəllimin nəqli;
- f) müxtəlif mənbələrdən toplanmış materialların birləşdirilməsi.

Yazı işlərinin yoxlanması xüsusi istedad tələb edir. Şagirdlərin yazılarındakı səhvləri aşkara çıxarmaq, onların xarakterini, başvermə səbəblərini müəyyənləşdirib qruplaşdırmaq və aradan qaldırmaq son dərəcə vacibdir. Orfoqrafik səhvlərin aradan qaldırılması üzrə işin təşkilindən əvvəl şagirdlərin buraxdıqları səhvlərin

xarakterini, səhvə yol vermələrinin səbəbini araşdırmaq, hər bir şagirdin hansı çətinlik qarşısında qaldığını, hansı səhvlərin daha davamlı olduğunu və bunlarla əlaqədar olaraq gələcəkdə işi hansı istiqamətdə aparmaq lazım gəldiyini müəyyənləşdirmək lazımdır.

Səhvlər siniflər üzrə deyil, xarakterinə görə qruplaşdırılmalıdır:

- a) orfoqrafik səhvlər;
- b) leksik səhvlər;
- c) durğu işarələri səhvləri;
- ç) üslub səhvləri;
- d) məzmun səhvləri.

Orfoqrafik səhvlər. Geniş mənada orfoqrafik səhvlərin bütün növlərini əhatə edir. Dar mənada orfoqrafik səhvlər, əsasən, qrammatik-orfoqrafik qaydanın pozulması nəticəsində baş verən səhvlərdir. Çox vaxt şagirdlər sözün səslənməsi ilə onun yazılışı arasındakı münasibəti düzgün müəyyənləşdirməkdə çətinlik çəkirlər. Onların görmə qavrayışı yazdıqları sözü bütöv əhatə edə bilmədiyindən qrafik səhvlərə yol verirlər. Orfoqrafik səhvlərin aşağıdakı növləri məlumdur:

Sözlərin orfoepik normalarının təsiri ilə ədəbi tələffüzə əsasən yazılması.
[Maskva, dosluq, dəfdər və s.]

Bu qəbildən olan səhvlər iki növə ayrılır:

- 1. Söz kökündə: [tükan, dosluq, məhlə, yarsı və s.]
- 2. Şəkilçilərdə: [verdiz, gələcəm, sənnən və s.]

Yanlış tələffüzün təsiri ilə meydana çıxan səhvlər:

[ağşam, məşşur, təcürbə və s.]

Yerli şivə səhvləri də bu qrupa daxildir: [gəldün, kinova, alson və s.] (morfoloji səhvlər), [səyi (səni), məyi (məni) və s.] (fonetik-morfoloji səhvlər).

Bənzətmə üzrə buraxılan səhvlər: [xətt, çevir, altı, isti sözlərinin təsiri ilə xətt-keş, altıмыш, istindi və s.]

Hərflərin buraxılması: [çraq, sorşur, qaplar, çalışırdı və s.] Belə səhvlərin bir qismi şagirdlərin görmə qavrayışının zəifliyindən irəli gəlir. Bu zaman yazı prosesi avtomatlaşdığından bəzən qaydanı lap yaxşı bilənlər də səhvə yol verirlər.

Hərftürmə: [hüsünxət, höccət, ayid, radiyo, xəriyə və s.]

Hərflər və hecaların yerdəyişməsi: [doğurdan, təcürbə, görsət, vazqal, taski və s.] Belə metateza hadisəsi daha çox yerli şivə xüsusiyyəti ilə bağlı olur.

Bir hərfin başqası ilə əvəz olunması. Bu səhvlər bir neçə cürdür: [yanlış tələffüzdən irəli gələn səhvlər: ökiz, pəndir, masın və s.]

Bəzi hərflərin dərk edilməməsi üzündən: [guman, qarandaş, gələm (qələm) və s.]

Mexaniki qrafik səhvlər: [ələk (əmək), tapaq (papaq), xama (xana) və s.] Belə yazılar kalliqrafiya qaydalarının gözlənilməməsi ilə əlaqədardır.

Bunlardan əlavə sözlərin bitişik, defislə, xüsusi isimlərin böyük hərflərlə yazılması, sətirdən sətərə keçirmə və s. kimi orfoqrafik səhvlər də məlumdur.

Səhvlərin müəllim tərəfindən düzəldilməsi və təsnifi şagirdlərin biliyini yoxlamaq və qiymətləndirməyə imkan verir, onların diqqətini səhvlərə qarşı fəal, şüurlu müzakirəyə yönəldir, gələcək fəaliyyətinin istiqamətini müəyyənləşdirməyə imkan yaradır.

Şagirdlərin buraxdıqları səhvlərin xarakterindən və başvermə səbəblərindən asılı olaraq onların düzəldilməsi yolları da müxtəlif olur. Diqqətsizlik üzündən buraxılan səhvlərin altından xətt çəkmək kifayətdirsə, qrammatik qaydanı bilməməkdən irəli gələn səhvi düzəldərkən haşiyədə həmin qaydanı xatırladan qeyd etmək, dialekt üzərində ədəbi dilə uyğun düzəliş aparmaq lazım gəlir.

Səhvlərin hesaba alınması. Şagirdlərin buraxdıqları orfoqrafik səhvlərin hesaba alınması təlimin hər hansı mərhələsində sinfin və hər bir şagirdin savadı haqqında fikir yürütməyə, müvəffəqiyyəti qaldırmaq üçün şagirdlərlə fərdi iş aparmağa imkan verir. Orfoqrafik səhvləri təsnif edib hesaba almaq təlimin gedişinə nəzarətin mühüm vasitələrindən biri olmaqla, həm də müəllimin istifadə edə-cəyi yolları, çalışma növlərini müəyyənləşdirməyə imkan verir.

Səhvlərin hesabı şagirdlərin dəftərlərinin axıncı səhifəsində, bu iş üçün ayrıl-mış xüsusi dəftərdə və böyük cədvəldə aparıla bilər. Səhvlərin hesabı ayrıca dəftərdə aparılarkən hər şagirdə bir səhifə ayrılır. Səhifənin başında şagirdin soyadı və adı yazılır, aşağıda isə hər dəfə yazının növü, aparıldığı tarix, onun altında şagirdin buraxdığı xarakterik səhvlər qeydə alınır. Səhvlər çox olduqda fonetik və qrammatik hadisələri ayrıca qruplaşdırmaq məsləhət görülür.

Səhvlərin cədvəldə hesaba alınması işi asanlaşdırır və əyaniləşdirir. Cədvəlin birinci qrafasında şagirdlərin siyahısı yazılır, hər şagirdin qarşısında onun yol ver-

diyi xarakterik səhvlər qeyd olunur. Hər bir şaquli qrafa bir yazının mənzərəsini, üfüqi qrafa isə bir şagirdin inkişaf dinamikasını müəyyənləşdirməyə imkan verir. Müəllim hər bir şagirdin pillə-pillə necə addımladığını, dərstdən-dərsə keçmiş səhvlərini necə aradan qaldırdığını izləyir, həmçinin sinfin səviyyəsinə nəzarət edə bilir. Bu cədvəl yalnız orfoqrafik savadlılıq deyil, bütövlükdə dilin mənimsənilmə dərəcəsi haqqında mühakimə yürütməyə şərait yaradır.

CARİ PLANLAŞDIRMAYA NÜMUNƏLƏR

İlk dərs olduğu üçün müəllim dərsin müəyyən hissəsini (20–25 dəq.) diaqnostik qiymətləndirməyə ayıra bilər. Bu müxtəlif üsullarla həyata keçirilə bilər: sorğu aparmaqla, test etməklə, tapşırıq verməklə və s.

Sinfin səviyyəsi nəzərə alınmaqla diaqnostik qiymətləndirmə müxtəlif iş formalarında yerinə yetirilə bilər.

Nəticələr müzakirə olunur. Sonra müəllim dərsin qalan hissəsini cari tədris ili ərzində şagirdlərin yerinə yetirəcəkləri layihə işinin izahına həsr edir.

Qəzet maketinin hazırlanmasında əsas məqsəd bacarıqların formalaşdırılması, inkişaf etdirilməsidir. Bu prosesdə şagirdlərin təhlil etmə, tətbiq etmə, nöqsan müəyyən etmə və digər bacarıqlardan əldə edilən nəticənin tətbiqi diqqət mərkəzində saxlanılmalıdır.

Müəllim dərslikdə verilmiş sxemi (səh. 6–7) şagirdlərə izah edir, onun mahiyyəti şagirdlər tərəfindən mənimsənildikdən sonra layihə çərçivəsində il ərzində görülməli işlər planlaşdırılır.

Şagirdlərin fərdi bacarıqları nəzərə alınaraq bölgülər ayrılır və görəcəkləri işlər nəzərə alınmaqla müxtəlif qruplarda birləşdirilir. Belə ki bu qruplara məlumatın toplanması, analiz edilməsi, sistemləşdirilməsi, yazılması, redaktə və korrektə edilməsi, elektron variantların hazırlanması, dizayn işləri və s. kimi tapşırıqlar verilir.

Qeyd: Şəraiti nəzər alaraq, şagirdlər vatman kağızlarından istifadə etməklə qəzet maketini hazırlamış olacaqlar.

Daha sonra müəllim dərslikdə səhifədə verilmiş sxemi (mətn üzərində iş) şagirdlərə izah edir.

MƏZMUN STANDARTLARI

2.1.3.; 3.1.1.;
4.1.1.

MÖVZU 2

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Mövzu ilə bağlı müxtəlif fikirləri qruplaşdırır.
- Lüğətdən istifadə etməklə mətndəki söz və ifadələrin mənasını tapır.
- Nəqli mətnlər yazır.

İNTEQRASIYA

Xar. dil – 3.1.1. Mətndəki yeni ifadə və terminlərin mənasını müəyyənləşdirir.

Ədəb. – 1.2.3. Müxtəlif vəznli (heca, əruz, sərbəst) şeirlərdə, süjetli ədəbi nümunələrdə bədii təsvir ifadə vasitələrinin obrazlılığın yaradılmasındakı rolunu aydınlaşdırır və münasibət bildirir.

RESURSLAR

dərslik, “Şirin dil” mahnısı,
iş vərəqləri

İŞ ÜSULLARI

söz assosiasiyası,
müzakirə

İŞ FORMALARI

kollektiv və qruplarla

Dil (I dərəcə)

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya: Lövhədə “DİL” sözünü yazmaqla (ışıqlandırmaqla) söz assosiasiyası keçirmək olar. Şagirdlərin səsləndirdiyi fikirlər lövhədə qeyd olunur. Bu zaman dərslikdəki 3-cü tapşırıq (səh. 12) da yerinə yetirilir. Alınan bütün cavablar ümumiləşdirilir və dərslikdəki 10 və 11-ci səhifələrdəki mətnlər üzərində iş aparılır. Müxtəlif dahiələrin və peşə sahiblərinin dil haqqındakı fikirlərinə müraciət etməkdə əsas məqsəd yaşadığı dövrdən, dünyagörüşündən, əqidəsindən asılı olmayaraq, hər bir mütəfəkkirin doğma dilinə olan münasibətini ön plana çəkməkdir.

Mətnlər üzərində iş apararkən 12-ci səhifədəki orfoqrafik və orfoepik tapşırıqlar, eləcə də 2-ci tapşırıq yerinə yetirilir.

Qeyd: Ehtiyac olarsa, lüğət üzrə iş təşkil olunur.

Tədqiqat sualı: *Ana dilinin hər bir insanın həyatında rolu nədən ibarətdir?*

Qeyd: Dərslikdəki 4-cü tapşırıq da (səh. 12) tədqiqat sualı kimi qoyula bilər.

Tədqiqatın aparılması: Şagirdlər 3 qrupa bölünürlər və hər qrupa dərslikdəki tapşırıqları icra etmək tapşırıqları: I qrup 5 və 14-cü,

II qrup 6 və 15-ci, III qrup 8 və 16-cı tapşırıqları icra edirlər. 16-cı tapşırığın cavabı: Göz çoxmənalı sözdür, çünki əsas məna ilə yanaşı, törəmə, yəni məcazi mənaya malikdir. Müəllim sinfinin və şagirdlərinin səviyyəsini nəzərə almaqla asan və ya daha mürəkkəb suallar tərtib edə bilər. Lüğət üzrə aparılan iş 3.1.1. standartını reallaşdırır.

Qeyd: Müəllim özü də suallar tərtib edə bilər.

Məlumat mübadiləsi: Şagirdlər təqdimatlarla başlayırlar. Müzakirə mərhələsində müəllim 9, 10, 11 və 13-cü tapşırıqlardan istifadə edə bilər. (9-cu tapşırıq növbəti mərhələlərdə sözün bədii üslubda xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirmək üçün zəmin rolunu oynayır.)

Qeyd: 8 və 9-cu tapşırıqlar Ədəbiyyat fənni üzrə 1.2.3. standartına inteqrasiya etməyə imkan verir.

Nəticələrin çıxarılması: Cavablar dinləniləndikdən və müzakirə olunduqdan sonra fikirlər ümumiləşdirilir. Bu mərhələdə 7-ci tapşırıqdan da istifadə etmək olar.

Şagirdlər tədqiqat sualının cavabı kimi bu qənaətdə gəlməlidirlər: dil olmasa, ünsiyyət qurmaq çətindir. Ana dili dedikdə doğma dilimiz nəzərdə tutulur. Dilimizi, onun zənginliyini qorumaq hər birimizin müqəddəs borcudur. Bu dil bizə ulu babalarımızın yadigarıdır. Dil fikirlərimizi digərlərinə çatdırmaqda mühüm rol oynayır, düşüncələrimizi duyduqlarımızı ifadə etməkdə yardımçı olur və s.

Müəllim dərsinin mahiyyətinə uyğun olaraq musiqini ya motivasiya mərhələsində, ya da dərsin sonunda səsləndirə bilər.

Ev tapşırığı: Müəllim izahat verməklə 17-ci tapşırığı evə verə bilər. Yaxşı olar ki, şagird həmin sualları yazılı cavablandırsın. Bu tapşırıq növbəti mərhələdə sözün üslubi xüsusiyyətlərini fərqləndirmək üçün zəmin yarada bilər. Yəni gülüş, istehza, yumor sözləri elmi mətnə termin, adi danışqda ümumişlək söz kimi işləyə bilər. *Şaqqanaq çəkmək, qəhqəhə çəkmək* ifadələri bədii üslubda daha çox işlənir, *hırıldamaq* sözü loru dilə xas sözdür.

Qiymətləndirmə aparılır.

I	II	III	IV
Mövzu ilə bağlı müxtəlif fikirləri qruplaşdırma bilmir.	Müəllimin köməyi ilə mövzu ilə bağlı müxtəlif fikirləri qruplaşdırır.	Mövzu ilə bağlı müxtəlif fikirləri qruplaşdırarkən cüzi səhvlər edir.	Mövzu ilə bağlı müxtəlif fikirləri fikrini əsaslandıraraq qruplaşdırır.
Lüğətdən istifadə etməklə mətndəki söz və ifadələrin mənasını tapa bilmir.	Lüğətdən istifadə etməklə mətndəki söz və ifadələrin mənasını çətinliklə tapır.	Lüğətdən istifadə etməklə mətndəki söz və ifadələrin mənasını taparkən cüzi səhvlər edir.	Lüğətdən istifadə etməklə mətndəki söz və ifadələrin mənasını tapır.
Nəqli mətnlər yazma bilmir.	Müəllimin köməyi ilə nəqli mətnlər yazır.	Nəqli mətnlər yazarkən cüzi səhvlər edir.	Fikrini əsaslandıraraq nəqli mətnlər yazır.

MƏZMUN STANDARTLARI

2.1.1.; 3.1.1.;
4.1.1.; 4.1.3.

MÖVZU 3

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Nitqində sözlərdən məqsədyönlü istifadə edir.
- Sözləri üslub xüsusiyyətlərinə görə fərqləndirir.
- Nəqli mətn yazır.
- Dürğu işarələrindən düzgün istifadə edir.

İNTEQRASIYA

Xar. dil – 3.1.3. Oxuduğu mətnləri üslubuna görə fərqləndirir.

Azərbay. dili (tədris dili) – 2.1.1. Mətndəki söz və ifadələri üslubi xüsusiyyətlərinə görə fərqləndirir.

RESURSLAR

dərslik, iş vərəqləri

İŞ ÜSULLARI

beyin həmləsi, müzakirə

İŞ FORMALARI

qruplarla, fərdi, kollektiv

Dil (II dərəcə)

DƏRSİN GEDİŞİ

Ev tapşırığı yoxlanılır. 12-ci tapşırıq kollektiv şəkildə icra edilir. Bu tapşırıq evə verilən tapşırıqla əlaqəlidir. Şagirdlərin fikirləri ümumiləşdirilir.

Motivasiya: Müəllim öncədən hazırladığı bir neçə müxtəlif nitq parçasını (düzgün və səlis nitq, qüsurlu nitq, sürətli nitq və s.) şagirdlərə dinlədir. Dinlənən parçalar ətrafında müzakirələr təşkil olunur. Müəllim yönəldici suallardan istifadə edə bilər.

Tədqiqat sualı: *Düzgün nitq necə olmalıdır?*

Tədqiqatın aparılması: Tədqiqata 28-ci tapşırığın (səh. 14) icrası ilə başlamaq olar. Tapşırıq qrammatik normaya düzgün əməl edilmək məqsədilə şagird bilməlidir ki, inkar bağlayıcılarının iştirak etdiyi cümlədə feil təsdiqdə işlənməlidir. Daha sonra şagirdlər 3 qrupa bölünür və hər bir qrupa dərslikdəki tapşırıqları icra etmək tapşırılır:

I qrup 18, 20, 24 və 26-cı, II qrup 21, 23 və 25-ci, III qrup isə 19, 22 və 27-ci tapşırıqları icra edir.

Müzakirə: Şagirdlər cavabları təqdim edirlər. Bu mərhələdə 31-ci tapşırıq da yerinə yetirilə bilər. 31-ci tapşırığın icrası 2.1.1. standartını reallaşdırır. Bu növbəti mərhələlərdə leksik normanın öyrədilməsi üçün zəmin yaradır. Eyni zamanda müəllim yönləndirici suallardan istifadə etməklə şagirdlərə müraciət edə bilər. (*Sizcə, nitqin asan başa düşülməsi üçün nə etməliyik? Sizcə, gözəl nitqə yiyələnmək üçün biz nə etməliyik? və s.*) 15-ci səhifədə çərçivədəki sual bu mərhələdə cavablandırılır: lazım olan söz və ifadənin seçilməsi nitqin düzgünlüyü üçün vacib şərtidir.

Ümumiləşdirmə və nəticənin çıxarılması: Cavablar dinləndikdən və müzakirə olunduqdan sonra ümumiləşdirilir. Şagirdlər bu nəticəyə gəlirlər ki, düzgün nitq aydın,

anlaşıqlı, rəvan və axıcı olmalıdır. Dilimizi yad ünsürlərdən, kobud ifadələrdən qorumaq lazımdır..

Yaradıcı tətbiqetmə kimi 30-cu tapşırıq verilə bilər (səh. 15). Tapşırığın icrasında məqsəd “ki” hissəciyinin qrammatik mənasının fərqləndirilməsi ilə yanaşı, onun şifahi nitqdə, həm də yazıda funksiyalarının fərqləndirilməsidir.

Qeyd: 29-cu tapşırıq fərdi qaydada işləmək üçün nəzərdə tutulmuşdur. Qruplar tapşırığı icra edərkən müəllim hər qrupdan bir nəfərə 29-cu tapşırığı icra etməyi tapşırı bilər.

Ev tapşırığı kimi səh. 15-dəki 32-ci tapşırığın icrası tapşırıqlır.

Qiymətləndirmə aparılır.

Qruplar Meyarlar	I	II	III	IV
Nitqində sözlərdən məqsədyönlü şəkildə istifadə edir.				
Sözləri üslubi xüsusiyyətinə görə fərqləndirir.				
Nəqli mətn yazır.				
Durğu işarələrindən düzgün istifadə edir.				
Cəmi:				

MƏZMUN STANDARTLARI

1.1.2.; 2.1.2.;
3.1.1.; 4.1.1.

MÖVZU 4

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Fikirlərini real həyatla müqayisə edir.
- Nitqində atalar sözlərindən istifadə edir.
- Mətndəki söz və ifadələrin leksik mənasını fərqləndirir.
- Nəqli mətn yazır.

İNTEQRASIYA

Ədəb. – 1.2.4. Bədii nümunələrin mövzunu, ideya-bədii xüsusiyyətlərini bağlı olduğu dövrün sosial-siyasi, mənəvi dəyərləri baxımından təhlil edir və nəticə çıxarır.

Xar. dil – 3.1.1. Mətndəki yeni ifadə və terminlərin mənasını müəyyənləşdirir.

RESURSLAR

dərslik, iş vərəqləri

İŞ ÜSULLARI

beyin həmləsi, Venn diaqramı, müzakirə

İŞ FORMALARI

kollektiv və qruplarla

Dilim (I saat)

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya: Müəllim şagirdlərə dil (söz) ilə bağlı atalar sözləri söyləməyi tapşırıq bilər. Həmin atalar sözləri müzakirə olunur, fikirlər ümumiləşdirilir. Sonra Zəlimxan Yaqubun “Dilim” şeiri şagirdlər tərəfindən oxunur. Yaxşı olar ki, müəllim şeirin ilk bəndini özü düzgün oxusun. Oxu zamanı tapşırıq 1 (səh. 16) nəzərə alınsın. Şeirin oxusundan sonra səh. 16-dakı orfoepiya və orfoqrafiyaya aid tapşırıqlar da icra edilir. Mənası çətin anlaşılan sözlər üzərində də iş aparmaq olar. Sonra 3-cü tapşırıq icra edilir.

3-cü tapşırıqın icrasında əsas məqsəd şagirdlərin fikirlərini şairin fikirləri ilə müqayisə etməkdir.

Tədqiqat sualı: Şeirin əsas ideyası nədən ibarətdir? Şair dilimizi necə dəyərləndirir?

Tədqiqatın aparılması: Şagirdlər 3 qrupa bölünür. Sonra qruplara dərslikdəki tapşırıqlar paylanır: I qrup 2, 6, 12-ci, II qrup 4, 7, 13-cü, III qrup isə 5, 8, 14-cü tapşırıqları yerinə yetirir.

Müzakirə: Şagirdlər təqdimatlarına başlayırlar. Cavabların hər biri müzakirə olunur. Müzakirə zamanı 9-cu və 10-cu tapşırıqlardan da istifadə oluna bilər.

Ümumiləşdirmə və nəticənin çıxarılması: Şagirdlər bu nəticəyə gəlirlər ki, dilimiz qədim tarixə malik zəngin, qüdrətli bir dildir. Şair də dilimizin gözəlliyini, qüdrətini, zənginliyini hər kəsə çatdırır, onun qüdrətini Günəşin, Tanrının qüdrətinə bənzədir.

Yaradıcı tətbiqetmə kimi 11-ci tapşırıq verilə bilər (səh. 17).

Ev tapşırığı kimi Zəlimxan Yaqubun “Dilim” şeirini nəsrə çevirmək və şeirdə məcazi mənada işlənmiş sözləri seçib yazmaq tapşırıla bilər.

Qiymətləndirmə aparılır.

I	II	III	IV
Fikirləri real həyatla müqayisə edə bilər.	Fikirləri real həyatla müqayisə edərkən müəllimin köməyindən istifadə edir.	Fikirləri real həyatla müqayisə edərkən bəzi səhvlərə yol verir.	Fikirləri real həyatla tam müqayisə edir.
Nitqində atalar sözlərindən istifadə edə bilmir.	Nitqində atalar sözlərindən istifadə edərkən bəzi səhvlər edir.	Nitqində atalar sözlərindən istifadə edir.	Nitqini zənginləşdirmək məqsədilə atalar sözlərindən istifadə edərkən fikrini əsaslandırır.
Mətndəki söz və ifadələrin leksik mənasını fərqləndirməkdə çətinlik çəkir.	Müəllimin köməyindən istifadə edərək mətndəki söz və ifadələrin leksik mənasını fərqləndirir.	Mətndəki söz və ifadələrin leksik mənasını fərqləndirir.	Mətndəki söz və ifadələrin leksik mənasını əsaslı şəkildə fərqləndirir.
Nəqli mətn yazı bilmir.	Nəqli mətn yazarkən müəllimin köməyindən istifadə edir.	Nəqli mətn yazarkən cüzi səhvlərə yol verir.	Nəqli mətni ətraflı yazır.

MƏZMUN STANDARTLARI

1.1.2.; 2.1.1.;
2.1.3.; 4.1.1.

MÖVZU 5

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Mətndəki hadisələri qarşılaşdığı real həyatla müqayisə edir.
- Dil vahidlərindən düzgün istifadə edir.
- Mövzu ilə bağlı müxtəlif fikirləri müqayisə edir.
- Təqdimat hazırlayır.

İNTEQRASIYA

Ədəb. – 2.2.1. Müzakirələrdə mövzuya, problemə, yazıçı mövqeyinə tənqidi əsaslandırır, fərqli fikirlərə dözümlülük nümayiş etdirir.

Xar. dil – 1.1.2. Dinlədiyi mətndəki fakt və hadisələri qruplaşdırır, ümumiləşdirmələr aparır.

RESURSLAR

dərslik, sxemlər, “Telefonçu qız” və ya “Senyor Robinzon” filmləri

İŞ ÜSULLARI

diskussiya, beyin həmləsi, təqdimat, debat

İŞ FORMALARI

kollektiv və qruplarla

Dilim (II saat)

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya kimi dərslikdəki 19-cu tapşırıqdan istifadə edə bilər (səh. 18). Müəllim motivasiya üçün fərqli tapşırıq hazırlaya bilər. “Telefonçu qız” filmindən müvafiq hissəni nümayiş etdirə bilər. Əsas məqsəd ünsiyyətin müxtəlif formalarını üzə çıxarmaqdır. Şagirdlərə *Siz bu ünsiyyət vasitələrindən hansından daha çox istifadə edirsiniz? Hansı ünsiyyət vasitəsi daha əsasdır? Nə üçün belə hesab edirsiniz?* kimi suallar verə bilər. Mövzu ilə bağlı şagirdlərin fikirləri dinləndikdən sonra “Senyor Robinzon” filmindən müvafiq səhnə izlənilir. Həmin kadr əsasında müzakirələr aparılır. (Ədəbiyyat fənni 2.2.2. standartına integrasiya edilir.) Burada debat da təşkil oluna bilər (səh. 19).

Tədqiqat sualı: *Ünsiyyət nə zaman formalaşa bilər?*

Tədqiqatın aparılması: Şagirdlər 4 qrupa bölünür. Hər qrupa iş vərəqləri və dərslikdən tapşırıqlar paylanır.

I qrup – Rəsm dili dedikdə nə başa düşürsünüz? Buna aid bir neçə nümunə göstərin. Tapşırıq 15-i icra edin.

II qrup – Musiqi dili dedikdə nə başa düşürsünüz? Buna aid bir neçə nümunə göstərin. Tapşırıq 16-nı icra edin.

III qrup – Bədən dili dedikdə nə başa düşürsünüz? Buna aid bir neçə nümunə göstərin. Tapşırıq 17-ni icra edin.

IV qrup – Sizcə, hansı şərait ünsiyyətin yaranması üçün əlverişli ola bilməz? Fikrinizi əsaslandırın. Tapşırıq 18-i icra edin.

Bədən dili qeyri-şifahi ünsiyyət forması olub davranışla idarə olunan ünsiyyət növüdür. Bədən dili ilə yaranan ünsiyyətə bədə-

nin hərəkətləri, jestlər, üz ifadələri, göz hərəkətləri, başın hərəkəti, oturuş forması və s. daxildir.

Davranışlarımızı, jest və mimikalarımızı yerində və düzgün istifadə etsək, insanlara təsir gücümüz artır. Həddindən artıq əl-qol hərəkətləri, mimikaların çoxluğu dinləyənin diqqətini azaldaraq mövzunu zəiflədir. Məsələn, əli belində və ya əlləri arxada birləşmiş halda olan duruş insanları bezdirə və uzaqlaşdırma bilər. Süni üz ifadəsini qarşı tərəf hiss edəcəkdir, çünki şüurda mənfi düşüncələr varsa, simada müsbət ifadə yaranma bilməz. Biri ilə söhbət edən zaman “bədəni dili”mizi düzgün istifadə edə bilməyimiz üçün, hər şeydən əvvəl, diqqətimizi o adama və mövzuya verməliyik.

“Bədəni dili” təhsil prosesində əhəmiyyətli dərəcədə böyük rola malikdir. Tədris zamanı müəllimlər fərqləndirərək “bədəni dili” vasitəsilə şagirdlərinə öz fikirlərini daha dəqiq, aydın çatdırırlar: “Siz mənim üçün vacibsiniz”, “Sizin dərslərinizin öhdəsindən gələcəyinizə inanıram”, “Sizə güvənirəm”, “Sizin uğurlarınıza inanıram”, “Sizinlə birlikdəyəm və yanınızdayam” və yaxud “Sizdən heç nə çıxmıyacaq”, “İstər öyrənin, istər öyrənməyin, məni maraqlandırmır”, “İmtahanda mən sizə göstərəm”.

Müəllimlər də şagirdlərin “bədəni dili” vasitəsilə çatdırmaq istədiklərini düzgün an-

lamalıdır. İzah edilənlərə şagirdlərin maraq göstərən-göstərmədiklərini, dərsi anlayıb-anlamadıklarını, sinfin motivasiyasını, dərstdə sıxılıb-sıxılmadıklarını anlamalı, vəziyyəti düzgün qiymətləndirməlidir. Sinfi diqqətlə müşahidə edən müəllim üçün bu, asan olmalıdır.

Müzakirə: Şagirdlər işlərini təqdim edirlər. Ola bilər ki, şagirdlər fərqli fikirlər söyləsinlər. Müəllim çalışmalıdır ki, şagirdlər ünsiyyətin müxtəlif forma və üsullarının olduğunu dərk etsinlər. Müzakirə mərhələsində şagirdlərə yardımçı suallar verilə bilər. Məs.: *Siz hansı hisslərinizi musiqi ilə anlatmağa üstünlük verərdiniz? Hansı rəsm əsərini çəkmək istərdiniz? Bu rəsmlə hansı hissə və duyğularınızı, düşüncələrinizi çatdırmaq istərdiniz?* və s. Müzakirə mərhələsinin sonunda şagirdlərə qrammatik qayda izah olunur.

Ümumiləşdirmə və nəticənin çıxarılması: Şagirdlər bu nəticəyə gəlirlər ki, dil yalnız cəmiyyət daxilində formalaşa bilər. Dil ən geniş yayılmış ünsiyyət formasıdır. Dil vasitəsilə biz ətrafımızdakı insanlarla ünsiyyət saxlaya, fikirlərimizi ifadə edə, düşüncələrimizi digərlərinə çatdırmaqla bilir.

Ev tapşırığı kimi 20-ci tapşırıq “Mənim ana dilim” mövzusunda təqdimat hazırlamaq tapşırığı ilə bilər (səh. 19).

Qiymətləndirmə aparılır.

I	I	II	III	IV
Mətnəki hadisələri qarşılaşdığı real həyatla müqayisə edir.				
Dil vahidlərindən düzgün istifadə edir.				
Mövzu ilə bağlı müxtəlif fikirləri müqayisə edir.				
Təqdimat hazırlaya bilər.				

MƏZMUN STANDARTLARI

1.1.1.; 3.1.1.;
4.1.2.

MÖVZU 6

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Dinlədiyi mətni şərh edir.
- Mətnə tanış olmayan söz və ifadələrin leksik mənasını müəyyənləşdirir.
- Mətnə əlavələr edir.

İNTEQRASIYA

Ədəb. – 2.2.1. Müzakirələrdə mövzuya, problemə, yazıçı mövqeyinə tənqidi münasibətini əsaslandırır, fərqli fikirlərə dözümlülük nümayiş etdirir.

Bio. – 3.1.1. İnsanın tarixi inkişaf mərhələlərini müqayisəli şərh edir, məruzə və referatlar hazırlayır.

RESURSLAR

dərslik, “Mauqli” və “Tarzan” filmlərindən fraqment, “Con Sabunya” sənədli filmi

İŞ ÜSULLARI

Venn diaqramı, müzakirə, proqnozlaşdırılmış oxu

İŞ FORMALARI

fərdi, kollektiv və qruplarla

Afrika inciləri (I saat)

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya: “Mauqli” və “Tarzan” filmləri xatırlanır. Filmdən müvafiq fraqmentlər də nümayiş etdirilə bilər. Bundan sonra şagirdlərə hər iki qəhrəmanın Venn diaqramı əsasında oxşar və fərqli cəhətlərini müəyyənləşdirmək tapşırılır. (Burada diqqət Mauqlinin canavarlar, Tarzanın meymunlar tərəfindən böyüdülməsi faktına cəmlənir.) Daha sonra *Con Sabunya haqqında* filmdən bir epizod şagirdlərə təqdim olunur. Müzakirələrdən sonra “Afrika inciləri” adlı mətnin bir hissəsi şagirdlər tərəfindən oxunur. 21-ci səhifədəki qırmızı çərçivədə verilmiş sual şagirdlərlə müzakirə edilir. Sonra mətnin oxusu davam etdirilir. Oxu zamanı feillərin düz-

gün forması müəyyənləşdirilir və feillər nəqli keçmiş zamanın hekayəsində (miş+idi hissəciyi) işlənməlidir. “Mauqli” və “Tarzan” filmlərində hansı uyğunsuzluq müşahidə olunur?

Qeyd: Müəllimlərin nəzərinə: Hər iki filmdə baş qəhrəmanlar körpə vaxtından cəngəlliyə – heyvanlar arasına düşməsinə baxmayaraq, onlar danışa bilirlər.

Tədqiqat sualı: *Nitq nə zaman və hansı şəraitdə formalaşa bilər?*

Tədqiqatın aparılması: Şagirdlər 3 qrupa bölünür. Hər qrupa mətnin sonrakı hissəsi üzərində tapşırıqlar verilə bilər.

I qrupa 22-ci səhifədəki 3 və 5-ci tapşırıqlar verilə bilər.

II qrupa mətndən açar sözləri seçmək və səh. 22-dəki 6 və 7-ci tapşırıqlar verilə bilər.

III qrupa mətndəki əsas faktları seçmək və səh. 22-dəki 8 və 9-cu tapşırıqlar verilə bilər. Səhifə 20-dəki orfoepiya və orfoqrafikaya aid tapşırıq icra olunur.

1 və 2-ci tapşırıq fərdi qaydada ayrı-ayrı şagirdlərə verilə bilər. Yaxşı olar ki, müəllim fərdi qaydada tapşırıq verərkən şagirdlərə hiss etdirmədən eyni tapşırığı zəif və yaxşı oxumayan şagirdlərə icra etdirdirsin.

Müzakirə: Şagirdlər işlərini təqdim edirlər. Yardımçı suallar verilə bilər. Nə üçün Con meşədə meymunlar arasında yaşayarkən danışmır. Necə oldu ki, o, insan cəmiyyətinə qayıtdıqdan sonra nitq vərdislərinə yiyələndi? Buna nə səbəb oldu? Səh. 21-dəki şəkillərlə bağlı tapşırıqlar da bu mərhələdə icra edilərsə, məqsədəuyğun olar. Bu mərhələdə 21-ci səhifədəki “Müzakirə” sualları icra edilir. Bu tapşırıqların verilməsində əsas məqsəd “İnsanlar arasında ünsiyyət dili fərqli olsa da, dininə, irqinə, mənsubiyyətinə görə fərq qoyulmamalıdır” fikri formalaşdırılır. 21 sentyabr Beynəlxalq Sülh Günü haqqında məlumat verilir. Azərbaycanın sülhsevər xalq olması

vurğulanır. Müəllim Beynəlxalq Sülh Günü ilə bağlı material hazırlamağı şagirdlərə tapşırıla bilər. Bu, qəzet layihəsi üçün də material ola bilər.

Yaradıcı tətbiqetmə kimi 10-cu tapşırıq icra oluna bilər. Mətnlə uyğunsuzluğunu müəyyənləşdirib fikirlərini əsaslandırmaq tapşırıla bilər.

Ümumiləşdirmə və nəticənin çıxarılması: Şagirdlər bu nəticəyə gəlirlər ki, Con cəngəlliyə – meymunlar arasına düşənə qədər müəyyən miqdarda söz ehtiyatına malik idi. Burada müəllim eyni zamanda şagirdlər tərəfindən Conun düşdüyü mühiti də dəyərləndirilməsi üçün çalışmalıdır. Con yaxşı əllərə düşdüyü üçün mühit onu formalaşdırıla bilər. İnsanlar ona irqindən asılı olmayaraq xoş münasibət bəsləyir. Onun cəmiyyətdə normal yaşaması üçün müzakirə növbəti dərs üçün motivasiya rolunu oynayır. Lakin meymunlar arasında yaşaması ona bu dili unutturdu. Yenidən insan mühitinə qayıtdıqdan sonra Con danışmağı və hətta oxumağı öyrənir.

Ev tapşırığı kimi 4-cü tapşırıq verilə bilər.

Qiymətləndirmə aparılır.

I	II	III	IV
Dinlədiyi mətni çətinliklə şərh edir.	Dinlədiyi mətni müəllimin köməyi ilə şərh edir.	Dinlədiyi mətni şərh edir.	Dinlədiyi mətni əsaslandıraraq şərh edir.
Mətnə tanış olmayan söz və ifadələrin ləksik mənasını müəyyənləşdirə bilmir.	Mətnə tanış olmayan söz və ifadələrin ləksik mənasını qismən müəyyənləşdirir.	Mətnə tanış olmayan söz və ifadələrin ləksik mənasını müəyyənləşdirir.	Mətnə tanış olmayan söz və ifadələrin ləksik mənasını fikrini əsaslandıraraq müəyyənləşdirir.
Mətnə əlavələr edə bilmir.	Mətnə cüzi səhvlərlə əlavələr edir.	Mətnə əlavələr edə bilir.	Mətnə ətraflı əlavələr edir.

MÖVZU 7

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Dinlədiyi mətni şərh edir.
- Mövzu ilə bağlı müxtəlif mövqeli fikirləri qarşılaşdığı hadisələrlə müqayisə edir.

İNTEQRASIYA

Ədəb. – 1.2.2. Davranış və əməllərinə, başqaları ilə qarşılıqlı münasibətlərinə, yazıçının mövqeyinə, digər surətlərin mühakimələrinə əsaslanmaqla obrazları təhlil edir.

Bio. – 2.1.1. Bioloji proseslərin mexanizmini şərh edir, məruzə və təqdimatlar hazırlayır.

Azərbaycan tarixi – 1.3.1. İnsanların həyat tərzindəki dəyişiklikləri mənbələr əsasında təqdim edir.

RESURSLAR

dərslik, sxemlər, “Con Sabunya” sənədli filmi

İŞ ÜSULLARI

klaster, müzakirə, Venn diaqramı

İŞ FORMALARI

kollektiv və fərdi

Afrika inciləri (II saat)

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya mərhələsində 11-ci tapşırıq əsas götürülərək *Üç yaşlı uşağın bacardığıları nə ola bilər?* sualı ətrafında klaster üsulundan istifadə etməklə iş aparılır. Sonra “Con Sabunya” mətni xatırlanır, Conun “bacarıqları” yada salınır, normal mühitdə böyüyən üç yaşlı uşaqla üç yaşlı Conun müqayisəsi aparılır. 11-ci tapşırıq əsasən Conun malik ola biləcəyi “Bilik və bacarıqlar” müəyyənləşdirilir və müzakirə olunur.

Tədqiqat sualı: *Dil necə yaranıb?*

Tədqiqatın aparılması mərhələsindəki müzakirələrin davamı kimi 12-ci tapşırıq

icra edilir, meymunlarla insanların oxşar cəhətləri müqayisə edilir. Heyvanlarda və insanlarda ünsiyyətin hansı formada qurulması barədə fikir mübadiləsi aparılır. Müəyyən edilir ki, insanları heyvanlar aləmindən ayıran əsas cəhət onun şüuru, təfəkkürü və danışmasıdır. Daha sonra 26-cı səhifədəki tapşırıq icra edilir, sxemlər müzakirə olunur. Müəyyən edilir ki, səs:

– ibtidai insanlarda – ibtidai insanların əmək nəticəsində heyvan mühitindən ayrılması, bədəninin şaquli vəziyyətə düşməsi ilə səslə dil yaranmışdır.

– körpə uşaqlarda – təbii ardıcılıqla bədənini şaquli vəziyyətə düşməsi ilə səs, heca, söz, daha sonra cümlə formalaşmışdır.

– Con Sabunya – üç yaşına qədər ailə həyatında yaşamış, müəyyən sayda söz ehtiyatına yiyələnmiş, daha sonra meymunlar arasına düşdüyü zaman müəyyən vərdisləri itirmiş, insan mühitinə düşdükdən sonra isə təlim və məşqlər nəticəsində yenidən nitqi formalaşmışdır.

– meymunlarda – bədən tam şaquli vəziyyətdə olmadığı üçün səs nitqə çevrilə bilməmiş və onlarda ünsiyyət müxtəlif səslər vasitəsilə mümkün olmuşdur.

Qeyd: Tədqiqat zamanı müəllim Con Sabunya haqqında sənədli filmdən müvafiq kadrlar nümayiş etdirilə bilər.

Müzakirə: Dərslikdəki qayda şagirdlərə izah edilir və 13-cü tapşırıq fərdi qaydada şagirdlərə verilə bilər.

Ümumiləşdirmə və nəticənin çıxarılması: Şagirdlər bu nəticəyə gəlirlər ki, insan bədəninin şaquli vəziyyətə düşməsinin onlarda səs aparatının, təfəkkürün formalaşması, dil və şüurun vahid bir proses olması səsli dilin yaranmasına səbəb ola bilər.

Qiymətləndirmə aparılır.

I	II	III	IV
Dinlədiyi mətni şərh edə bilmir.	Dinlədiyi mətni şərh edərkən müəllimin köməyindən istifadə edir.	Dinlədiyi mətni şərh edir.	Dinlədiyi mətni asanlıqla şərh edir.
Mövzu ilə bağlı müxtəlif mövqeli fikirləri qarşılaşdığı hadisələrlə müqayisə edə bilmir.	Mövzu ilə bağlı müxtəlif mövqeli fikirləri qarşılaşdığı hadisələrlə müqayisə edərkən çətinlik çəkir.	Mövzu ilə bağlı müxtəlif mövqeli fikirləri qarşılaşdığı hadisələrlə müqayisə edərkən cüzi səhvlərə yol verir.	Mövzu ilə bağlı müxtəlif mövqeli fikirləri qarşılaşdığı hadisələrlə müqayisə edir.

MƏZMUN STANDARTLARI

2.1.1.; 3.1.2.;
4.1.1.

MÖVZU 8

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Nitqində sözlərdən məqsədyönlü istifadə edir.
- Mətnin üslubunu müəyyən edir.
- Elmi mətn yazır.

İNTEQRASIYA

Xar. dil – 3.1.3. Oxuduğu mətnləri üslubuna görə fərqləndirir.

RESURSLAR

dərslik, iş vərəqləri

İŞ ÜSULLARI

müzakirə, yazı

İŞ FORMALARI

kollektiv, qruplarla

Afrika inciləri (III saat)

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya: Bu mərhələdə 14-cü tapşırıq icra edilə bilər. Sonra 15-16-cı tapşırıqlar yerinə yetirilir.

Qeyd: Müəllim özü də müəyyən tapşırıq hazırlaya bilər.

19-cu tapşırığın icrası üçün müəllim, yaxşı olar ki, özü qabaqlayıcı materiallar hazırlasın, şagirdlərə təqdim etsin. Şagirdlərin sayından asılı olaraq, sinif 2 və ya 3 qrupa

bölünür. Eyni mətn qruplara təqdim olunur. Dərslikdə verilmiş “plan və istiqamət”dən istifadə etməklə şagirdlər elmi mətn tərtib edirlər. Mətn geniş olmaya da bilər. Əsas məqsəd şagirdlərdə yazı bacarıqlarını formalaşdırmaqdır. Hazır qrup işləri oxunur, müzakirə edilir, nöqsanlar müəyyənləşdirilir, səhvlər üzərində iş aparılır.

Yaradıcı tətbiqetmə kimi 17-ci tapşırıq verilə bilər.

Ev tapşırığı 18-ci tapşırıq verilə bilər.

Qeyd: Bu tapşırıq əsasında yazılmış mətnlər içərisində ən yaxşılar seçilir və qəzet maketi hazırlanaraq oraya yerləşdirilir. Mülhim müəyyən istiqamətlər verə bilər.

Qiymətləndirmə aparılır. Qrupların bir-birinin işini qiymətləndirməsi daha məqsəduşundur.

Qruplar	Meyarlar				
		I	II	III	IV
	Nitqində sözlərdən məqsədyönlü istifadə edir.				
	Mətnin üslubunu müəyyən edir.				
	Elmi mətn yazır.				
	Cəmi:				

KİÇİK SUMMATİV QIYMƏTLƏNDİRMƏYƏ NÜMUNƏ

KSQ №1

Bu KSQ imla şəklində aparıla bilər. Ümumiyyətlə, hər bölmədə KSQ-dən birinin imla ilə keçirilməsi məqsəduyğundur. İmla mətninə 2 nümunə təqdim edirik. Müəllim şagirdlərinin səviyyəsini nəzərə alaraq imla mətni seçməkdə sərbəstdir.

QARLI DAYANACAQ

(imla)

Şaxtalı bir gündə dayanacaqda avtobus gözləyirdim. Hava çoxdan qaralmışdı. Bir tərəfdən də quşbaşı qar yağırdı. Şiltaq xəzri qarı asfaltın, səkinin üstü ilə sovurub havaya qaldırır, sonra isə künc-bucağa yığırdı. Bu şaxtalı gecənin yalnız bir hakimi vardı, o da çovğun. Külək qarı zərblə dayanacaqdakı adamların üzgözüne çırpır, bununla da öz gücünü göstərirdi. Adamlar isə küləyin şiltaqlığı qarşısında lal-dinməz duraraq ölü sükutla öz acizliklərini təsdiqləyirdilər. Bu lal etiraf küləyə xüsusi ləzzət verir, qarı daha da şiddətlə havaya sovuraraq adamlara çırpırdı. Maşınlar da elə bil çovğunun qəzəbindən qorxaraq küçələrdə görünmürdü. Adamlar isə səbirli idilər, bütün olanlara dözürlü və intizarla avtobusun gəlməsini gözləyirdilər.

O da hamı kimi büzüşüb qalmışdı. Hava pis olduğundan hələ xeyli müddət də gözləməli olacağını anlıyırdı. Şaxta getdikcə iliyinə işləyirdi. Lakin o bu tezliklə çovğuna təslim olmaq istəmirdi. Başını qatmaq üçün cürbəcür şeylər haqqında düşünməyə başladı. Amma xəyalında canlandırdıqları da buza dönərək hərəkətsiz qalırdı. Soyuqdan qorunmaq üçün paltosunun yaxalığını daha da yuxarı qaldırdı. Şərfini gözlərinə qədər çəkdi. Bu zaman barmaqlarının tamam keyidiyini hiss etdi. Tez əllərini ciblərində gizlətdi.

Bu zaman uzaqdan asfaltın ağ örtüyünü yara-yara irəliləyən bir avtobus göründü. O, ümidlə yola boylandı. Həqiqətən, fikrində yanılmamışdı. Döngədən burulan avtobus ağır-ağır dayanacağa sarı gəlirdi.

Qrammatik tapşırıq:

I variant: I abzasın ilk cümləsindəki sözlərin tələffüzünü yazın.

Tez əllərini ciblərində gizlətdi cümləsində *tez* sözünü sinonimi ilə əvəz edin.

II variant: II abzasın II cümləsindəki sözlərin tələffüzünü yazın.

Başını qatmaq üçün cürbəcür şeylər haqqında düşünməyə başladı cümləsində *cürbəcür* sözünü yaxınmənalı sözlə əvəz edin.

ASMA KÖRPÜ

Hörümçəyin tor toxumaq bacarığına valeh olan yunan filosofu Demokrit demişdir: “İnsanlar toxumağı hörümçəkdən, oxumağı bülbüldən, qurmağı isə arılardan öyrənmişlər”. Maraqlıdır ki, insanlar asma körpülərin salınmasını da hörümçəkdən öyrənmişlər.

Bir dəfə məşhur bir şotlandiyalı mühəndisə Tvid çayı üstündən körpü salmaq tapşırılır. O bunun çox çətin bir iş olduğunu bildiyi üçün xeyli vaxt düşünməli olur. Bütün günü sahilə gəzişir, gecəni yatmır, yalnız körpü haqqında düşünür. Nəhayət, yorulub bir ağacın altında yatır.

Səhər yuxudan ayılanda budaqların arasından uzanan hörümçək toru onun diqqətini cəlb edir. Çaydan əsən sərin meh budağı yüngülcə yellədir. Bu zaman tor gah boşalır, gah da tarıma çəkilirdi. Mühəndis sevincindən qışqırır. Asma körpünü necə hazırlayacağını tam təsəvvürünə gətirir.

Tezliklə Tvid çayının üstündən mühəndisin layihəsi əsasında asma körpü salınır. (126 söz)

Qeyd: Müəllim belə bir üsuldən də istifadə edə bilər.

Mətnə müəyyən sözlər bilərəkdən orfoqrafik cəhətdən səhv verilir və hər bir şagirdə fərdi qaydada təqdim olunur. Şagirdlər həmin səhvləri müəyyənləşdirirlər.

Yəqin ki, hər bir müəllim şagirdlərinin yazıda xarakterik səhvlərini bilir. Ona görə də tapşırıqlar məhz həmin səhvlərin aradan qaldırılması istiqamətində aparılmalıdır.

MƏZMUN STANDARTLARI

1.1.1.; 3.1.3.;
4.1.1.

MÖVZU 10

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Dinlədiyi mətni şərh edir.
- Mətnin tipini müəyyənləşdirir.
- Mühakimə xarakterli esse yazır.

İNTEQRASIYA

Ədəb. – 1.2.2. Davranış və əməllərinə, başqaları ilə qarşılıqlı münasibətlərinə, yazıçının mövqeyinə, digər surətlərin mühakimələrinə əsaslanmaqla obrazları təhlil edir.

Xar. dil – 3.1.4. Mətndəki fakt və hadisələri təhlil edir.

RESURSLAR

dərslik, Bethovenin sonatası

İŞ ÜSULLARI

anlayışın çıxarılması, müzakirə

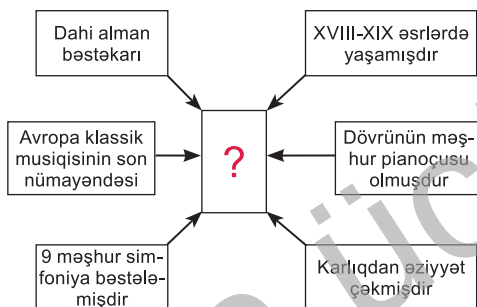
İŞ FORMALARI

kollektiv, qruplarla və fərdi

Eşitmədən yaradan bəstəkar (I saat)

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya mərhələsində anlayışın çıxarılması üsulundan istifadə olunur. Bethovenin sonatalarının birindən müəyyən bir hissə səsləndirilə bilər. Eyni zamanda aşağıdakı cədvəl şagirdlərə təqdim oluna bilər.

“?” işarəsinin yerinə “Bethoven” sözü yazılır. Bəstəkar, onun musiqiləri haqqında

müəyyən təsəvvür yaratmaq məqsədilə şagirdlərin fikirləri dinlənir. Musiqini dinlətməkdə məqsəd kar bəstəkarın yaratdığı ecazkar musiqinin gözəlliyini diqqətə çatdırmaqdır. Sonra mətn oxunur. Oxudan sonra orfoqrafiya və orfoepiya ilə bağlı, eyni zamanda, 1 və 2-ci tapşırıqlar (səh. 34) icra edilir.

Tədqiqat sualı: *Sizcə, sənət yaşayıb-yaratmaq üçün stimol ola bilərmi?*

Tədqiqatın aparılması: Şagirdlər 3 qrupa bölünür. Qruplara aşağıdakı tapşırıqlar verilir.

I qrupa *Sənət nə üçün xəzinə hesab edilir?* sualına cavab tapmaq və dərslikdəki 4, 10 və 12-ci tapşırıqları yerinə yetirmək tapşırılır.

II qrupa “Sənət insanı yaşadır” fikrinə münasibət bildirmək və dərslikdəki 6, 8 və 13-cü tapşırıqları icra etmək tapşırılır.

III qrupa “Sənət insanı ucaldır” fikrini 1-2 cümlə ilə təsdiq etmək və 7, 9 və 15-ci tapşırıqlar üzərində iş aparmaq tapşırılır.

Qeyd: Müəllimlərin nəzərinə: Xanalara uyğun olaraq *böyük, nəhəng, iri, yekə* və *zorba* sözləri yerləşdirilə bilər.

Tapşırıqlar xarakterinə görə qruplaşdırıldığı üçün 10-15 dəqiqə ərzində onları icra etmək çətinlik törətməyəcək. Hər qrupdan bir şagird seçilməklə hər birinə ayrı-ayrılıqda 11, 14 və 16-cı tapşırıqlar da verilə bilər.

Qeyd: Fərdi iş kimi 2 şagirdə bu tapşırıq da verilə bilər:

İş vərəqi

Hökmlərdən biri mətnə öz əksini tapmayıb.

1. Tutulduğu ağır xəstəlik bəstəkarın yaradıcılığına təsir göstərmir.

2. Bəstələrində qorxu, iztirab, ümitsizlik motivləri daha qabarıq əks olunur.

3. Yazdığı 9 simfoniya ilə məşhurlaşıb.

4. “Qəhrəmanlıq” adlı simfoniyası sayca III-dür.

5. Beethoven klassik alman musiqisinin son nümayəndəsi hesab olunur.

Düzgün cavab 2-dir.

Müzakirə: Şagirdlər işlərini təqdim edirlər. Müzakirə zamanı 3-cü tapşırıq yerinə yetirilə bilər. Cavablar müzakirə olunur, Beethovenin məktubu oxunur, münasibət bildirilir.

Yaradıcı tətbiqetmə kimi şagirdlərə 5-ci tapşırıq verilə bilər.

Ümumiləşdirmə və nəticənin çıxarılması: Şagirdlər bu nəticəyə gəlirlər ki, insan güclü iradəyə malik olsa, fiziki qüsurlu belə onun yolunda əngəl yarada bilməz. Fiziki qüsurlu insanlar arasında da istedadlılar az deyil. Bu cür insanları həyatdan təcrid etmək, onların uğurlarına göz yummaq düzgün deyil. Sənət insanın ucalmasında, tanınmasında böyük əhəmiyyətə malikdir. İnsan sənəti vasitəsilə ucalır, tanınır və s.

Ev tapşırığı: 18-ci tapşırıq (səh. 36) “Əlil insanın heyrat doğuran gücü” adlı inşa və ya esse yazmaq tapşırıqlarıdır.

Qeyd: Əgər tapşırığın sinifdə vaxt baxımından yerinə yetirilməsi mümkün olmazsa, müəllim şagirdlərin səviyyəsini nəzərə alaraq fərdi qaydada ev tapşırıqları da verə bilər (6, 7, 9 və 16-cı tapşırıqlar buna misal ola bilər). Təbii ki, bu müəllimin dərsi planlaşdırmasından asılıdır.

I	II	III	IV
Dinlədiyi mətni şərh edə bilmir.	Dinlədiyi mətni şərh edərkən çətinlik çəkir.	Dinlədiyi mətni şərh edərkən cüzi səhvlər edir.	Dinlədiyi mətni şərh edir.
Oxuduğu mətnin tipini müəyyənləşdirə bilmir.	Oxuduğu mətnin tipini müəyyənləşdirərkən müəllimin köməyindən istifadə edir.	Oxuduğu mətnin tipini müəyyənləşdirir.	Oxuduğu mətnin tipini asanlıqla müəyyənləşdirir.
Mühakimə xarakterli esse yazma bilmir.	Mühakimə xarakterli esse yazarkən çətinlik çəkir.	Mühakimə xarakterli esse yazarkən səhvə yol verir.	Mühakimə xarakterli essenə mükəmməl yazır.

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Dinlədiyi fikrə münasibət bildirir.
- Rəy yazır.

İNTEQRASIYA

Xar. dil – 3.1.4. Mətndəki fakt və hadisələri təhlil edir.

RESURSLAR

dərslik, internet material-
ları

İŞ ÜSULLARI

müzakirə, Venn diaqramı

İŞ FORMALARI

kollektiv və qruplarla

Eşitmədən yaradan bəstəkar (II saat)

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya mərhələsində şagirdlər arasında seçmə yolla 2-3 esse oxudulur, qısa müddətli müzakirə edilir.

Müəllim bu üsuldən də istifadə edə bilər. Şagirdlər 3 qrupa bölünür.

I qrup A

II qrup B

III qrup C kimi nəzərdə tutula bilər.

Hər qrupdan bir nəfər ev tapşırığını – “Fiziki qüsurlu insanlarda istedad” (səh. 36, tapşırıq 18) oxuyur. Esseni oxuyacaq şagird komanda tərəfindən seçilir. Bundan sonra

oxunan esselər qruplar arasında dəyişdirilir.

A → B

B → C

C → A

Hər qrupa bir daha esse ilə tanış olmaq tapşırılır, müsbət və mənfi cəhətlər araşdırılır, onların qeydi aparılır, rəy yazmaq üçün hazırlıq işləri görülür.

Sonra 17-ci tapşırıq icra edilir. Fiziki cəhətdən qüsurlu olan Bondarçukla Bethovenin fəaliyyəti müqayisə edilir.

Şagirdlər rəylə bağlı (dərslik, səh. 36) izahatla tanış olur. Şagirdlərin rəyi düzgün tərtib etməsi üçün müəllim qruplara başlıgın düzgün tərtib edilməsi, məzmun hissənin düzgün formalaşdırılması, müsbət və mənfi cəhətlərini düzgün qruplaşdırılması, nəticə hissə və s. ilə bağlı. istiqamət verməlidir. Dərslikdə şagirdlər üçün rəyə nümunə verilmişdir (səh. 37).

Müzakirə: Rəylər oxunur və müzakirə olunur. Ehtiyac olarsa, müəllim müəyyən düzəlişlər apara bilər.

Ümumiləşdirmə və nəticənin çıxarılması: Şagirdlər bu nəticəyə gəlirlər ki, rəy əməli yazının bir formasıdır. Hər hansı bir

yazı üçün tərtib olunan rəy onun daha yaxşı qavranılmasına, nöqsanları üzə çıxarmağa və ya tərbiyəverici xüsusiyyətlərini ön plana çəkməyə kömək edir və s.

Ev tapşırığı 17-ci tapşırığı oxuyub (səh. 36) ona rəy yazmaq tapşırıla bilər. Yaxud şagirdlərə rəy yazmaq üçün mövzu seçimində sərbəstlik verilir. .

Özünüqiymətləndirmədə şagird özünü qiymətləndirir.

Qeyd: Müəllim təklif olunan mövzu ilə bağlı hər hansı bir bədii film, sənədli film və s. də nümayiş etdirə bilər. Rəy həmin film haqqında da yazıla bilər.

Meyarlar				
Dinlədiyim fikrə münasibət bildirirəm.				
Rəy yazıram.				
Şagirdin adı, soyadı				

MƏZMUN STANDARTLARI

1.1.1.; 3.1.2.;
4.1.1.

MÖVZU 12

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Dinlədiyi mətni şərh edir.
- Mətnin üslubunu müəyyənləşdirir.
- Təsviri mətn yazır.

İNTEQRASIYA

Ədəb. – 3.1.1. Yaradıcı yazıların məzmununa uyğun üslub müəyyənləşdirir, müxtəlif mənbələrdən seçdiyi inandırıcı faktlardan istifadə edir.

RESURSLAR

dərslik, “Bir qalanın sirri” filmi, “Azərbaycan nağılları” kitabı

İŞ ÜSULLARI

beyin həmləsi, müzakirə, BİBÖ

İŞ FORMALARI

kollektiv və qruplarla, fərdi

Yazının əmələ gəlməsi (I saat)

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya: “Bir qalanın sirri” filminə müvafiq kadrlar, müvafiq fraqmentlər nümayiş etdirilə bilər, yaxud “Daşdəmirin nağılı”ndan uyğun hissə oxunur. Daha sonra yardımçı suallarla şagirdlərə müraciət olunur. *Sizcə, Elşənə göndərilən əşyalar nə məqsədlə istifadə olunub? Bəs biz müasir dövrdə hər hansı bir məlumatı bir-birimizə necə ötürürük?* və s. BİBÖ cədvəlindən istifadə etməklə şagirdlərin yazı haqqında bildikləri cədvəl I qrafasındakı “Bilirəm” hissəsinə doldurulur.

Daha sonra səh. 38-dəki çərçivədə verilmiş mətn oxunaraq 18, 19, 20 və 21-ci tapşırıqlar (səh. 43) yerinə yetirilir. Qırmızı rəngdə verilmiş cümlələr arasında əlaqə yaratmaq üçün aşağıdakı cümlədən istifadə olunur:

Məktubu oxuyan ağa hindunun meyvəni yediyini başa düşdüyü üçün onu döyür.

Mətndəki yarımçıq cümlələr məntiqə əsasən tamamlanır:

... *artıq ağası onun meyvəni yediyini bil-məyəcək.*

Daha sonra səh. 38-39-dakı yazının əmələ gəlməsi haqqında olan mətn oxunur. Oxu zamanı tapşırıq 14 (səh. 43) nəzərə alınmalıdır. Bu, şagirdlərə növbəti dərslərdə leksik normanın tədrisi üçün zəmin yaradır. Orfoepiya və orfoqrafiya ilə bağlı tapşırıqlar yerinə yetirilir. Tapşırıq 2 (səh. 42) cavablandırılır.

Tədqiqat sualı: *Sizcə, yazı hansı zərurət əsasında meydana çıxmışdır?*

Tədqiqatın aparılması: Şagirdlər 3 qrupa bölünür. Hər qrupa səh. 40-41-də verilmiş kiçik mətnlərdən biri tapşırılır və həmin mətni oxuyaraq *Sizcə, bu, yazının hansı növünə aiddir? Fikrinizi necə əsaslandırma bilərsiniz?* sualına cavab axtarmaq tapşırılır. Tədqiqat sualına cavab tapılır. Yazı uzaq məsafələrlə ünsiyyət yaratmaq zərurəti əsasında meydana çıxmışdır. Sonra iş qruplarda davam etdirilir. I qrupa dərslərdən səh. 42-dəki 3, 6, 9-cu,

II qrupa 4, 8, 10-cu, III qrupa 5, 7 və 11-ci tapşırıqlar verilə bilər. 4-cü tapşırığın cavabı 3, 1, 2 olacaq.

Müzakirə: Şagirdlər işlərini təqdim edirlər. Cavablar müzakirə olunur.

Şagirdlər bu nəticəyə gəlirlər ki, yazı şifahi nitqin uzaq məsafəyə çatdırılması zamanı müəyyən çətinliklərin meydana gəlməsi zərurətindən yaranıb. Yazı tarixin ən güclü və önəmli kəşfi hesab olunur və s.

Yaradıcı tətbiqetmə kimi 15 və 16-cı tapşırıqlardan istifadə oluna bilər.

Qeyd: 12-ci tapşırıq nisbətən zəif, 17-ci tapşırıq orta, 22 və 23-cü tapşırıqlar isə 4-cü səviyyəli şagirdlər üçün nəzərdə tutulmuşdur. 12-ci tapşırıq fərdi qaydada da verilə bilər.

Ev tapşırığı kimi 13-cü tapşırıq (səh. 42) verilə bilər.

Növbəti dərslərdə istifadə etmək üçün 25-ci tapşırığın icrası tapşırılır.

I	II	III	IV
Dinlədiyi mətnləri şərh etməkdə çətinlik çəkir.	Dinlədiyi mətni müəllimin köməyi ilə şərh edir.	Dinlədiyi mətnləri cüzi səhvlərə yol verərək şərh edir.	Dinlədiyi mətnləri şərh edir.
Mətni üslubuna görə fərqləndirməkdə çətinlik çəkir.	Oxuduğu mətni müəllimin köməyi ilə üslubuna görə fərqləndirir.	Oxuduğu mətni üslubuna görə fərqləndirərkən cüzi səhvlərə yol verir.	Oxuduğu mətni üslubuna görə fərqləndirir.
Təsviri mətnlər yazmaqda çətinlik çəkir.	Təsviri mətnləri yazarkən köməyə ehtiyac duyur.	Təsviri mətnləri yazmağa bilir.	Təsviri mətnlər yazarkən bədii təsvir vasitələrindən sərbəst istifadə edir.

MƏZMUN STANDARTLARI

1.1.1.; 1.1.2.;
4.1.2.; 4.1.3.

MÖVZU 13

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Dinlədiyi mətnləri şərh edir.
- Mətndəki hadisələri real həyatla müqayisə edir.
- Mətni təkmilləşdirir.
- Yazılış və durğu işarələrindən düzgün istifadə edir.

İNTEQRASIYA

Azərbaycan tarixi – 1.2.2. Yazılı mənbələrin, yaxud tarixi sənədin aid olduğu dövrü müəyyənləşdirir.

RESURSLAR

dərslik, “Molla Nəsrəddin”
lətifələri

İŞ ÜSULLARI

müzakirə, anlayışın
çıxarılması, rollu oyun

İŞ FORMALARI

kollektiv və qruplarla

Yazının əmələ gəlməsi (II saat)

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya mərhələsində müəllim anlayışın çıxarılması üsulundan istifadə edə bilər. Şagirdlər verilən suallara fikirlərini əsaslandırmaqla cavab verirlər. Sual işarəsinin yerinə “ideoqrafik yazı” sözü yazılır. Hər hansı bir nağıldan da istifadə edə bilər. Daha sonra 24-cü tapşırıq – mətn oxunur. Dərsin maraqlı olması üçün müəllim mətni rollar üzrə oxuya bilər. Müəllim çalışmalıdır ki, şagirdlər oxu zamanı düzgün informasiya və tələffüz qaydalarına riayət etsinlər.

Şəkillərə uyğun olaraq obrazın daxili aləmini, dilini əks etdirə bilsinlər.

Tədqiqat sualı: *Yazının əhəmiyyəti nədən ibarətdir?*

Tədqiqat formalaşdırılır, mətnin yazı qaydalarına uyğun təkmilləşdirilməsi işi təqimətimdə aparılır. Yaxşı olar ki, müəllim mətni 3 bərabər hissəyə bölsün, 24-cü tapşırığın şərtləri icra edilsin. Qruplar A, B və C kimi adlandırılır. Vaxta qənaət baxımından bu, əlverişli üsuldur.

Müzakirə: Şagirdlər işlərini təqdim edirlər. Sonra şagirdlər sorğunun nəticələrini təqdim edirlər.

Ümumiləşdirmə və nəticənin çıxarılması: Yazının müxtəlif tipləri insanların bir-biri ilə ünsiyyət yaratması, fikirlərin digərlərinə çatdırılması üçün mühüm vasitədir.

Ev tapşırığı kimi müsahibələr içərisindən ən yaxşılarını seçərək onları bir qədər də təkmilləşdirərək divar qəzetinin “Maraqlı məlumatlar” rubrikasında yerləşdirmək tapşırıla bilər.

Qiymətləndirmə aparılır.

I	II	III	IV
Dinlədiyi mətnləri şərh edə bilmir.	Dinlədiyi mətnləri çətinliklə şərh edir.	Dinlədiyi mətnləri şərh edərkən müəllimin köməyindən istifadə edir.	Dinlədiyi mətnləri şərh edir.
Mətndəki hadisələri real həyatla müqayisə edə bilmir.	Mətndəki hadisələri real həyatla müqayisə edərkən çətinlik çəkir.	Mətndəki hadisələri real həyatla müqayisə edəndə cüzi səhvlərə yol verir.	Mətndəki hadisələri real həyatla müqayisə edir.
Mətni təkmilləşdirərkən müəllimin köməyindən istifadə edir.	Mətni təkmilləşdirərkən müəyyən səhvlərə yol verir.	Mətni təkmilləşdirir.	Mətni əsaslandırılmış düzəlişlərlə təkmilləşdirir.
Yazılış və durğu işarələrindən istifadə edərkən çətinlik çəkir.	Yazılış və durğu işarələrindən istifadə edərkən səhvlərə yol verir.	Yazılış və durğu işarələrindən istifadə edərkən cüzi səhvlər edir.	Yazılış və durğu işarələrindən düzgün istifadə edir.

MƏZMUN STANDARTLARI

1.1.2.; 2.1.2.;
3.1.3.

MÖVZU 14

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Dinlədiyi mətndəki hadisələri qarşılaşdığı real həyatla müqayisə edir.
- Nitqini zənginləşdirmək məqsədilə atalar sözlərindən istifadə edir.
- Oxuduğu mətnin tipini müəyyənləşdirir.

İNTEQRASIYA

Ədəb. – 2.1.2. Obrazların nitqinə istinad edərək yazıçı mövqeyi ilə bağlı fikirlərini əsaslandırır.

RESURSLAR

dərslik, iş vərəqləri, lazımı
əyani vəsait

İŞ ÜSULLARI

müzakirə, beyin həmləsi

İŞ FORMALARI

kollektiv və qruplarla, fərdi

Mətn səh. 46-47 (I saat)

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya: Müəllim əlində mavi bir lentlə sinfə daxil olaraq onu sinfdə daha çox fərqlənən şagirdə verə bilər. Daha sonra həmin şagirdə bu lentin bir parçasını onun üçün dəyərli olan birsinə verməyi tapşırıla bilər. Rəng kimi nə üçün məhz bu rəngin seçilməsi haqqında şagirdlərin fikirləri dinlənilir. 48-ci səhifədəki mavi rəngin mahiyyətini izah edən yazı oxudulur.

Daha sonra diqqət səh. 46-47-dəki mətnin epiloquna – fransız filosofu və yazıçısı

Mişel de Montenin dostluq haqqındakı sözlərinə yönəldilir və müzakirələr aparılır. Sonra şagirdə sual verilir: *Sizcə, mətnə nədən söhbət gedəcək? Mətn hansı mövzuda ola bilər? Mavi rəngin oxuyacağınız mətnlə nə kimi əlaqəsi ola bilər?* və s. Cavablar dinlənilir, sonra mətn oxudulur. Oxu zamanı 13-cü tapşırıq (səh. 49) icra edilir. Oxudan sonra mətn daxili suallar və 9-cu sual cavablandırılır. Orfoepiya ilə bağlı verilmiş tapşırığı da nəzərdən qaçıрмаq olmaz.

Qeyd: 13-cü tapşırığın verilməsində əsas məqsəd gələcək dərslərdə leksik normanın öyrədilməsi üçün zəmin yaratmasıdır.

Tədqiqat sualı: *Əsərin əsas ideyası nədir?*

Tədqiqatın aparılması: Şagirdlər 3 qrupa bölünür. I qrupa 3, 8, 15-ci, II qrupa 4, 12, 14-cü, III qrupa 6, 16, 17-ci tapşırıqlar verilir. Müəllim fərdi tapşırıqları da nəzərdə tutmalıdır. 5, 11, 16-cı tapşırıqlar fərdi qaydada verilə bilər.

Qeyd: Burada müəllim 9 noyabr – Bayraq Gününə də münasibət bildirmək məqsədilə 11-ci tapşırıq ətrafında müzakirə təşkil edə bilər.

Müzakirə: Şagirdlər işlərini təqdim edirlər. Cavablar müzakirə edilərək təhlil olunur. Müəllim diqqəti şəkil üzərində işə cəlb edir (səh. 47-də suallar verilmişdir). Bu mərhələdə müəllim şifahi şəkildə hər bir obrazın xüsusiyyətlərini təhlil etdirir və bu tipli sual-

lardan istifadə edə bilər: Ata obrazı sizdə hansı təəssüratı yaratdı? Müəllim obrazının daxili aləmi hansı hərəkətində özünü daha çox büruzə verir? və s.

Ümumiləşdirmə mərhələsində 7 və 10-cu suallar cavablandırılır və nəticə çıxarılır. Şagirdlər bu nəticəyə gəlirlər ki, bəzən xoş bir təbəssüm, qəlbən söylənilmiş şirin bir söz kiminsə həyatını xilas edə bilər. Kimisə ruhlandırır və daha böyük işlər görməyə həvəsləndirir. İnsanlar bir-birinə daha diqqətli və qayğı ilə yanaşsalar, dünyada bir çox problemlərə son qoymaq olar və s.

Yaradıcı tətbiqetmə kimi 2-ci tapşırıqdan istifadə oluna bilər.

Ev tapşırığı 20-ci tapşırıq verilə bilər. Müəllim tapşırığı icra etmək üçün şagirdlərə hansı qəzet, jurnal, televiziya verilişindən istifadə etməyi tövsiyə edə bilər.

Qeyd: Müəllim sinfinin və şagirdinin səviyyəsinə uyğun olaraq bu tapşırığı sinifdə də icra etdirə bilər.

Qruplar / Meyarlar	I	II	III	IV
Dinlədiyi mətndəki hadisələri real həyatla müqayisə edir.				
Nitqini zənginləşdirmək məqsədilə atalar sözlərindən istifadə edir.				
Oxuduğu mətnin tipini müəyyənləşdirir.				
Cəmi:				

MÖVZU 15

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Nitqində söz və söz birləşmələrindən məqsədyönlü istifadə edir.
- Nəqli mətni təkmilləşdirir.

İNTEQRASIYA

Azərbaycan dili (tədris dili) – 1.1.1. Dinlədiyi və KİV-dən aldığı məlumatlarda yol verilmiş məntiqi nöqsanları müəyyən edir.

RESURSLAR

dərslik, iş vərəqləri

İŞ ÜSULLARI

müzakirə

İŞ FORMALARI

kollektivlə, qruplarla

Mətn səh. 46-47 (II saat)

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya: Ev tapşırığı yoxlanılır. Şagirdlər arasında narazılıq yaranmasın deyə, püşkatma yolu ilə onların yazıları seçilir, oxudulur, yoxlanılır. Müəllim digər şagirdlərin də yazılarını toplayır, yoxlayır və növbəti dərslərdə şagirdlərlə həmin yazıları müzakirə edir. Bu tapşırıqların şagirdlərin portfoliolarında saxlanılması məqsəduyğundur.

Əgər şagirdlərin yazısında normaların pozulması halları varsa, müəllim şagirdlərlə

birgə həmin səhvlərlə bağlı müzakirələr aparır. Sonra tədqiqat sualı verilir.

Tədqiqat sualı: *Dilin qaydalarına nə üçün əməl etmək lazımdır?*

Tədqiqatın aparılması: Mətn üç bərabər hissəyə bölünüb şagirdlərə paylanılır. 1-ci tapşırığın şərtləri icra edilir. *(Yeri gəldikdə iki cümləni bir cümlə şəklində də yazıb bilərsiniz. İki abzasda səhv yazılmış sözləri*

müəyyənləşdirib düzgün yazın. Mətnə işlədilmiş dırnaq və vergül işarələrinin düzgün qoyulub-qoyulmadığını araşdırın.)

Müzakirə: Şagirdlərin təqdimatı dinlənilir. Əgər səhvlər varsa, düzəlişlər edilir. Sonra müəllim ədəbi dilin normaları haqqında (səh. 50) izahat verir. Qaydanın möhkəmləndirilməsi məqsədilə səh. 51-dəki 18-ci tapşırıq icra olunur. 19-cu tapşırığın icrası üçün dərslikdə nümunə verilmişdir.

Ümumiləşdirmə və nəticənin çıxarılması: Şagirdlər bu nəticəyə gəlirlər ki, müasir Azərbaycan dili sabit və mükəmməl normalara malikdir. Ədəbi dilin normaları bir sistem şəklindədir. Bu normaları öyrənmək, onlara əməl etmək hər birimizin borcudur. Bununla biz sözləri düzgün, orfoepik normaya uyğun tələffüz edərək, orfoqrafik normaya uy-

ğun olaraq yazsaq, sözləri məqamına görə yerində düzgün istifadə edə bilərik.

Ev tapşırığı: Fərdi tapşırıq kimi 19-cu tapşırıq verilir. Tapşırıqda müəlliflərin təqdimində dedikdə, dərslik müəllifləri nəzərdə tutulur.

Tapşırığını bu formatda təqdim edilməsində məqsəd şagirdlərdə eyni fikrin müxtəlif formalarda verilmə bacarığının formalaşdırılmasıdır. Bu həm də şagirdlərin lüğət ehtiyatının zənginləşməsinə imkan vermiş olar.

Hər hansı bir televiziya və ya radio verilişini dinləmək, normaların pozulması hallarının araşdırılması tapşırıla bilər.

Bu zaman şagirdlərdə düzgün yazı və nitq vərdişləri formalaşa bilər.

Qruplar	Meyarlar	I	II	III	IV
	Nitqində söz və söz birləşmələrinədən məqsədyönlü istifadə edir.				
	Nəqli mətni təkmilləşdirir.				
	Cəmi:				

KİÇİK SUMMATİV QIYMƏTLƏNDİRMƏYƏ NÜMUNƏ

KSQ №2

İLK İNSANLAR

Qədim Şərq birinci əkinçilərin yaşayış məskənidir. E.ə. təxminən IX əsrdən başlayaraq insanlar torpağa bağlanmağa başladılar. Əkinçilik və heyvandarlıqla məşğul olan oturaq adamlar ilk sənətkarlıq nümunələrini yaratdılar, evlər tikdilər. Qədim Çində, Aralıq dənizi sahillərində və Kiçik Asiyada tədricən ilk şəhərlərin bünövrəsi qoyuldu. Fələstindəki Yerixon yaşayış məntəqəsində dairəvi evləri düzbucaqlı evlər əvəz etdi. E.ə. IX əsrdə Yerixonda artıq 2000 adam yaşayırdı.

Qobustan qayaları arasında insanların çox maraqlı yaşayışı olmuşdur. qobustanlılar sümükdən biz, ox ucu, balıq torunun toxunmasında istifadə edilən alətlər hazırlayıb, müxtəlif dəniz ilbizlərinin çanaq hissəsindən, ayrı-ayrı heyvanların sümük və dişlərindən bəzək əşyaları düzəldirdilər. E.ə. VII minillikdən başlayaraq Qobustan qayaları üzərində təsviri sənət nümunələrinin yaranması Qobustan qayalarında çoxlu qadın və kişi rəsmləri, vəhşi öküz, keçi, maral, ceyran, gur, şir təsvirləri bu günə qədər yaşamaqdadır. Qazıma üsulu ilə daşlar üzərində həkk olunmuş qayıq, onun burnundakı Günəş təsviri insanların aydınlığa və işığa doğru yeni tarixi yolun başlanğıcı idi.

1. Mətnin 1-ci cümləsində hansı söz düzgün işlədilməmişdir? Həmin sözü sinonimi olan digər sözlə əvəz edin.

2. Qobustan qayaları üzərindəki təsvirlər yazının hansı tipinə aiddir?

- A) fikri B) şəkli C) həm fikri, həm şəkli
D) hərfi E) bu şəkillər yazı tipinə aid deyil

3. II abzasın 2-ci cümləsində nöqtələrin yerinə uyğun olan sözü əlavə edin.

- A) antik B) qədim C) köhnə D) əvvəlki E) ilk

4. Altından xətt çəkilmiş cümləyə hansı cümləni əlavə etsəniz, səbəb-nəticə əlaqəsi yaranar?

- A) dünyanın mühüm hadisəsi idi. B) dünyanın mühüm hadisəsi oldu.
C) Azərbaycanı dünyaya tanıtdı. D) təsviri incəsənətin əsasını qoydu.
E) qrafika sənətinin yaranmasına təkan verdi.

5. Mətnə hansı suala cavab yoxdur?

- A) İnsanların ilk məşğuliyyəti hesab olunan əkinçilik nə vaxt meydana gəlmişdir?
B) İlk Qobustan qayaüstü rəsmləri təxminən hansı əsrlərə aiddir?

- C) Qobustanda yaşayan ilk insanlar nə ilə məşğul olurdular?
- D) Dairəvi evlərin tikilməsinə təxminən hansı əsrlərdə başlamışlar?
- E) Yerixon şəhəri harada yerləşirdi?

6. I abzasla II abzası əlaqələndirə biləcək cümləni göstərin.

- A) Diqqətçəkən yaşayış məskənlərindən biri də Qobustandır.
- B) Qobustanda da ilk yaşayış yerləri mövcud olmuşdur.
- C) Qobustan qədim yaşayış məskənidir.
- D) Azərbaycanda da bir çox yaşayış yerləri olmuşdur.
- E) Yerixondan köçən insanlar tədricən Azərbaycanın ərazisində məskən salmışlar, Qobustanda məskunlaşmışlar.

7. Oyma, sürtmə, çapma və cızma üsulları ilə çəkilmiş təsvirlərin ən qədimləri eramızdan əvvəl VIII minilliyə aiddir cümləsini II abzasda hansı cümlədən əvvəl yerləşdirmək olar? Həmin cümləni seçib yazın.

8. Hansı cümlə mətnin sonluğu kimi işlənə bilər?

- A) Qobustan tarixi abidələrinin öyrənilməsi 40-cı illərdən başlamış bu günə kimi davam edir.
- B) Qobustan mədəniyyətin beşiklərindən biri sayılır.
- C) Böyük bir tarix, dövrü əhatə etdiyinə görə Qobustan qayaüstü təsvirləri digərlərindən daha üstündür.
- D) Rəsmlərdən başqa, Qobustanda latınca sözlər yazılmış kitablar tapılmışdır.
- E) Qobustan 1966-cı ildən qoruq elan edilmişdir.

9. Mətnin giriş hissəsində hansı məlumatlar verilir?

MƏZMUN STANDARTLARI

2.1.3.; 3.1.3.;
4.1.1.

MÖVZU 1

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Müxtəlif fikirləri ümumiləşdirib real hadisələrlə müqayisə edir.
- Mətnin tipini müəyyənləşdirir.
- Təsviri esse yazır.

İNTEQRASIYA

Ədəb. – 3.1.2. Müşahidələrinə, əlavə məlumatlara əsaslanmaqla əsərin ideyasına, probleminə münasibət bildirir, ümumiləşdirmələr aparır, nəticə çıxarır.

RESURSLAR

dərslük, S.Bəhlulzadə
haqqında sənədli film

İŞ ÜSULLARI

şəxələndirmə, müzakirə,
INSERT

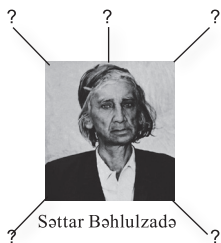
İŞ FORMALARI

kollektiv və fərdi

Qeyri-adi Səttar (I saat)

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya: Səttar Bəhlulzadənin adı və şəkli lövhədə əks olunur. Şəklin ətrafında şəxələndirmə apararaq şagirdlərdən onun haqqında məlumatlar alınır və qeyd olunur.

Daha sonra “Qeyri-adi Səttar” məni şagirdlər tərəfindən oxunur.

Mətn INSERT üsulundan istifadə edilməklə oxuna bilər. Şagirdlər təqdim olunan cədvəl əsasında mətni oxuyur və qeydlər aparırlar.

Əvvəlcədən bildiyim	Bildiyim məlumatla ziddir.	Mənim üçün yenidir.
✓	–	+

6-7 dəqiqə ərzində bu tapşırığın icrası mümkündür. Sonra şagirdlər cavablarını təqdim edirlər, müzakirə aparılır.

Orfoepiya və orfoqrafiya ilə bağlı tapşırıqlar və səh. 58-dəki 18-ci tapşırıq yerinə yetirilir. Orfoqrafiya tapşırığını oxu zamanı icra etmək lazımdır. 55-ci səhifədə qırmızı rəngli 1-ci cümlədə nöqtələrin yerinə “doğrudanmı”, 2-ci cümlədə “Göygöl”, 3-cü cümlədə “Abşeron” sözləri yazılmalıdır. Çətin anlaşılan sözlər varsa, lüğət üzrə iş də təşkil oluna bilər.

Qeyd: Motivasiya mərhələsində müəllim S.Bəhlulzadə haqqında hər hansı sənədli film nümayiş etdirə bilər.

Dərsin məqsədi və gedişindən asılı olaraq, digər mərhələlərdə də məqsədyönlü şəkildə nümayiş etdirə bilər.

Tədqiqat sualı: *Dərslikdəki 4-cü tapşırıq tədqiqat sualı ola bilər.*

Tədqiqatın aparılması: Bu mərhələdə 3, 5, 6-cı tapşırıqlar icra edilir. Mətnin oxusundan sonra dərslikdəki “Qudyalçay vadisi” və “Muğanda bahar” tablosu üzərində iş aparılır. 55-ci səhifədəki çərçivədə verilmiş 1 və 2-ci suallar müzakirə olunur, səh. 56-da verilmiş 1-ci tapşırıq icra edilir.

Qeyd: Hər qrupa 6-cı tapşırıq üzərində düşünmək, sualı cavablandırmaq da tapşırıla bilər. Bu tapşırıq fərdi şəkildə də verilə bilər.

Müzakirə: Bu mərhələdə müəllim digər Azərbaycan rəssamları ilə də bağlı suallar verə bilər. Yaxud hər hansı bir rəssamın təbiət mövzulu əsərini təqdim etməklə S.Bəhlulzadə yaradıcılığı ilə müqayisə apara bilər.

Qeyd: 1-ci tapşırıq Səttar Bəhlulzadənin Salyan haqqında danışdığı hissənin sonuna artırılmalıdır. Burada müəllim şagirdlərə Səttar Bəhlulzadənin dahiliyini şagirdlərin diq-

qətinə daha qabarıq çatdırmalıdır. Belə ki Salyan Aran zona olduğu üçün orada daim quraqlıq olur. Bomboz çölləri, günəşin od yağdırdığı bu bölgədə belə S.Bəhlulzadə özünəməxsus bir gözəllik görmüş, bunu tablolarında əks etdirmişdir.

Yaradıcı tətbiqetmə kimi 7-ci tapşırıq (səh. 57) verilə bilər.

Ümumiləşdirmə və nəticənin çıxarılması: Şagirdlər bu nəticəyə gəlirlər ki, Səttar Bəhlulzadənin rəng dünyası çox zəngin və rəngarəngdir. Bu dahi rəssamın yaratdığı tablolar Vətənimizin bütün gözəlliklərini özündə əks etdirir. Tablolara diqqətlə baxdıqda sanki onlar insanla canlı şəkildə danışır və s. Rəssam torpağının, yurdunun vurğunu olduğu üçün onun əsərlərinin əsas mövzusu Azərbaycan təbiətidir.

Ev tapşırığı: Şəkil əsasında esse yazmaq tapşırıla bilər. Şagirdlər şəkil seçimində sərbəstdirlər. Onlar S.Bəhlulzadənin və ya hər hansı bir rəssamın əsərlərindən birini seçməklə esse yazırlar.

Qiymətləndirmə aparılır.

I	II	III	IV
Müxtəlif fikirləri ümumiləşdirərkən əlavə köməyə ehtiyac duyar.	Müxtəlif fikirləri ümumiləşdirərkən səhvlərə yol verir.	Müxtəlif fikirləri real həyatla əlaqələndirir.	Müxtəlif fikirləri ümumiləşdirərək real həyat hadisələri ilə əlaqələndirir.
Mətnin tipini müəllimin köməyi ilə müəyyənləşdirir.	Mətnin tipini müəyyənləşdirərkən çətinlik çəkir.	Mətnin tipini cüzi səhvlərlə müəyyənləşdirir.	Mətnin tipini tam müəyyənləşdirir.
Təsviri esse yazırsa bilir.	Təsviri esse yazarkən müəllimin köməyindən istifadə edir.	Təsviri esse yazır.	Esseni əlavə təsvirlərlə zənginləşdirir.

MƏZMUN STANDARTLARI

3.1.1.; 3.1.2.;
4.1.3.

MÖVZU 2

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Sözlərin leksik mənalərini lüğətin köməyi ilə müəyyənləşdirir.
- Oxuduğu mətnin dil xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirir.
- Yazılış və durğu işarələri qaydalarına əməl edir.

İNTEQRASIYA

Xar. dil – 4.1.2. Oxuduğu mətnlə bağlı mülahizələrini yazır.

RESURSLAR

dərslik, mətnlər

İŞ ÜSULLARI

beyin həmləsi, müzakirə

İŞ FORMALARI

kollektiv və qruplarla

Qeyri-adi Səttar (II saat)

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya: Müəllim elmi və bədii üslubda olan 2 mətni şagirdlərə təqdim etməklə aşağıdakı suallarla sinfə müraciət edə bilər.

Sizcə, mətnlərin dili bir-birindən nə ilə fərqlənir? Hansı mətnin dili daha aydın və anlaşılıqdır? Hansı məndə termin sıxlığı hiss olunur? Hansı mətnin dili daha çətin-

dir? Sizcə, bu nə ilə əlaqədardır? Alınan cavablar ümumiləşdirilir.

Qeyd: Bu mərhələdə müəllim televiziyanın elmlə bağlı hər hansı verilişlərindən istifadə etməklə dərslərini qura bilər. Belə ki elmi mövzuda hər hansı bir verilişdən müvafiq hissəni və bədii filmdən müəyyən bir parça nümayiş etdirməklə də dərslərini qura bilər.

Tədqiqat sualı mətnlərin dil xüsusiyyətlərinin müəyyənləşdirilməsi istiqamətində formalaşır.

Tədqiqatın aparılması: Şagirdlər 3 qrupa bölünür. Təqdim olunmuş mətnlərlə bağlı qrupların fikirləri müzakirə olunur, “Qeyri-adi Səttar” mətninin dili ilə müqayisə edilir, fikirlər ümumiləşdirir, sonra tədqiqat davam etdirilir. I qrupa 8, 9, 14-cü, II qrupa 10, 11, 17-ci, III qrupa 12, 13, 15-ci (1-ci hissəsi) tapşırıqlar verilə bilər. 20-ci tapşırıq fərdi qaydada yerinə yetirilə bilər.

Yaxşı olar ki, 20-ci tapşırıq *q*, *x*, *k*, *h* hərflərini yazıda qarışıq salan şagirdlərə fərdi qaydada verilsin.

Müzakirə: Şagirdlər işlərini təqdim edirlər. Bu mərhələdə müəllim 16-cı tapşırıqdan istifadə edir. Rəssamın işlətdiyi obrazlı ifadələrə diqqət yönəldilir. Bu, müəllimə sonrakı mərhələlərdə bədii üslubda yazılmış əsərlərin müəyyənləşdirilməsində yardım edəcək-

dir. Sonra 19-cu tapşırıqdan istifadə olunur. Bu tapşırıq üslublar haqqında qaydanı izah etmək üçün bir vasitədir. Müəllim üslub haqqında ümumi məlumat verir.

Ümumiləşdirmə və nəticənin çıxarılması: Şagirdlər bu nəticəyə gəlirlər ki, mətnlər müxtəlif formalarda, üslublarda ola bilər. Bu üslublardan asılı olaraq onun dili anlaşıqlı və ya çətin, rəsmi və ya qeyri-rəsmi ola bilər. Bəzilərinə ümumişlək sözlər üstünlük təşkil edə bilər, bəzilərinə termin sıxlığı özünü göstərə bilər və s.

Yaradıcı tətbiqetmə kimi 15-ci tapşırığın 2-ci hissəsi verilə bilər (tabeli və tabelsiz mürəkkəb cümlələrin müəyyənləşdirilib sadə cümləyə çevrilməsi).

Ev tapşırığı kimi 21-ci tapşırıq (səh. 58) verilə bilər.

Qiymətləndirmə aparılır.

Qruplar	Meyarlar	I	II	III	IV
	Sözlərin leksik mənalərini lüğətin köməyi ilə müəyyənləşdirir.				
	Oxuduğu mətnləri dil xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirir.				
	Yazılış və düzgün işarələri qaydalarına əməl edir.				
	Cəmi:				

MÖVZU 3

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Dinlədiyi mətni şərh edir.
- Mətnin məzmununa xələl gətirmədən onu təkmilləşdirir.

İNTEQRASIYA

Xar. dil – 1.1.2. Mənbələrdən istifadə etməklə yazısına düzəlişlər və əlavələr edir.

RESURLAR

dərslik, X.Natəvanın şəkli, milli ornamentlərdən ibarət şəkillər, sənədli filmlər

İŞ ÜSULLARI

auksion, müzakirə

İŞ FORMALARI

kollektiv və qruplarla

Qeyri-adi Səttar (III saat)

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya: Milli ornamentlər istifadə olunmuş bir neçə şəkil lövhədə canlandırılır. Mövzu ilə bağlı sənədli film də nümayiş etdirilə bilər. Şagirdlərə bununla bağlı yönləndirici suallar verilir. (Məsələn, *Bu şəkilləri birləşdirən ortaq cəhət nədir?, Ornamentlər nəyin göstəricisidir? və s.*)

Bu mərhələdə müəllim auksion üsuldan da istifadə etməklə Natəvan haqqında şagirdlərin hansı məlumatla malik olduqlarını yoxlamaq üçün müxtəlif suallarla şagirdlərə müraciət edə bilər: *Natəvan kimdir? Onun haqqında nə bilərsiniz?* Müəllim fikirlərin bir-birinin təkrar etməməsi üçün şagirdlərin diqqətini verilən cavablara yönəldir.

Alınan cavablar lövhəyə qeyd olunur. Sonra müəllim dərslərdəki Natəvan haqqında olan mətni (səh. 59) şagirdlərə oxudur. Mətnin şagirdlərdə yaratdığı təəssüratla bağlı qısamüddətli söhbət aparılır. Şagirdlərin düzgün tələffüzü diqqət mərkəzində saxlanılmalıdır. Müəllim bu mətnlə “Qeyri-adi Səttar” mətni arasında dil və məzmun oxşarlığı ilə bağlı sualla şagirdlərə müraciət edə bilər.

Şagirdlər hər iki mətnin dilinin sadə və anlaşılıqlı olması barədə fikir yürütməlidirlər.

Müəllim mətni 3 bərabər hissəyə bölüb şagirdlərə təqdim edir. Onlar 22-ci tapşırığın şərtlərinə əsasən mətn üzərində iş aparırlar. Mətn üzərində tapşırıqlar elə verilmişdir ki, hər qrup qrammatika ilə bağlı bir tapşırığı icra edəcək. Həmçinin orfoqrafiya ilə bağlı da hər qrupun payına bir tapşırıq düşür. Qruplar tapşırıqları təqdim edirlər və müzakirələr aparılır.

Qeyd: Müəllim bu mətnin təkmilləşdirilmiş variantını qəzet maketində işıqlandırmağı şagirdlərə tövsiyə edə bilər.

Ev tapşırığı: “Muzeylərdə milli-mənəvi sərvətlərimiz” mövzusunda nəqli mətn tərtib edin.

Qiymətləndirmə aparılır.

I	II	III	IV
Dinlədiyi mətni şərh edə bilmir.	Dinlədiyi mətni şərh edərkən səhvlər edir.	Dinlədiyi mətni şərh edir.	Dinlədiyi mətni dolğun şərh edir.
Mətnin məzmununa xələl gətirmədən onu təkmilləşdirə bilmir.	Mətnin məzmununa xələl gətirmədən onu təkmilləşdirir.	Mətnin məzmununa xələl gətirmədən onu təkmilləşdirir.	Mətnin məzmununa xələl gətirmədən onu tam təkmilləşdirir.

MÖVZU 4

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Mətni şərh edir.
- Təsviri mətnlə bağlı fikirlərini bildirir.

İNTEQRASIYA

Ədəb. – 1.2.1. Müxtəlif vəznli şeirləri (heca, əruz, sərbəst) və süjetli bədii nümunələri (dastan, poema, hekayə, povest, roman, dram, komediya, faciə) janr, dil baxımından müqayisə edir.

RESURSLAR

dərslik, Azərbaycanla bağlı klip

İŞ ÜSULLARI

beyin həmləsi, müzakirə

İŞ FORMALARI

kollektiv, cütlərlə, fərdi

Vardır (I saat)

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya: Dərs Azərbaycan (tanıtım klipi) (<https://youtu.be/LKWXY8mz22U>) haqqında klipin şagirdlərə nümayiş etdirilməsi ilə başlama bilər. Şagirdlərə *Klipdə Azərbaycan hansı dilbər guşələri nümayiş etdirilir?, Siz bir şair, memar, rəssam, musiqçi, rejissor və s. kimi Azərbaycanı necə tanıtdırdınız?* sualları ilə müraciət olunur. Cavablar dinlənilir və müzakirə olunur. Daha sonra Musa Yaqubun “Vardır” şeiri ifadəli şəkildə şagirdlər tərəfindən oxunur. N.Xəz-

ridən epigraf kimi verilmiş şeirin məzmunu ilə “Vardır” şeirinin məzmunu qarşılaşdırılır. *Sizcə, nə üçün “Vardır” şeirinə N.Xəzrinin məhz bu bəndi epigraf kimi seçilmişdir?* sualı ilə şagirdlərə müraciət olunur (8-ci tapşırıq icra edilir).

Orfoqrafiya və orfoepiyaya aid tapşırıqlar icra olunur.

Səh. 61-dəki 1-ci tapşırıq icra edilir. Mətn oxunaraq şeirin 4-cü bəndi ilə əlaqələndirilir. Bu mərhələdə müəllim *Nə üçün*

Lalə gülü ilə bağlı mətn əfsanə hesab edilir? sualı ilə şagirdlərə müraciət edə bilər, şifahi ədəbiyyatla yazılı ədəbiyyatın oxşar və fərqli cəhətlərini müəyyənləşdirilə bilər və s.

6 və 7-ci tapşırıqlar cavablandırılır. 6-cı tapşırıq vasitəsilə müəllim şagirdlərə müxtəlif mənəvi dəyərlər (yurd sevgisi, azadlıq, məhəbbət, vəfa, sədaqət, etibar və s.) aşılamaqla bu xüsusiyyətləri onlarda tərbiyə edə bilər.

Tədqiqat sualı: *Dərslərdəki 2-ci tapşırıq tədqiqat sualı ola bilər.*

Tədqiqatın aparılması: Müəllim cütlərin sayına uyğun tapşırıqları qruplaşdırır. I cütə 3, II cütə 12-ci, III cütə 13, 14-cü, IV cütə 15-ci, V cütə 16-cı, VI cütə 17-ci tapşırıqlar verilir. 4-cü tapşırıq fərdi qaydada verilir. Bu sualdan müzakirə mərhələsində də istifadə oluna bilər.

Qeyd: 11-ci tapşırığın cavabı düz – sifət, zərf, isim, ədat, feil nitq hissəsi ola bilər.

Müzakirə: Şagirdlər işlərini təqdim edirlər. Müzakirələr aparılır.

Ümumiləşdirmə mərhələsində 9-cu tapşırıq icra edilir.

Nəticənin çıxarılması: Şagirdlər bu nəticəyə gəlirlər ki, şair Vətəninə sonsuz sevgi və məhəbbət bəsləyir. O, dünyanın bütün gözəlliklərinin məhz bu torpaqda olduğunu vurğulayır. Şair torpağa olan sevgisini bu şeir vasitəsilə ifadə edir və s. Bu mərhələdə Azərbaycan təbiəti ilə bağlı musiqi səsləndirilə bilər.

Yaradıcı tətbiqetmə kimi 8-ci tapşırıq verilir.

Ev tapşırığı kimi 10-cu tapşırıq verilir. 5-ci tapşırıq rəsm çəkmək qabiliyyəti olan şagirdlərə verilir. Bu tapşırıq növbəti dərslərin motivasiya mərhələsində istifadə oluna bilər. Müəllim növbəti dərslərdə həmin şəkilləri digər şagirdlərə rəy yazmaq üçün təqdim edə bilər. Bu şagirdlər arasında qarşılıqlı əməkdaşlığın yaranmasına gətirib çıxarır. Ən yaxşı şəkil və rəy qəzet maketində yerləşdirilir.

Qiymətləndirmə aparılır.

Cütlər	Meyarlar	I	II	III	IV	V	VI
	KİV-dən dinlədiyi mətnləri şərh edir.						
	Təsviri mətnlə bağlı fikirlərini bildirir.						
	Cəmi:						

MƏZMUN STANDARTLARI

3.1.2.; 4.1.1.;
4.1.3.

MÖVZU 5

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Mətnlərin üslubunu müəyyənləşdirir.
- Mühakimə xarakterli mətn yazır.
- Sözləri düzgün yazır.

İNTEQRASIYA

Xar. dil – 1.1.2. Oxuduğu mətnləri üslubuna görə fərqləndirir.

RESURSLAR

dərslik, iş vərəqləri

İŞ ÜSULLARI

müzakirə, Venn diaqramı

İŞ FORMALARI

kollektiv, cütlərlə, fərdi

Vardır (II saat)

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya: Dərs ev tapşırığının yoxlanması ilə başlanıla bilər. Şagirdlərin yazıları müzakirə olunur. Yaxşı olar ki, şagirdlər bir-birlərinin yazısına rəy vermək üçün müzakirəyə cəlb edilsinlər. Bu müzakirə 18-ci tapşırığın icrasına bir keçiddir.

Dərslikdə tapşırıq 18 (səh. 63) oxunur. Abdulla Şaiqin “Köç” hekayəsindən ixtisarla verilmiş bu parça Musa Yaqubun “Vardır” şeiri ilə əlaqələndirilir, oxşar və fərqli cəhətlər müəyyənləşdirilir. Həmin mətnə aid tapşırıqlar səh. 64-də verilmişdir.

Tədqiqat sualı: Mətn hansı dil xüsusiyyətlərinə malikdir?

Tədqiqatın aparılması: 64-cü səhifədəki cədvəlin cütlər vasitəsilə doldurulması məqsəda uyğundur. Cədvəlin altındakı 3-cü tapşırıq (sintaktik təhlil) fərdi qaydada verilə bilər.

Müzakirə: Şagirdlər işlərini təqdim edirlər. Müzakirə zamanı müəllim yönləndirici suallarla şagirdlərə müraciət edə bilər. Dərslərdə cədvəlin altındakı iki tapşırıq bu mərhələdə yerinə yetirilir.

Ümumiləşdirmə mərhələsində 19-cu tapşırıq kollektiv şəkildə yerinə yetirilir.

“Tapşırıqda müəllif yanaşması” dedikdə dərslərdə müəlliflərinin əsərin dilinə münasibəti nəzərdə tutulur.

“Sizin yanaşmanız” ifadəsi ilə müəlliflər şagirdlərə müraciət edir və onları sanki dialoqa “çəkir”, şagirdlərdə fikiryürütmə, müqayisə etmə, yaradıcı yanaşma bacarığı formalaşdırır.

Bu tapşırıq bədii üslub və onun xüsusiyyətləri haqqında şagirdlərdə müəyyən təsəvvür

yaradır. Bu mərhələdə bədii üslub haqqında şagirdlərə məlumat verilir.

Nəticənin çıxarılması: Hər iki mətn bədii üslubdadır. Nəsr və ya nəzm şəklində yazılmasından asılı olmayaraq, bu üslubda yazılmış əsərlərdə obrazlı ifadələrdən daha çox istifadə olunur. Hər iki mətnin dili sadədir, anlaşılıqdır və s.

Yaradıcı tətbiq etmə kimi 20-ci tapşırıq yerinə yetirilir.

Ev tapşırığı: 21-ci tapşırıq verilə bilər.

Təqdimatın növbəti dərslərdə motivasiya mərhələsində istifadəsi məqsəduyğundur.

Qiymətləndirmə aparılır.

Cütlər	Meyarlar	I	II	III	IV
	Mətnlərin üslubunu müəyyənləşdirir.				
	Mühakimə xarakterli mətn yazır.				
	Sözləri düzgün yazır.				
	Cəmi:				

MƏZMUN STANDARTLARI

1.1.2.; 2.1.4.;
3.1.1.; 3.1.2.

MÖVZU 6

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Mətndəki faktları real həyatla əlaqələndirir.
- Fikrini nəqli mətn qurmaqla ifadə edir.
- Söz və ifadələri üslubi xüsusiyyətlərinə görə fərqləndirir.
- Oxuduğu mətnin dil xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirir.

İNTEQRASIYA

Ədəb. – 2.2.1. Müzakirələrdə mövzuya, problemə, yazıçı mövqeyinə tənqidi münasibətini əsaslandırır, fərqli fikirlərə dözümlülük nümayiş etdirir.

RESURSLAR

dərslik

İŞ ÜSULLARI

beyin həmləsi, müzakirə

İŞ FORMALARI

kollektiv və cütlərlə

Zümrüd gözlü gözəllər (I saat)

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya: Müəllim dərsə meşə şəkillərini şagirdlərə təqdim etməklə başlaya bilər. Şəkillər ətrafında müzakirə təşkil olunur. Müəllim beyin həmləsi üsulundan istifadə etməklə *Meşələrin qurulmasına səbəb nədir? Hansı amillər yaşıllığı məhv edir?* və s. suallarla şagirdlərə müraciət edə bilər.

Daha sonra “Zümrüd gözlü gözəllər” mətni oxunur. Mətnin oxusu zamanı şagirdlərə müxtəlif suallarla müraciət olunur. Oxu zamanı 6, 9, 12 və 13-cü tapşırıqların şərti nəzərə alınmalıdır. Tapşırıqlar kollektiv yerinə yetirilir.

Tədqiqat sualı: *Meşələrin böyük hissəsinin yox olması nə ilə nəticələnə bilər?*

Tədqiqatın aparılması: Şagirdlər tapşırığı cütlər şəklində icra edirlər. I cütə 2-ci, II cütə 8-ci, III cütə 10-cu, IV cütə 3-cü, V cütə 7-ci, VI cütə 11-ci tapşırıqlar verilir.

Qeyd: 4-cü tapşırıq fərdi iş kimi də bir şagirdə təqdim oluna bilər.

Müzakirə: Şagirdlər işlərini təqdim edirlər. Müzakirə zamanı 1-ci tapşırıq yerinə yetirilə bilər. Şagirdlərdən son cümləyə münasibət bildirmək tapşırılır.

Ümumiləşdirmə və nəticənin çıxarılması:

Şagirdlər bu nəticəyə gəlirlər ki, “bəşəriyyətimizin ağ ciyəri” hesab olunan meşələrin kütləvi qırılması canlı orqanizmlərin məhvində, xəstəliklərin artmasına, ətraf mühitin çirklənməsinə, ümumiyyətlə, planetimizin yox olması və Yer kürəsinin məhvində gətirib çıxara bilər və s. Meşələrin çox olması sağlam orqanizm üçün əvəzolunmaz bir sərvətdir.

Yaradıcı tətbiqetmə kimi 5-ci tapşırığı vermək olar.

Ev tapşırığı kimi 14-cü tapşırıq verilir. Yaxşı olar ki, şagirdlərin yazacağı mətn təbiətin qorunması ilə bağlı olsun. Bu növbəti dərsdə motivasiya məqsədilə istifadə oluna bilər.

Qiymətləndirmə aparılır.

I	II	III	IV
Mətndəki faktları real həyatla əlaqələndirə bilmir.	Mətndəki faktları real həyatla çətinliklə əlaqələndirir.	Mətndəki faktları real həyatla əlaqələndirir.	Mətndəki faktları real həyatla fikrini əsaslandıraraq əlaqələndirir.
Fikirlərini ifadə etməkdə çətinlik çəkir.	Fikirlərini ifadə edərkən müəllimin köməyindən istifadə edir	Fikirlərini ifadə edərkən nəqli cümlələrdən istifadə edir.	Fikrini nəqli mətn qurmaqla ifadə edir.
Söz və ifadələri üslubi xüsusiyyətlərinə görə fərqləndirə bilmir.	Söz və ifadələri üslubi xüsusiyyətlərinə görə çətinliklə fərqləndirir.	Söz və ifadələri üslubi xüsusiyyətlərinə görə cüzi səhvlərlə fərqləndirir.	Söz və ifadələri üslubi xüsusiyyətlərinə görə fərqləndirir.
Oxuduğu mətnin dil xüsusiyyətlərini müəyyən edə bilmir.	Oxuduğu mətnin dil xüsusiyyətlərini müəllimin köməyi ilə müəyyən edə bilər.	Oxuduğu mətnin dil xüsusiyyətlərini müəyyən edə bilər.	Oxuduğu mətnin dil xüsusiyyətlərini əsaslı şəkildə müəyyən edə bilər.

MÖVZU 7

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Mətndəki fakt və hadisələri real həyatla əlaqələndirir.
- Müzakirələrdə müxtəlif mövqeli fikirləri ümumiləşdirir.

İNTEQRASIYA

Ədəb. – 2.2.1. Müzakirələrdə mövzuya, problemə, yazıçı mövqeyinə tənqidi münasibətini əsaslandırır, fərqli fikirlərə dözümlülük nümayiş etdirir.

RESURSLAR

dərslik, iş vərəqləri, xəritə

İŞ ÜSULLARI

müzakirə, debat

İŞ FORMALARI

kollektiv və qruplarla

Zümrüd gözlü gözəllər (II saat)

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya: 68-ci səhifədə verilmiş “Meşələrin ekoloji vəziyyəti” adlı xəritə üzərində iş aparılır. Xəritənin adına əsasən, nədən danışılacağı barədə şagirdlər fikir yürüdə bilirlər. Müəllim yeri gəldikcə “Zümrüd gözlü gözəllər” mətni ilə əlaqələr yarada bilər. Xəritə üzərində iş təşkil etmək üçün şərti işarələrə (səh. 71) aydınlıq gətirilir. Daha sonra səh. 72-dəki “Zəngilan çinar meşəsi” mətni oxunur və Qarabağ hadisələri yada salınır.

Tədqiqat sualı: *Meşələrin kütləvi qırılmasının qarşısı necə alınır?*

Tədqiqatın aparılması: Şagirdlər 2 qrupa bölünür. Yaxşı olar ki, bütöv xəritə hər 2 qrupa təqdim olunsun. Xəritə 2 hissəyə bölünür, hər qrup şərti işarələrdən istifadə etməklə xəritə üzərində iş aparır. Meşələrin ekoloji xəritəsində Zəngilan rayonunun ərazisi müəyyənləşdirilir. Hər qrupa cavablandırmaq üçün bir sual təqdim oluna bilər.

• Sizcə, meşəsiz ərazilərdə ağac əkmək olarmı?

• Necə düşünürsünüz, meşələrin qırılmasının qarşısını necə almaq olar?

Müzakirə: Şagirdlər işlərini təqdim edirlər. Bu mərhələdə səh. 71-dəki debat da təşkil oluna bilər. Xəritənin altındakı suallar şagirdlərlə müzakirə olunur. Müzakirələrdə alınan cavablar ümumiləşdirilir.

Ümumiləşdirmə mərhələsində xəritənin altındakı 4-cü tapşırıq (*Meşələrin qırılması-nın qarşısını almaq üçün hansı təklifləri və-rədiniz?* sualı) üzərində iş aparılır.

Nəticənin çıxarılması: Şagirdlər bu nəticəyə gəlirlər ki, biosferin bir hissəsini təşkil edən meşələr canlıların qida zəncirini təşkil edir və burada müxtəlif bitki və heyvan növləri yaşayır. İşğal olunmuş ərazilərdə meşələrin qırılması artıq kütləvi hal alıb. İşğal olunmuş ərazilərdə meşələrin qırılması həmin ərazidə ekoloji tarazlığın pozulmasına və

Cənubi Qafqaz regionunda ekoloji qəzaların yaranmasına səbəb ola bilər. Meşələr yalnız hərbi məqsədlər üçün deyil, tikinti materialı, mebel sənayesi və digər məqsədlərdə istifadə üçün hərbiçilərin köməyi ilə qırılır, orada olan hərbi texnikanın vasitəsilə daşınır. Qazax rayonu istiqamətində, Murovdağ silsiləsi boyu, Ağdərə rayonu istiqamətində Talış, Gülüstan, Baranbart meşələrində 100 hektarlarla sahədə fıstıq, saqqız, şam, palıd və s. çoxillik ağaclar kəsilir.

Meşələr tədricən özünü bərpa etmək xüsusiyyətinə malik olsalar da, insanın dağıdıcı antropogen fəaliyyəti qarşısında aciz qalır, son nəticədə özünü bərpa etmək xüsusiyyətini tam itirərək savannaya, çöllüyə çevrilirlər.

Qeyd: Müəllim bu dərsi sinfinin səviyyəsini nəzərə almaqla istədiyi kimi qura bilər.

Ev tapşırığı: 16-cı tapşırıq.

Qiymətləndirmə aparılır.

I	II	III	IV
Mətnədəki fakt və hadisələri real həyatla əlaqələndirə bilmir.	Mətnədəki fakt və hadisələri real həyatla müəllimin köməyi ilə müqayisə edir.	Mətnədəki fakt və hadisələri real həyatla əlaqələndirərkən cüzi səhvlərə yol verir.	Mətnədəki fakt və hadisələri real həyatla asanlıqla əlaqələndirə bilər.
Müzakirələrdə müxtəlif mövqeli fikirləri ümumiləşdirə bilmir.	Müzakirələrdə müxtəlif mövqeli fikirləri ümumiləşdirərkən köməyə ehtiyac duyur.	Müzakirələrdə müxtəlif mövqeli fikirləri ümumiləşdirərkən cüzi səhvlərə yol verir.	Müzakirələrdə müxtəlif mövqeli fikirləri əsaslandıraraq ümumiləşdirir.

MÖVZU 8

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Fikirlərini müxtəlif tipli mətnlərlə ifadə edir.
- Mühakimə xarakterli mətn yazır.

İNTEQRASIYA

Ədəb. – 3.1.3. 3-3,5 səhifə həcmində nəqli, təsvir, təhlil xarakterli mətnlər (ədəbi və sərbəst mövzuda inşa, esse, məruzə) yazır.

RESURSLAR

dərslik, videoçarx

İŞ ÜSULLARI

müzakirə, yazı

İŞ FORMALARI

fərdi və kollektiv

Zümrüd gözlü gözəllər (III saat)

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya: Şagirdlərə “Məhv olan məşərlər deyil, gələcəyimizdir” adlı videoçarx təqdim oluna bilər (<https://youtu.be/Jqhdn-hJZKX0>). Daha sonra videoçarx ətrafında müzakirə təşkil olunur. Səh. 73-dəki 17-ci

tapşırıq (hekayə yazmaq) oxunaraq aydınlıq gətirilir.

Şagirdlər iki qrupa ayrılır. Mətn yazmaq üçün müəllim müəyyən yönəldici istiqamətlər verə bilər.

Dərslərdə səh. 73-də verilən materiallarla tanış olunur. Şagirdlərə kömək üçün verilən təlimatlarla bağlı müzakirə təşkil olunur. Kollektiv surətdə hekayəyə nümunəvi plan tutulur. Hekayə fərdi qaydada yazılır.

Yazıların bir qismi dərslərin sonuna yaxın oxunub müzakirə edilə bilər.

Əgər 45 dəqiqə müddətində hekayənin yazılması çatdırılmazsa, ev tapşırığı kimi ar-

dını yazmaq verilə bilər. Növbəti dərslərdə yazılar oxunur, təhlil edilir.

Müəllim sinfinin səviyyəsindən asılı olaraq, tapşırığı qrup və fərdi qaydada icra edə bilər. Mətnlərin 60-70 sözdən ibarət olması kifayət edər.

Qiymətləndirmə aparılır.

Meyarlar				
Fikirlərini müxtəlif tipli mətnlərlə ifadə edir.				
Mühakimə xarakterli mətnlər yazır.				
Şagirdin adı, soyadı				

KİÇİK SUMMATİV QIYMƏTLƏNDİRMƏYƏ NÜMUNƏ

KSQ №3

SİRLİ PİRAMİDALAR

Qahirənin cənubunda, Nil çayına doğru uzanan böyük bir səhranın sahilində sivri təpələri ilə göy üzünə doğru yüksələn üç böyük piramida var. Misir ehramları kimi tanınan bu möhtəşəm tikililər min illər əvvəl ölkə hökmdarları üçün məzar olaraq inşa edilmişdir.

1. Bir vaxtlar Nil çayının sahilində çoxlu piramida olmuşdur. 2. Deyilənə görə, bu piramidalar fironların qeyri-adi gücə malik olduqlarını göstərmək üçün tikilmişdir. 3. İlk ehram firon Cosera məxsusdur. 4. Amma Qahirə yaxınlığındakı üç nəhəng ehram olduğu kimi qalmaqdadır. 5. Onların ən hündürü dünyanın yeddi möcüzəsindən biri sayılan müasir “göydələnlər”lə müqayisə edilə bilən Xeops ehramıdır. Ümumiyyətlə, bu ehramların tikintisində 10 (on) tona qədər olan və minlərlə (a) əsrin zəhməti ilə Nil çayının qarşı sahilindən gətirilən nəhəng daşlardan (b) istifadə edilmişdir. Düzbucaqlı şəkildə kəsilmiş və **sərt** daşlardan inşa edilmiş piramidaların içərisində keçidlərin apardığı məzar otaqları var. Ən böyük otaqda isə fironun (c) qəbri var. Bu qəbirlərə “ehram” deyilir. Misir hökmdarları qızıl, gümüş və başqa qiymətli əşyaları ilə birgə (d) dəfn edilərdi. Çünki onlar digər dünyada da həyatlarını davam etdirəcəklərinə inanırdılar. Piramidanın mərkəzində olan fironun məzarına çatmaq, demək olar, imkansız idi. Fironla birgə basdırılan qiymətli əşyaların oğurlanmaması üçün məzara gedən yollar labirint kimi düzəldilmişdir. Xarici görkəminə görə çox sadə görünən bu piramidalar, əslində, çox (e) mürəkkəb bir quruluşa malikdir. Bütün bunlarla yanaşı, bu möhtəşəm tikililər hələ də bir sirr olaraq qalır.

1. Bunların bir qismi çoxdan yerlə yeksan olmuş, bir qismi isə xarabalıqlara çevrilmişdir cümləsini hansı rəqəmdən sonra yerləşdirmək olar?

- A) 1 B) 2 C) 3 D) 4 E) 5

2. Mətnə işarələnmiş sözlərdən hansının yazılışı düzgündür?

- A) (c) B) (d) C) (e) D) (b) E) (a)

3. Mətnə bu barədə məlumat verilmir:

- A) Misir piramidaları hansı məqsədlə tikilmişdir?
B) Dünyanın yeddi möcüzəsindən biri hesab olunan piramida kimə məxsusdur?
C) Hansı piramidalar dağıdılıb yerlə yeksan olmuşdur?
D) Nə üçün piramidaların içi labirint quruluşa malikdir?
E) Nə üçün fironları dəfn edərkən qiymətli əşyaları da onlarla birgə ehrama qoyurdular?

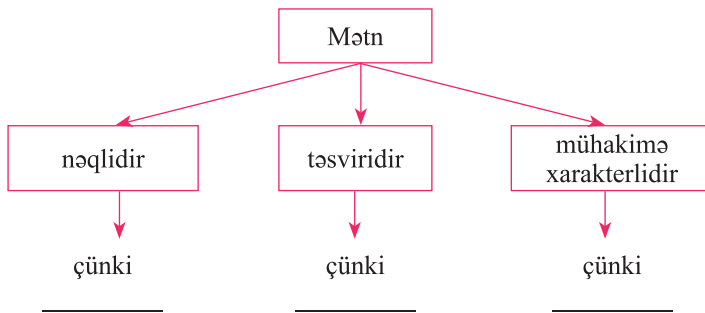
4. Mətnin üslubunu müəyyən edin.

- A) publisistik B) məişət C) bədii D) rəsmi E) elmi

5. Çünki onlar digər dünyada da həyatlarını davam etdirəcəklərinə inanırdılar cümləsində ifadə edilən fikrin səbəbi hansı cümlədədir? Həmin cümlənin altından xətt çəkin.

6. Mətnin əsas hissəsində hansı məlumatlar verilir?

7. Cümləni tamamlayıb fikrinizi əsaslandırın.

8. Mətndə qırmızı rəngdə verilmiş sözlə bağlı düzgün fikri seçin.

- A) Həqiqi mənədadır ☐
- B) Məcəzi mənədadır ☐

9. Altından xətt çəkilmiş cümlədə vergül işarəsi hansı sözdən sonra qoyulmalıdır?

- A) hündürü
- B) sayılan
- C) müasir
- D) göydələnlərlə
- E) biri

10. Mətn haqqında rəy tərtib edin.

MƏZMUN STANDARTLARI

2.1.3.; 3.1.2.;
4.1.3.

MÖVZU 10

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Mövzu ilə bağlı müxtəlif fikirləri real hadisələrlə müqayisə edir.
- Şeirin üslubunu fərqləndirir.
- Sözlərin yazılış qaydasından və dürgü işarələri qaydalarından düzgün istifadə edir.

İNTEQRASIYA

Ədəb. – 2.2.1. Müzakirələrdə mövzuya, problemə, yazıçı mövqeyinə tənqidi münasibətini əsaslandırır, fərqli fikirlərə dözümlülük nümayiş etdirir.

RESURSLAR

dərslük, iş vərəqləri

İŞ ÜSULLARI

söz assosiasiyası,
müzakirə

İŞ FORMALARI

kollektiv, qruplarla, fərdi

Azərbaycan torpağı

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya: Lövhəyə “Azərbaycan” sözü yazılır. Şagirdlərin bu adla bağlı bütün fikirləri həmin söz ətrafında qeyd olunur. Şagirdlərin fikirləri ümumiləşdirilir. Azərbaycan – vətənimizdir; Azərbaycan – doğma torpağımızdır və s.

Daha sonra Qabilin “Azərbaycan torpağı” şeiri (səh. 74–75) oxunur. Sonra 1, 12-ci və orfoqrafiya ilə bağlı tapşırıqlar icra edilir.

Tədqiqat sualı: Şairin vətən sevgisi şeirdə öz əksini necə tapıb?

Tədqiqatın aparılması: Şagirdlər 3 qrupa bölünür. I qrup 2, 9, 15 və 18-ci, II qrup 3, 10, və 16-cı, III qrup 4, 11, 14 və 17-ci tapşırıqları icra edir.

Qeyd. 17-ci tapşırığa əsasən şagirdlər ilk iki cümlənin tabeli mürəkkəb cümlə oldu-

ğunu müəyyənləşdirməli və sxemini qurmalıdır. Hər iki cümlə eyni sxemə tabedir ($\circ \rightarrow \square$)

Qeyd: 6 və 13-cü tapşırıqlar fərdi iş kimi də ayrı-ayrı şagirdlərə tapşırıla bilər.

Müzakirə: Şagirdlər işlərini təqdim edirlər. Müzakirə zamanı 7 və 8-ci tapşırıqlar da icra oluna bilər.

Ümumiləşdirmə mərhələsində 5-ci tapşırıq icra olunur.

Nəticənin çıxarılması: Şagirdlər bu nəticəyə gəlirlər ki, Qabil Azərbaycan torpağını

onun bütün gözəllikləri ilə birgə sevir. Şair bu torpaqla nəfəs alır, onun qəlbi sonsuz vətən eşqi ilə çırpınır. Azərbaycanı dünya adlandıran şairin misraları bu torpağa olan alovlu məhəbbətlə alovlanır.

Yaradıcı tətbiqetmə kimi 19-cu tapşırıqlar yerinə yetirilə bilər.

Ev tapşırığı: 20-ci tapşırıq verilə bilər.

Qiymətləndirmə aparılır.

Qruplar	Meyarlar	I	II	III	IV
	Mövzu ilə bağlı müxtəlif fikirləri real hadisələrlə müqayisə edir.				
	Şeir in üslubunu fərqləndirir.				
	Sözlərin yazılış qaydasından və durğu işarələri qaydalarından düzgün istifadə edir.				
	Cəmi:				

MƏZMUN STANDARTLARI

3.1.1.; 3.1.2.;
4.1.2.

MÖVZU 11

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Sözlərin kontekstə uyğun mənasını müəyyənləşdirir.
- Mətnin üslubunu müəyyənləşdirir.
- Mətnə əlavələr edir.

İNTEQRASIYA

Coğ. – 3.2.5. Qlobal ekoloji problemlərin yaranmasında antropogen təsirin rolunu qiymətləndirir.

RESURSLAR

dərslik, “Xəzər” haqqında mahnı və ya müvafiq sənədli film

İŞ ÜSULLARI

BİBÖ, müzakirə

İŞ FORMALARI

kollektiv, qruplarla, fərdi

Dənizdən böyük (I saat)

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya: Müəllim dərsə musiqini səsləndirilməsi və ya hər hansı bir sənədli filmin nümayişi ilə başlaya bilər. Məktəbin texniki bazası imkan vermirsə, müəllim Xəzərlə bağlı söz assosiasiyası, beyin həmləsi, BİBÖ cədvəlindən istifadə etməklə sorğu keçirə bilər. Xəzər dənizi ilə bağlı şagirdlə-

rin hansı məlumata malik olması müəyyən-
ləşdirilir.

Səh. 78–79-dakı şeir oxunur. Şeir oxu-
narkən 1-ci (orfoepiya və orfoqrafiya ilə
bağlı) tapşırıq nəzərə alınmalıdır.

Oxudan sonra 4-cü tapşırıq icra edilir.
Sonra 2-ci və 6-cı tapşırıq icra edilir. 2-ci
tapşırıqdakı mətnlərin verilməsində əsas

məqsəd mətnlərin üslublarının şagirdlər tərəfindən fərqləndirilə bilməsidir. 7-ci tapşırıq icra olunur. Şagirdlərin cavabı yönəldici suallar vasitəsilə mətnlə əlaqələndirilir.

Tədqiqat sualı: *Xəzər dənizinin çirklənməsi nəyə səbəb olar?*

Tədqiqatın aparılması: Şagirdlər qruplara bölünür. I qrupa dərslərdəki 3-cü tapşırıq, II qrupa *Xəzər dənizi çirklənərsə, nə baş verər?*, III qrupa 8-ci tapşırıq verilir.

Qeyd: 9-cu tapşırıq fərdi qaydada verilə bilər. Müəllim fərdi tapşırığı verərkən şagirdlərin səviyyəsini nəzərə almalıdır.

Müzakirə: Şagirdlər işlərini təqdim edirlər və cavablar müzakirə olunur. Müzakirə zamanı 5-ci, 11-ci, 12-ci tapşırıqlar icra olunur. Bu tapşırıqlar şifahi şəkildə icra edilir.

Qeyd: 12-ci tapşırığın cavabı 1 c, b, d; 2 a

Ümumiləşdirmə və nəticənin çıxarılması: Xəzər dənizinin zərərli maddələrlə və tullantılarla çirkləndirilməsi müxtəlif xəstəliklərə səbəb ola bilər. Xəzərin canlı sərvətləri kütləvi şəkildə tələf ola bilər, nadir növlər tamamilə məhv olmaq təhlükəsi ilə qarşılaşa bilər. Xəzərin qorunması sağlamlığın qorunması deməkdir və s. Şagirdlər bu nəticəyə gəlirlər ki, “Dənizdən böyük” şeiri və Əzizə Cəfərzadədən verilmiş nümunə bədii mətn, II mətn isə elmi mətndir.

Ev tapşırığı: 10-cu tapşırıq verilə bilər.

Qiymətləndirmə aparılır.

I	II	III	IV
Sözlərin kontekstə uyğun mənasını müəyyən edərkən müəllimin köməyindən istifadə edir.	Sözlərin kontekstə uyğun mənasını müəyyən edərkən səhvlərə yol verir.	Sözlərin kontekstə uyğun mənasını müəyyənləşdirir.	Sözlərin kontekstə uyğun mənasını fikrini əsaslandıraraq müəyyənləşdirir.
Mətnin üslubunu müəyyənləşdirməkdə çətinlik çəkir.	Müəllimin köməyi ilə mətnin üslubunu müəyyənləşdirir.	Mətnin üslubunu cüzi səhvlərlə müəyyənləşdirir.	Mətnin üslubunu müəyyənləşdirir.
Mətnə əlavələr edərkən çətinlik çəkir.	Mətnə əlavələr edərkən köməkdən istifadə edir.	Mətnə əlavələr edir.	Mətni asanlıqla təkmilləşdirir.

MÖVZU 12

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Sözlərin üslubi xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirir.
- Mətnin üslubunu müəyyənləşdirir.

İNTEQRASIYA

Xar. dil – 3.1.1. Mətndəki yeni ifadə və terminlərin mənasını müəyyənləşdirir.

3.1.3. Oxuduğu mətnləri üslubuna görə fərqləndirir.

RESURSLAR

dərslik, sxemlər

İŞ ÜSULLARI

şəxələndirmə, müzakirə, auksion

İŞ FORMALARI

kollektiv və cütlərlə

Dənizdən böyük (II saat)

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya: Ev tapşırığı seçmə yolla yoxlanılır. Dərsin bu mərhələsində dərslikdəki 13-cü tapşırıqdan istifadə oluna bilər. Yaxud da aşağıdakı üsuldən istifadə edə bilər. Şagirdlərə müxtəlif terminlər verilir və onları cədvəl əsasən qruplaşdırmaq tapşırılır.

Morfologiya, tənlik, era, akvarel, relyef, diapazon, diyez, meridian, diskriminant, quas və s.

Şagirdlər bu sözləri cədvəlin uyğun xanasına yerləşdirirlər. Müəllim müxtəlif istiqamətləndirici suallardan istifadə edə bilər.

Dilçilik	Riyaziyyat	Coğrafiya	Tarix	Rəssamlıq	Musiqi

(Nə üçün morfolojiya sözünü coğrafiyada deyil, məhz dilçilik qrafasına yerləşdirdiniz? Bu sözlərdən gündəlik nitqimizdə istifadə edirikmi? Nə üçün? və s.) Sonra diqqət dərslikdə 81-ci səhifədəki (1-ci ilk cərgivə) tapşırığa yönəlir. Bu tapşırıq növbəti mərhələdə elmi üslubun öyrədilməsi üçün ilk addımdır.

Tədqiqat sualı: *Elmi üslubun əsas xüsusiyyətləri nədir?*

Tədqiqatın aparılması: Aukcion üsulundan istifadə etməklə müəllim şagirdlərdən elmi mətn haqqında onların bildiklərini soruşur. Cavablar lövhəyə qeyd olunur. Prosesdə yönləndirici suallar vasitəsilə elmi üslubun xüsusiyyətləri müəyyənləşdirilir. Övvəlcə 14-cü, sonra 15-ci tapşırıq icra edilir. 16-cı tapşırıq cütlər vasitəsilə yerinə yetirilir. Cavablar müzakirə edilir.

Müzakirə: Müzakirə zamanı 17-18-ci tapşırıqdan da (səh. 82) istifadə etmək olar. Bu həm də şagirdlərin elmi üslub haqqında biliklərini möhkəmləndirə bilər. Cavablar dinlənir. Müəllim elmi üslub haqqında əlavə izahat verir (səh. 82). 19-cu tapşırıq şifahi şəkildə icra edilir.

Ümumiləşdirmə və nəticənin çıxarılması: Şagirdlər bu nəticəyə gəlirlər ki, elmi üslubun əsas xüsusiyyəti konkretlik, dəqiqlikdir. Burada çətin anlaşılan sözlərdən – terminlərdən daha çox istifadə olunur, elmi üslubda mükəkkəb cümlələrdən istifadə xarakterikdir və s.

Ev tapşırığı kimi səh. 82-də mətnin sonunda qarşısında (✓) işarəsi qoyulmuş tapşırıq verilə bilər.

Qiymətləndirmə aparılır.

Cütlər	Meyarlar	I	II	III	IV
	Sözlərin üslubi xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirir.				
	Mətnin üslubunu müəyyənləşdirir.				
	Cəmi:				

MƏZMUN STANDARTLARI

1.1.1.; 2.1.1.;
2.1.3.; 3.1.2.

MÖVZU 13

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Oxuduğu mətni şərh edir.
- Nitqində sözlərdən məqsədyönlü istifadə edir.
- Fikirlərini gördüyü hadisələrlə əsaslandırır.
- Rəsmi üslubun xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirir.

İNTEQRASIYA

Bio. – 4.2.1. Qlobal ekoloji problemlər və onların həlli yolları haqqında təqdimatlar edir.

4.2.2. Təbii şəraitdə ekoloji tarazlığın qorunmasının əhəmiyyətini şərh edir, referatlar hazırlayır.

RESURSLAR

dərslük, <https://www.youtube.com/watch?v=Qvk-vpRG9TWQ>

İŞ ÜSULLARI

müzakirə, beyin həmləsi, təqdimat

İŞ FORMALARI

kollektiv, qruplarla, fərdi

Dənizdən böyük (III saat)

DƏRSİN GEDİŞİ

Bu dərslərin fərqli formada keçirilməsi məqsəduyğundur. Bu dərslər şagirdlərdə şifahi nitq və onun zənginləşdirilməsinə xidmət edir. Dərslərin təşkili üçün 86 və 87-ci səhifədəki materiallardan istifadə olunur.

Müəllim sinfə “*Sizcə, qanun nədir?*” “*Qanunlar nə üçün hazırlanır?*”, “*Qanunlarda hansı məsələlər öz əksini tapır?*” və s. suallarla sinfə müraciət edir. Sonra mövzu ilə bağlı sinfə müraciət edir. Məsələn: *Bu gün cəmiyyəti hansı problemlər daha çox düşündürür? Qlobal ekoloji problemlər dedikdə nə nəzərdə tutulur?* (Müəllim 9-cu sinfdə Azərbaycan dili dərslərində ekoloji problemlərlə bağlı aparılan işləri yada sala bilər.)

Müəllim diqqəti dərslərdəki şəkillərə yönəldir. Müəllim mövzu ilə bağlı aktuallığı qorumaqla digər şəkillərdən, şərait imkan və-rərsə, müvafiq videomateriallardan istifadə edə bilər. Bu, dərslərdə cərgivə i-çərisində v-erilmiş tövsiyədə də öz əksini tapıb.

Şagirdlər müzakirəyə cəlb olunur. Fikrin dəqiq və ardıcılıqla ifadəsi üçün plan da tutula bilər.

Şəkillər əsasında gedən müzakirədən sonra müəllim sinfə “Suyun təmizliyinin qorunmasının nə kimi əhəmiyyəti var və ya *Su çirklənərsə, hansı fəlakətlər qaçılmazdır?* sualı ilə sinfə müraciət edə bilər.

Şagirdlərin cavabları dinlənilir, fikirlər ümumiləşdirilir, sonra *Xəzəri qorumaq üçün biz nə edirik?* sualı ətrafında iş aparılır. (Biologiya fənninə integrasiya edilir.)

21-ci tapşırıq növbəti mərhələlərdə rəsmi üslubun xüsusiyyətlərinin müəyyənləşdirilməsi üçün bir addımdır. “Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu”nın bir hissəsi oxunur, şagirdlər terminlərlə tanış olurlar. Burada məqsəd elmi və rəsmi üslubun xüsusiyyətlərinin müqayisə edilməsidir.

22-ci tapşırıq şifahi nitqin inkişafı üçün nəzərdə tutulmuşdur. Şəkillər əsasında qurulan mətn həm də əlavə materiallardan istifadə etməklə nitqin zənginləşməsinə xidmət edir.

Sınıf 2 qrupa ayrılır. Əgər şagird sayı çox olarsa, sinif 4 qrupa da bölünə bilər.

I qrupa nitqini bədii üslubun, II qrupa elmi üslubun tələblərinə uyğun qurmaq tapşırılır.

Məqsəd şagirdlərdə elmi və bədii üslubun tələblərini təkcə yazıda deyil, şifahi nitqdə də tətbiq etmək bacarığının formalaşdırılması və zənginləşdirilməsidir (Ədəbiyyat və Biologiya fənninə integrasiya edilir.)

Şagirdlərin nitqləri dinlənilir, yeri gəldikcə düzəlişlər edilir. Fikirlər ümumiləşdirilir. Nəticə çıxarılır, dərslidəki cümlə tamamlanır. (Çünki su ...)

Müəllim çalışmalıdır ki, bu çağırış şagirdlər tərəfindən dərk edilərək formalaşdırılsın.

Qeyd: Dərsdə qoyulan problem, problemin həlli yolları elə araşdırılmalıdır ki, bu, mövzu ilə bağlı dərsdənkənar vaxtda konfransın keçirilməsinə yardım etsin.

Ev tapşırığı: Hesabat hazırlamaq verilə bilər (şaquli integrasiya).

Qiymətləndirmə aparılır.

I	II	III	IV
Oxuduğu mətni çətinliklə şərh edir.	Oxuduğu mətni müəllimin köməyi ilə şərh edir.	Oxuduğu mətni şərh edir.	Oxuduğu mətni asanlıqla şərh edir.
Sözlərdən məqsədyönlü istifadə edə bilmir.	Sözlərdən məqsədyönlü istifadə edərkən çətinlik çəkir.	Sözlərdən məqsədyönlü istifadə edərkən cüzi səhvlər edir.	Sözlərdən məqsədyönlü istifadə edir.
Fikirlərini gördüyü hadisələrlə müqayisə edərkən çətinlik çəkir.	Fikirlərini gördüyü hadisələrlə əlaqələndirərkən köməyə ehtiyac duyur.	Fikirlərini gördüyü hadisələrlə əlaqələndirir.	Fikirlərini gördüyü hadisələrlə asanlıqla əlaqələndirir.
Rəsmi üslubun xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirərkən çətinlik çəkir.	Rəsmi üslubun xüsusiyyətlərini müəllimin köməyi ilə müəyyənləşdirir.	Rəsmi üslubun xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirərkən səhvlərə yol verir.	Rəsmi üslubun xüsusiyyətlərini asanlıqla müəyyənləşdirir.

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Mətni həyat hadisələri ilə əlaqələndirir.
- Dinlədiyi fikirləri ümumiləşdirir.
- Dürğu işarələrindən düzgün istifadə edir.

İNTEQRASIYA

Ədəb. – 2.1.2. Obrazların nitqinə istinad edərək yazıçı mövqeyi ilə bağlı fikirlərini əsaslandırır.

RESURSLAR

dərslük, internet materialları

İŞ ÜSULLARI

müzakirə, beyin həmləsi

İŞ FORMALARI

kollektiv və cütlərlə

Qartal

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya: Dərsə “*Gələcək Qarabağ. Qarabağı azad edib belə quracağıq*” (https://youtu.be/Ks_gCVjbCvI) adlı videoçarxla başlamaq olar. Filmi izlədikdən sonra müəlim aşağıdakı suallarla şagirdlərə müraciət edə bilər: *Sizcə, Qartal nəyi təmsil edir? Nə üçün bu videoda məhz qartalın uçuşu təsvir olunub?* və s.

Suallar ətrafında müzakirələr ümumiləşdirildikdən sonra dərslikdəki yazıçı Sadiq Zamanın “Qartal” mətni (səh. 88–89) oxunur. Çətin anlaşılan sözlər varsa, lüğət üzərində iş aparılır.

Tədqiqat sualı: *Qartal son vəsiyyəti ilə quşlara nə çatdırmaq istəyirdi?*

Tədqiqatın aparılması: Şagirdlər qruplara bölünmədən kollektiv şəkildə bu sual cavablandırıla bilər.

Növbəti addımda 1-ci tapşırıq icra edilir.

Qruplara tədqiqat sualının cavablandırılmasına xidmət edən suallar hazırlanması tapşırılır. Suallar müzakirə edilir.

Ümumiləşdirmə və nəticənin çıxarılması: Şagirdlər işlərini təqdim edirlər və bu nəticəyə gəlirlər ki, Qartal aydın və təmiz səma dedikdə müharibə və savaşların olmadığı bir həyat arzulayır. Azadlığı hər şeydən

üstün tutan Qartal digər quşlara da azadlığı qorumağı, bunu yüksək dəyərləndirməyi vəsiyyət edir və s.

Qeyd: Mətnin dərslikdə verilməsində əsas məqsəd Qartalın Azərbaycan xalqını əzəmətin, vüqarın simvolu kimi təqdim etməkdir. Bu mətnin növbəti dərstdə “Şəhidlər” mətni ilə əlaqələndirilməsi məqsədəuyğundur. 1-7-ci tapşırıqlar cütlər vasitəsilə yerinə yetirilir.

Ev tapşırığı: 8-ci tapşırıq verilə bilər.

Qiymətləndirmə aparılır.

I	II	III	IV
Mətni həyat hadisələri ilə əlaqələndirməkdə çətinlik çəkir.	Mətni real hadisələrlə əlaqələndirərkən müəllimin köməyindən istifadə edir.	Mətni real hadisələrlə əlaqələndirir.	Mətni real hadisələrlə fikrini əsaslandıraraq əlaqələndirir.
Dinlədiyi fikirləri ümumiləşdirməkdə çətinlik çəkir.	Dinlədiyi fikirləri müəllimin köməyi ilə ümumiləşdirir.	Müxtəlif mövqeli fikirləri cüzi səhvlərlə ümumiləşdirir.	Müxtəlif mövqeli fikirləri ümumiləşdirir.
Durğu işarələrindən istifadə edərkən müəllimin köməyindən istifadə edir.	Durğu işarələrindən düzgün istifadə etməkdə çətinlik çəkir.	Durğu işarələrindən düzgün istifadə edərkən bəzi səhvlər edir.	Durğu işarələrindən düzgün istifadə edir.

MÖVZU 15

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Dinlədiyi məndəki fikirləri real həyatla müqayisə edir.
- Fikirlərini nəqli və təsviri xarakterli mətnlərlə ifadə edir.

İNTEQRASIYA

Azərb. tarixi – 1.1.1. Mənbələr əsasında Azərbaycanın tarixi keçmişini və müasir dövrünü müqayisə edir, təqdimatlar hazırlayır.

RESURSLAR

dərslük, 20 Yanvar faciəsi ilə bağlı sənədli filmlər və ya “20 Yanvar” bədii filmi

İŞ ÜSULLARI

söz assosiasiyası, müzakirə

İŞ FORMALARI

kollektiv

Dəli bir ağlamaq keçir könlümdən

DƏRSİN GEDİŞİ

Qeyd: 20 Yanvar faciəsinin qurbanları 1 dəqiqəlik sükutla yad olunur.

Motivasiya: Lövhəyə 20 Yanvar sözü yazılır.

Uşaqlar bu faciə ilə bağlı müxtəlif fikirlər səsləndirirlər.

Müəllim hər hansı sənədli filmdən bir hissə nümayiş etdirsə, məqsəduyğun olar.

Müəllim sinfə müraciət edir: *Sizcə, bu qanlı faciənin baş verməsinə səbəb nə idi? 20 Yanvar faciəsi bizə nələri öyrətdi? və s.*

Daha sonra dərsləkdən Ali Mustafayevin “Dəli bir ağlamaq keçir könlümdən” şeiri

ifadəli şəkildə və Gülarə Munisin “At o qara örpəyi” adlı mətni şagirdlər tərəfindən oxunur. Şeirə mətnin məzmunu qarşılaşdırılır. Kədərli şairlə kədərdən qurtulmağa çalışan Ana obrazı müqayisə olunur, onların duyğularına münasibət bildirilir.

Tədqiqat sualı kimi şagirdlərə aşağıdakı formada sxem təqdim oluna bilər.

20 Yanvar faciəsi zamanı	
Nə qazandıq?	Nə itirdik?

Müzakirə: Şagirdlərin cavabları müzakirə olunur. Müzakirə zamanı yaxşı olar ki, müəllim şagirdlərə “Qazandığımızı itirmə-

mək üçün nə etməliyik” sualı ilə müraciət etsin.

Nəticə və ümumiləşdirmə: Cavablar ümumiləşdirilir və nəticə çıxarılır: Azərbaycan xalqına qarşı törədilən bu qanlı hadisələr xalqın yaddaşından heç zaman silinməyəcək. Bu gün bizə miras olan müstəqil Azərbaycanımızın suverenliyini qonuması, daha da çiçəklənməsi üçün əlinizdən gələni əsirgəməməli, vətəninizə dayaq, sipər olmalıyıq.

Qeyd: Müəllim qurduğu, dərsin olanına uyğun olaraq müxtəlif mərhələlərdə bədii və sənədli filmlərdən kadrlar nümayiş etdirə bilər.

I	II	III	IV
Mətni həyat hadisələri ilə əlaqələndirməkdə çətinlik çəkir.	Mətni real hadisələrlə əlaqələndirərkən müəllimin köməyindən istifadə edir	Mətni real hadisələrlə əlaqələndirir.	Mətni real hadisələrlə fikrini əsaslandıraraq əlaqələndirir.
Fikirlərini nəqli və təsviri xarakterli mətnlərlə ifadə edə bilmir.	Fikirlərini nəqli və təsviri xarakterli mətnlərlə ifadə edərkən müəllimin köməyindən istifadə edir.	Fikirlərini nəqli və təsviri xarakterli mətnlərlə ifadə edərkən çətinlik çəkir.	Fikirlərini nəqli və təsviri xarakterli mətnlərlə ifadə edir.

KİÇİK SUMMATİV QIYMƏTLƏNDİRMƏYƏ NÜMUNƏ

KSQ №4

Bir gün qabarma nəticəsində dal..alar sahilə çoxlu dəniz ulduzu gətirdi. Dəniz çəkildikdə onların böyük əksəriyyəti qızmar günəşin altında quruyaraq məhv olmağa başladı.

Sahildə gəzən bir oğlan dəniz ulduz..arını toplayaraq yaşaması üçün onları dənizin daha dərin hissəsinə atmağa başladı. Bu zaman bir şəxs oğlana yaxınlaşaraq dedi: “Bu ki ağılsızlı..dır! Bir ətrafına bax! Burada minlərcə dəniz ulduzu var! Sənin cəhdlərin heç nəyi dəyişməyəcək! Sən onların hamısına kömək edə bilməzsən”.

Oğlan növbəti dəniz ulduzunu yerdən qaldırdı, bir anlıq fikrə getdi. Sonra var gücü ilə onu da dənizə ataraq dedi Xeyr, mənim cəhdlərim çox şeyi dəyişəcək xüsusən bu dəniz ulduzu üçün.

1. Buraxılmış boşluqların yerinə hansı hərflər yazılmalıdır? (Ardıcılığı gözləyin.)

A) ğ, l, q

B) q, d, x

C) ğ, d, x

D) x, l, x

E) q, d, q

2. Altından xətt çəkilmiş cümlədə durğu işarələrini bərpa edin.

3. Mətn hansı üslubdadır?

A) elmi

B) bədii

C) publisistik

D) məişət

E) rəsmi

4. Hansı atalar sözü mətnin məzmunu ilə daha çox səsləşir?

A) Yaxşılıq edən yaxşılıq görər.

B) Yaxşılıq edib bir şey umursansa, etməsən yaxşıdır.

C) Yaxşılığa yaxşılıq hər kişinin işidir, yamanlığa yaxşılıq nər kişinin işidir.

D) Yaxşılıq baş ucaldar.

E) Yaxşılıq elə, at dəryaya, balıq bilməsə, Xəliq bilər.

5. Mətnin tipini yazın, fikrinizi əsaslandırın.

6. Mətnə hansı suala cavab var?

- A) Oğlana məsləhət verən şəxs kim idi?
- B) Hadisələr ilin hansı fəslində baş verir?
- C) Dənizdə nə üçün qabarma baş vermişdi?
- D) Dəniz ulduzlarını suyun daha dərin hissəsinə atan oğlanın məqsədi nə idi?
- E) Hadisələr günün hansı saatında baş vermişdi?

7. Qırmızı rəngdə verilmiş sözü aşağıdakılardan hansı ilə əvəz etsəniz, cümlənin məzmunu dəyişər?

- A) tamam
- B) bütün
- C) öz
- D) son
- E) axırıncı

8. Sxemi səbəb-nəticə əlaqələrinə əsasən tamamlayın.

Səbəb	Nəticə
Bir gün dəniz qabardı.	_____
_____	Ulduzları dənizə atmağa başladı.
_____	_____

9. Mətnin ideyasını müəyyənləşdirib yazın.

10. Mətnin əsas hissəsində hansı fikirlər ifadə olunub?

MƏZMUN STANDARTLARI

1.1.1.; 2.1.3.

MÖVZU 1

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Mətni şərh edir.
- Müxtəlif fikirləri qruplaşdırır.

İNTEQRASIYA

Ədəb. – 1.1.4. Müxtəlif ədəbi növ və janrda olan bədii nümunələrdə əksini tapan mühüm mədəni, əxlaqi-etik dəyərləri müəyyənləşdirir.

RESURSLAR

dərslük, İnternet materialları (motivasiya yaratmaq üçün videoçarx)

İŞ ÜSULLARI

müzakirə, söz assosiasiyası

İŞ FORMALARI

kollektiv, qruplarla, fərdi

Uğurun sirləri

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya: Müəllim motivasiya yaratmaq üçün mövzu ilə bağlı film nümayiş etdirir (*youtube*-da kifayət qədər belə filmlər var). Şagirdlərin baxdığı süjet əsasında müzakirə təşkil edilir.

“Motivasiya” sözü lövhəyə yazılır. Şagirdlərin həmin sözlə bağlı ilk fikirləri lövhəyə yazılır. Həmin fikirlər arasından anlayışla bağlı lazım olanlar seçilir. Daha sonra müəllim *Sizcə, uğur qazanmaq üçün nə lazımdır?* sualı ilə sinfə müraciət edir. Təbii ki,

şagirdlərin cavabları müxtəlif olacaqdır. Müəllim “uğur” və “motivasiya” sözlərinin bir-biri ilə əlaqəsi barədə sual verməklə alınan cavabları ümumiləşdirir.

Tədqiqat sualı: *Motivasiya insana necə uğur qazandıra bilər?*

Tədqiqatın aparılması: Müəllim şagirdlərə fərdi şəkildə *Uğur qazanmaq üçün nə edərdim?* sualına 2-3 cümlə ilə cavab yazma-

ğı tapşırır. Oxşar cavablar verən şagirdlər bir qruplarda birləşdirilir. Tədqiqat qruplarda davam etdirilir. Qruplara aşağıdakı suallar verilə bilər.

I qrup – Hədəfə çatmaq üçün irəliləyirsiniz, müəyyən nailiyyətlər əldə edirsiniz. Qəfildən uğursuzluğa düşür olursunuz. İşləriniz alt-üst olur. Belə vəziyyətdə nə edirsiniz?

II qrup – Təkbəşinə bir şirkət açmaq istəyirsiniz. Plan üzrə hərəkət edirsiniz. Lakin arzuladığınız nöqtəyə heç cürə çatı bilmirsiniz. Məqsədinizə çatmaq üçün hansı tədbirləri görürdünüz?

III qrup – Müəyyən yaş həddinə çatmışınız. Nə ilə məşğul olacağınız, işinizdən necə faydalanacağınız barədə hələ də düşünməmişsiniz. Sizcə, bunun səbəbi nədir? Siz nə etməlisiniz?

Müzakirə: Şagirdlər cavablarını təqdim edirlər. Müxtəlif cavablar qruplaşdırılır, müzakirələr təşkil olunur. Dərslik səh. 94–95-də verilmiş tövsiyələr oxunur, cavabları ilə müqayisə edilir. Şagirdlər həmin fikirlərə münasibət bildirirlər.

Ümumiləşdirmə və nəticənin çıxarılması: Şagirdlər bu qənaətdə gəlirlər ki, uğur qazanmaq üçün insan özü üçün stimulu yaratmalı, gündəlik iş rejimini düzgün qurmalı və s. işlər görməlidir.

Ev tapşırığı kimi şagirdlərə bu cür motivasiyaedici tövsiyələr hazırlamaq tapşırıla bilər.

Qiymətləndirmə aparılır.

I	II	III	IV
Mətni şərh edərkən çətinlik çəkir.	Mətni şərh edərkən müəyyən səhvlər edir.	Mətni şərh edir.	Mətni dolğun şərh edir.
Müxtəlif fikirləri qruplaşdırı bilmir.	Müxtəlif fikirləri müəlimin köməyi ilə qruplaşdırır.	Müxtəlif fikirləri qruplaşdırır.	Müxtəlif fikirləri ətraflı qruplaşdırır.

MƏZMUN STANDARTLARI

2.1.2.; 3.1.1.;
3.1.2.

MÖVZU 2

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Nitqini zənginləşdirmək məqsədilə sitatlardan istifadə edir.
- Mətndəki sözləri üslubi xüsusiyyətlərinə görə fərqləndirir.
- Oxuduğu mətnin dil xüsusiyyətini müəyyənləşdirir.

İNTEQRASIYA

Ədəb. – 1.2.2. Davranış və əməllərinə, başqaları ilə qarşılıqlı münasibətlərinə, yazıcının mövqeyinə, digər surətlərin mühakimələrinə əsaslanmaqla obrazları təhlil edir.

Xar. dil – 3.1.2. Mətni məzmununa uyğun intonasiya ilə oxuyur.

RESURLAR

dərslik, Elvin Mirzəzadənin
“Uşaq olmaq istəyirəm” şeiri

İŞ ÜSULLARI

şəxələndirmə, beyin
həmləsi, müzakirə

İŞ FORMALARI

kollektiv, qruplarla və
cütlərlə

Uşaq qalmaq istəyirəm (I saat)

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya: Müəllim dərsə şəxələndirmə üsulundan istifadə etməklə *Uşaq dedikdə nə başa düşürsünüz?* sualı ilə şagirdlərə müraciət edir. Şagirdlərin cavabları qeyd olunur. Sonra youtube-dan Elvin Mirzəzadənin “Uşaq olmaq istəyirəm” (https://youtu.be/_EBvexYwfOg) şeiri səsləndirilir. Filmin nümayişindən sonra müəllim *Sizcə, müəllif nə üçün məhz uşaqılıq illərinə qayıtmaq istəyir? Onun bu cür düşünməsinə səbəb nə ola bilər?* kimi suallarla sinfə müraciət edir.

Daha sonra diqqət dərslikdəki epiqrafa yönəldilir, Paulo Koelyodan gətirilmiş sitat oxudulur, müzakirə aparılır. “Uşaq olmaq is-

təyirəm” şeirinin məzmunu ilə sitata qarşılaşdırılır. 2-ci tapşırıq (səh.98) icra edilir. P.Koelyonun “Əldə etmək istədikləri üçün var gücü ilə çalışmaq” fikri C.Qarsianın “Böyük planlar qurun” fikri ilə əlaqələndirilir. Bu prosesdə müəllim şagirdlərinə “uğur əldə etmək üçün əziyyət çəkmək lazımdır” fikrini tövsiyə edir, onlarda saflıq, təmizlik, qəlbin paklığı kimi insani keyfiyyətləri tərbiyə edir.

Səh. 96-97-dəki “Uşaq qalmaq istəyirəm” adlı mətn şagirdlər tərəfindən oxunur. Yaxşı olar ki, hər cümlə ayrı-ayrı şagirdlərə oxutdulsun. Bu, şagirdlərin düzgün oxusunu müşahidə etməyə müəllimə imkan verir. Mətnin

oxusu zamanı 10-cu tapşırıq (səh. 98) icra edilir.

Tədqiqat sualı: *Mətnin dil xüsusiyyətləri hansılardır?*

Tədqiqatın aparılması: Mətn 3 bərabər hissəyə bölünür, qruplara təqdim edilir. Tapşırıqlar elə hazırlanmışdır ki, hər qrup mətn üzərində iş apararkən orfoqrafiya və orfoepiya ilə bağlı eynitipli tapşırıqlar icra ediləcəkdir.

Sonra I qrupa 3, 9, 16-cı, II qrupa 5, 11, 17-ci, III qrupa 6, 12, 18-ci, IV qrupa 7, 13, 19-cu tapşırıqlar verilir.

Qeyd: 14-cü tapşırıq fərdi tapşırıq kimi nəzərdə tutulmuşdur. 2-ci tapşırıq cütlər vasitəsilə yerinə yetirilə bilər. Bunun üçün müəllim hər qrupdan bir şagird seçməklə cüt yaradır və bu tapşırıq onlara təqdim olunur. Vaxtında və düzgün icra olunmuş tapşırıq qrupa əlavə xal qazandıra bilər.

Müzakirə: Şagirdlər tapşırıqlarını təqdim edirlər. Müzakirə zamanı 3 və 8-ci tapşırıqlar icra edilir.

Ümumiləşdirmə və nəticənin çıxarılması: Şagirdlər bu nəticəyə gəlirlər ki, mətn nəqli məndir. Bu mətnin dili üçün aydınlıq, anlaşıqlılıq xarakterikdir. Dili aydın olsa da, mətn bədii üslubda deyildir.

Yaradıcı tətbiqətmə kimi 4-cü tapşırıqdan istifadə etmək olar.

Ev tapşırığı: Daha sonra səh. 97-dəki 1-ci tapşırıq evə verilir, mətnaltı sualları yazılı cavablandırmaq tapşırılır.

Müəllimlərin nəzərinə: Müəllim səviyyə baxımından digərlərinə nisbətən zəif olan şagirdlərinə mövzu ilə bağlı aforizm və ya atalar sözləri seçib yazmaq tapşırıq bilər. Bu material qəzet layihəsində yerləşdirilə bilər.

Qiymətləndirmə aparılır.

Qruplar	Meyarlar	I qrup	II qrup	III qrup	IV qrup
	Nitqini zənginləşdirmək məqsədilə sitatlardan istifadə edir.				
	Mətndəki sözləri üslubi xüsusiyyətlərinə görə fərqləndirir.				
	Mətnin dil xüsusiyyətini müəyyənləşdirir.				
	Cəmi:				

MƏZMUN STANDARTLARI

4.1.1.; 4.1.3.

MÖVZU 3

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Nəqli mətn yazır.
- Mətni tərtib edərkən durğu işarələrindən düzgün istifadə edir.

İNTEQRASIYA

Ədəb. – 3.1.3. 3-3,5 səhifə həcmində nəqli, təsvir, təhlil xarakterli mətnlər (ədəbi və sərbəst mövzuda inşa, esse, məruzə) yazır.

RESURSLAR

dərslik

İŞ ÜSULLARI

müzakirə, yazı

İŞ FORMALARI

kollektiv, fərdi

Uşaq qalmaq istəyirəm (II saat)

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya: Müəllim dərsə seçmə yolla ev tapşırığının yoxlanılması ilə başlaya bilər. Şagirdlər arasında narazılıq yaranmasın deyə, bir şagirddən 1-dən 15-ə qədər 2 rəqəm deməsini xahiş edir. Jurnalda ki sıra nömrəsinə uyğun 2 şagirdin ev tapşırığı yoxlanılır. Cavablar müzakirə edilir. Sonra şagirdlərə bu mətn təqdim olunur:

Çox maraqlı romanlar və hekayələr müəllifi olan dünya şöhrətli yazıçı Ernest Heminqvay bir dəfə belə bir mübahisə edir ki, o, bir neçə sözdən ibarət elə bir hekayə yazsa bilər ki, hər bir oxucunun qəlbinə göynəyər. O, bir neçə sözdən ibarət: “Uşaq çəkmələri

satılır, geyinilməmişdir” cümləsini yazmaqla mübahisədə qalib gəlir.

Sizcə, niyə bu cümlələr hekayə hesab edilir? Siz də belə hekayə yazsa bilərsinizmi?

Bu mətn şagirdlərdə özünə inam üçün motivasiya xarakteri daşıyır. Şagirdlərin cavabları dinlənilir və müzakirə olunur. Sonra 20-ci tapşırığın şərti şagirdlərə izah olunur. Verilmiş plan və istiqamət (səh. 101) əsasında şagirdlərə mətn yazmaq tapşırılır.

Qeyd: Mətnlər publisistik üslubda olmalıdır. Bunun üçün müəllim şagirdlərə müəyyən izahlar verə bilər.

Ev tapşırığı kimi dərslikdəki 15-ci tapşırığ verilə bilər.

Xoşbəxtlik

Üst-başından da görünürdü ki, varlı bir ailənin uşağıdır. Mağazanın içərisində orabura qaçır, ovcundakı pulları bərk-bərk sıxaraq rəfləri bir-bir nəzərdən keçirirdi. Balaca qız atası ilə şəhərin ən böyük oyuncaq mağazasına gəlmişdi. Burada nələr yox idi ki? Oyuncaq dolu rəflər dəhliz boyu uzanıb gedirdi. Rəflərin arasında gəzirdi ki, birdən ayaq saxladı. Qarşısında böyük bir gələncik var idi. Qara gözlü, ipək paltarlı bir gələncik... əli ilə gələnciyi göstərib:

– Ata, əlimdəki pullar bu gələnciyə çatar? – deyərək soruşdu.

Atası başı ilə “hə” deyərək cavab verdi. Qız cavabı alar-almaz gələnciyi qucağına götürdü və kassaya doğru qaçmağa başladı. Bu vaxt elə onun kimi atası ilə oyuncaq almağa gələn balaca bir oğlan gördü. Oğlanın şalvarı həm qısa, həm də köhnə idi. Ağ köynəyi isə yuyulmaqdan saralmışdı. Uşağın əlində bir neçə xırda pul var idi. Rəfdəki oyuncaqlardan birinin qarşısında dayandı və həyəcanla:

– Ata, bax, bu oyuncağı istəyirəm, – dedi. Sonra da ovcundakı pulları göstərib: “Görəsən çatar?” – deyərək əlavə etdi. Atası yavaş səslə: “Yox”, – dedi. Uşaq çarəsiz qalib oyuncağı yerinə qoydu. Və atasının əlindən tutub boyama kitablarının olduğu yerə getdi...

Balaca qız bir daha qucağındakı gələnciyə baxdı. Sonra oğlanın seçdiyi oyuncağa üz tutdu. Gələnciyi yerinə qoyub, həmin oyuncağı götürdü və:

– Ata, bu oyuncağı almağa pulumuz çatar? – deyərək soruşdu. Atası yenə də başı ilə “hə” cavab verdi. Oyuncağı götürüb kassaya tərəf getdilər. Pulunu ödəyəndən sonra balaca qızcıgöz kassadakı adamın qulağına nə isə pıçıldadı. Sonra da ata və qız bir kənara çəkilib gözləməyə başladılar. Bir azdan ata-oğul əllərində bir boyama kitabı kassaya yaxınlaşdılar. Kassir həyəcanla:

– Sizi təbrik edirəm. Bu günün mininci müştərisi kimi bu hədiyyəni qazandınız, – dedi və oyuncaq qutusunu balaca oğlana uzatdı. Qutunu görən kimi uşaq: “Ata, bu ki mənim istədiyim oyuncaqdır!” – deyərək qışqırdı. Sonra oyuncağı götürüb sevinclə mağazadan çıxdılar. İçəridə qalan ata qızına: “Sən nə səxavətli qızsan?” – dedi və sonra da əlavə etdi: “İndi de görüm, sən bunu nə üçün etdin?”

– Ata! – qızcıgöz cavab verdi, – Anamla mənə bu pulu verəndə “səni ən çox xoşbəxt edən şeyi al” demədinizmi?

– Təbii ki, dedik, qızım!

– Elə mən də o cür etdim! İndi özümü nə qədər xoşbəxt hiss etdiyimi təsəvvür edə bilərsiniz!..

“Ailəm” jurnalı

Qiymətləndirmə aparılır.

I	II	III	IV
Nəqli mətn yazma bilmir.	Nəqli mətn yazarkən çətinlik çəkir.	Nəqli mətn yazır.	Nəqli mətni əhatəli yazır.
Mətni tərtib edərkən düzgün işarələrindən düzgün istifadə edə bilmir.	Mətni tərtib edərkən düzgün işarələrindən qismən istifadə edir.	Mətni tərtib edərkən düzgün işarələrindən düzgün istifadə edir.	Mətni tərtib edərkən düzgün işarələrindən fikrini əsaslandıraraq düzgün istifadə edir.

MÖVZU 4

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Mətnin dil xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirir.
- Sözlərin yazılışına və durğu işarələrindən istifadəyə düzgün əməl edir.

İNTEQRASIYA

Xar. dil – 3.1.4. Mətndəki fakt və hadisələri təhlil edir.

RESURLAR

dərslik, R.Behbudovun ifasında mahnı

İŞ ÜSULLARI

anlayışın çıxarılması, müzakirə, təqdimat

İŞ FORMALARI

kollektiv, qruplarla, fərdi

“Məni xalqımın dilində danışdır” (I saat)

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya: Müəllim anlayışın çıxarılması üsulu ilə dərsə başlaya bilər.

Şagirdlərə kömək məqsədilə müəllim Rəşid Behbudovun ifasında onun mahnılarından birini səsləndirə bilər.

Cavab səsləndirildikdən sonra dərslikdən “Məni xalqımın dilində danışdır” (səh. 102) mətni səsli oxudan istifadə edilməklə oxunur. Orfoepiya və orfoqrafiya ilə bağlı tapşırıq icra olunur. Daha sonra 1-ci tapşırıq üzərində iş aparılır. R.Behbudov və C.Məmmədquluzadənin fikirlərinin qarşılaşdırılmasında əsas məqsəd xalqımızın daim ana dilini yüksək

qiymətləndirilməsini ön plana çəkməkdir. Müəllim I bölmədə dil ilə bağlı verilmiş kəlamlarla da müqayisə apara bilər.

Fikirlər müqayisə olunur.

Tədqiqat sualı mətnin xarakterik cəhətlərinin müəyyənləşdirilməsi və ya Rəşid Behbudovun ana dilinə münasibəti istiqamətində qurula bilər.

Tədqiqatın aparılması: I qrup 2, 5 və 12-ci, II qrup 3, 9 və 13-cü, III qrup isə 4, 6 və 10-cu tapşırıqları icra edir. 5-ci tapşırıq publisistik üslubun öyrədilməsi üçün zəmin yaradır.

Qeyd: 8 və 11-ci tapşırıq fərdi şəkildə bir nəfərə tapşırıla bilər.

Müzakirə: Şagirdlər tapşırıqlarını təqdim edirlər. Cavablar müzakirə olunur. Müzakirə zamanı 7-ci tapşırıq icra oluna bilər.

Ümumiləşdirmə və nəticənin çıxarılması: Şagirdlər bu nəticəyə gəlirlər ki, müəllif

Rəşid Behbudovun Vətəninə, öz doğma xalqına vurğun, ona bağlı bir insan olduğunu çatdırır. Bu qüdrətli sənətkar məşhur olmağına baxmayaraq, çox təvazökar və sadə olması ilə seçilir. Dilinə bağlılığı, xalqın anlayıb başa düşdüyü bir dildə danışma arzusu onu daha da ucaldır və s.

Yaradıcı tətbiqetmə kimi 14-cü tapşırıqdan istifadə etmək olar. Bu tapşırıq fərdi qaydada icra olunur.

Ev tapşırığı 15-ci tapşırıq əsasında qrup şəklində təqdimat (ümumi say 3 təqdimatdan çox olmayaraq) hazırlamaq tapşırıla bilər.

Qeyd: Bu təqdimatlar növbəti dərs üçün zəmin rolunu oynaya bilər. Müəllim hazırlanacaq təqdimatların publisistik üslubda olması üçün şagirdlərə müəyyən istiqamətverici tövsiyələr verə bilər.

Qiymətləndirmə aparılır.

I	II	III	IV
Mətnin dil xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirərkən çətinlik çəkir.	Oxuduğu mətnin dil xüsusiyyətlərini müəllimin köməyi ilə müəyyənləşdirir.	Oxuduğu mətnin dil xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirir.	Oxuduğu mətnin dil xüsusiyyətlərinə görə fikrini əsaslandıraraq müəyyənləşdirir.
Sözlərin düzgün yazılışına və durğu işarələrinin işlənməsinə çətinliklə əməl edir.	Sözlərin düzgün yazılışı və durğu işarələri qaydalarına müəllimin köməyi ilə əməl edir.	Sözlərin düzgün yazılışı və durğu işarələri qaydalarına əməl edir.	Sözlərin yazılışına və durğu işarələrindən istifadəyə düzgün əməl edir.

MÖVZU 5

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Mətni üslubuna görə fərqləndirir.

İNTEQRASIYA

Xar. dil – 3.1.3. Oxuduğu mətni üslubuna görə fərqləndirir.

RESURSLAR

dərslik

İŞ ÜSULLARI

təqdimat, müzakirə,
BİBÖ

İŞ FORMALARI

kiçik qruplarla

“Məni xalqımın dilində danışdır” (II saat)

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya: Qruplar publisistik üslub haqqında bildiklərini, nə bilmək istədiklərini BİBÖ cədvəlinə qeyd edirlər.

Daha sonra müəllim qabaqlayıcı tapşırıq əsasında dərsi davam etdirə bilər.

Hər bir qrupun təqdimat işinə baxılır. Təqdimat izləndikdən sonra digər iki qrup hazırladıqları sualları səsləndirir, təqdimatı nümayiş etdirən qrup isə cavablandırır. Sonra növbəti qrup həmin qayda ilə öz təqdimat-

larına başlayır. Müəllim bu tapşırığın icrasına 10 dəqiqə sərf etsə, kifayətdir.

Qeyd: Müəllim dinləyən digər qruplara izlədikləri təqdimatla bağlı suallar tərtib etməyi və onu təqdimat göstərən qrupa ünvanlayaraq işin nə dərəcədə effektiv təşkil olunub-olunmadığı barədə fikir səsləndirməyi tapşırmalıdır. Bu şagirdlərdə həm özünü, həm də digərini qiymətləndirmək bacarığını formalaşdırır.

BİBÖ cədvəlinin son xanası dərslərin yekun mərhələsində doldurulur.

Tədqiqat sualı: Publisistik üslub üçün xarakterik olan xüsusiyyətlər nədir?

Tədqiqatın aparılması: Şagirdlərə bu suala cavab axtarmaq üçün iş vərəqləri paylana bilər.

I qrup

R.Behbudov 1933-cü ildə Dəmiryolu Texnikumuna daxil olur. (1) Təhsil dövründə tələbə özfəaliyyət orkestrində (**işləmək, çalışmaq**). Hərbi xidməti zamanı ordu ansamblında solistlik edir. (2) Həmin illərdə Tiflisdə "Teo-caz" adlı kiçik ansambl yaradır. (3) Cəbhədə konsertlər verir. Bakıda qastrol səfərində olanda burada qalmaq qərarına gəlir. (4) Onun səsi sevgiyə, şəfqətə, saflığa (**çağırmaq, səsləmək**). Çox keçmir ki, Rza Təhmasib onu "Arşın mal alan" filminə dəvət edir; 1945-ci ildə arşınmalçı rolunda çəkilir və bu film ona böyük şöhrət gətirir. (5) 1946-cı ildə bu filmdəki roluna görə Rəşid Behbudov "Stalin mükafatı" ilə təltif olunur.

Çəkilişlər zamanı atasının ölüm ayağında olması haqqında kinostudiyaya teleqram gəlir. Rəşid qrimini təmizləmədən yol maşını ilə Qazaxa tələsir. Gəlib çatanda (**seyr etmək, görmək**) ki, atası eyvanda oturub çay içir. "Mənə dedilər ki, indi sən məşhur müğənni olmusan, kinoda çəkilsən. Mən də yoxlamaq istədim, görüm, düzdür, ya yox".

R.Behbudov söhbətlərinin birində demişdi: "Mən dünyanın hər hansı bir ölkəsində konsert proqramı ilə çıxış edəndə tamaşaçıların məni, hər şeydən əvvəl, "Arşın mal alan" fil-

minin qəhrəmanı tacir Əsgər kimi (**əl çalmaq, alqışlamaq**). "Arşın mal alan" Azərbaycan kinonun bütün dünyada bayrağına çevrildi. Bizim "Arşın mal alan" dünya ölkələrinin ekranlarını gəzdirdi. Çox vaxt öz konsertlərimlə filmin arxasınca getməli olurdum və Əsgər mənim ən gözəl "vizit vərəqəm" idi.

("Mədəniyyət" qəzeti, 8 sentyabr 2011-ci il)

1. Bunlardan hansı mətnin dili üçün xarakterikdir? Uyğun olanları seçin, cavabları özünü davam etdirin.

Anlaşıqlıdır, aydın başa düşülür; terminlərdən çox istifadə olunmuşdur,

2. Filmin ssenari müəllifi Sabit Rəhman "Azərbaycan kinematografiyasının təntənəsi" məqaləsində aktyorun oyununu belə qiymətləndirib: "Əsgər rolunu Rəşid Behbudovun ilk roludur; lakin buna baxmayaraq, Behbudov bir kino aktyoru kimi böyük ümidlər verir" cümləsini məzmununa xələl gəlmədən uyğun rəqəmin yerinə yerləşdirin, təhsil aldığınız dilə tərcümə edin.

3. Mötərizədəki feillərdən uyğun olanı seçib düzgün qrammatik formada işlədərək cümlələri tamamlayın.

4. Sizcə, müğənninin atası teleqramı nə məqsədlə göndərmişdi?

5. 1-ci abzasda işlənmiş sadə cümlələri mürəkkəb cümlələrə çevirin.

II qrup

1946-cı ildə bu filmə Dövlət Mükafatı verilir. "Arşın mal alan" Behbudova dünya şöhrəti (**artırmaq, gətirmək**). Müğənninin ya-

ratdığı lirik obrazın – Əsgərin könül oxşayan səsi hər tamaşaçını valeh etmişdir.

1946-cı ildən R.Behbudov M.Maqomayev adına Azərbaycan Dövlət Filarmoniyasının solisti olur. (2) Bu illərdə Tofiq Quliyevlə sənət əlaqələri (**bərkimək, güclənmək**). Behbudovun repertuarında “Azərbaycan”, “Neftçi”, “Züleyxa” və başqa mahnılar yer alır. (3)

R.Behbudovun Azərbaycan milli kinematografiyasının inkişafında xidmətləri təkcə “Arşın mal alan” kinokomediyası ilə bitmir. (4) O, həmçinin “Bəxtiyar” filmində, “1001-ci qastrol”, “Doğma xalqımıza”, “Toyda görüş”, “Abşeron ritmləri” film-konsertlərində və bir çox sənədli filmlərdə, kinojurnallarda çəkilir.

1951-ci ildə Rəşid Behbudov Çinə qastrol səfərinə (**yollanmaq, getmək**). Bu ölkədə “Arşın mal alan” filmi “Örtüksüz məhəbbət” adı ilə nümayiş etdirilərək çox məşhurlaşmışdı. (5) Rəşidi orada hamı tanıyır, məşhurluq onu addımbaşı (**güdmək, izləmək**). “Bəxtiyar” filmi isə bu populyarlığın yeni dalğası idi.

(“Mədəniyyət” qəzeti, 8 sentyabr 2011-ci il)

1. Mətnin dili üçün xarakterik xüsusiyyətləri qeyd edin.

Anlaşıqlıdır,.....

2. Sevimli müğənninin səsinə eşitmək arzusunda olanların sayı gündən-günə artır cümləsini uyğun rəqəmin yerinə yerləşdirin.

3. Mötərizədəki feillərdən uyğun olanını seçib düzgün qrammatik formada işlədərək cümlələri bərpa edin.

4. Son abzası təhsil aldığınız dilə tərcümə edin.

5. Mətnə 3 sual tərtib edin.

III qrup

1955-ci ilin ilk günlərindən sənətkar yeni bir filmə – “Bəxtiyar” filmində baş **qəhr(a,**

ə)man rolunda çəkilməyə dəvət olunur. Film gənc neftçi, istedadlı müğənni Bəxtiyar Muradovun həyat və **yaradıcılı(x, q)** yolundan bəhs edir. Daha doğrusu, bu musiqili film **bütünü(l, n)üklə** Rəşid Behbudovun sənəti üzərində qurulmuş bir filmidir. Filmin bəstəkarı sevimli **sənət(k, g)arımız** Tofiq Quliyev Rəşidin istedadının tam açılması üçün bir-birindən gözəl mahnılar yazır. Bu mahnılar – “Qızıl üzük”, “Zibəydə”, “İlk məhəbbət mahnısı”, “Sevgi mahnısı”, “Dostluq mahnısı” Azərbaycan mahnı janrının ən parlaq **n(u, ü)munələri** olaraq bu gün də tamaşaçılar tərəfindən həvəslə qarşılanır.

13 oktyabr 2001-ci ildə Rəşid Behbudovun xatirə gecəsində Azərbaycan Respublikasının Ümummilli lideri Heydər Əliyev Rəşid Behbudovla bağlı maraqlı xatirələrini bölüşmüşdür: “Mən Rəşid Behbudovu ilk dəfə 1943-cü ildə, İkinci Dünya müharibəsinin o ağır dövründə Bakıda Zabitlər evində dinləmişəm. Ondan sonra mən Rəşid Behbudovun sənətinə, onun səsinə vurğunam və bütün ötən illər onun mahnıları, onun ifa etdiyi gözəl rollar, onun gözəl səsi məni həmişə heyran edibdir. Rəşid Behbudov mərhum Tofiq Quliyev ilə birlikdə Azərbaycanda ilk estrada mahnılarının yaradıcısı olubdur. Deyə bilərəm ki, Rəşid Behbudov dünyanı dolaşmış ilk Azərbaycan müğənnisidir, musiqiçisidir. İkinci beləsi olmayıbdir...”

(“Şərq” qəzeti)

1. Mətnin məzmunu ilə bağlı 3 sual tərtib edin.

2. Sizcə, bu faktları qəzet maketinizin hansı bölməsində (rubrikada) yerləşdirməyi məqsəduyğun hesab edərdiniz? Seçiminizi əsaslandırın.

A) siyasət

C) incəsənət

B) mədəniyyət

D) maraqlı faktlar

3. Mətnə qara hərflərlə verilmiş sözlərin orfoqrafiyasını bərpa edib yazın.

4. Son abzası təhsil aldığınız dilə tərcümə edin.

5. Mətnin dili ilə bağlı bir neçə xüsusiyyət yazın:

Aydın başa düşülür;,,,

Müzakirə və nəticənin çıxarılması: Şagirdlər işlərini təqdim edir və bu nəticəyə gəlirlər ki, publisistik üslubun əsas xüsusiyyəti onun aydın, anlaşıqlı və təsirli olmasıdır. Bu üslubda yazan müəllif çalışır ki, toxunduğu məsələ kütləvi şəkildə hamı üçün aydın olsun

və oxucuda xoş reaksiya doğursun. Buna görə də publisistik üslubun dili xalq dilinə yaxın olmalı, ümumişlək sözlərdən daha çox istifadə olunmalıdır.

Ev tapşırığı. Qəzet və ya jurnaldan hər hansı bir publisistik mətni seçib onun dil xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirməyi və 6-7 cümlə ilə fikrini ifadə etməyi tapşırıla bilər. Növbəti dərs üçün şagirdlərə “Buz heykəl” mətnini oxumağı tapşırmaq mümkündür. Bu hekayənin onlayn oxusu mümkündür.

Qiymətləndirmə aparılır. Komandaların özləri bir-birini qiymətləndirə bilər:

Cütlər Meyarlar	1	2	3	4	5	6
Oxuduğu mətni üslubuna görə fərqləndirir						
Cəmi:						

MÖVZU 6

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Mətni üslubuna görə fərqləndirir.
- Fikirlərini bildiyi hadisələrlə müqayisə edir.

İNTEQRASIYA

Ədəb. – 1.2.4. Müzakirələrdə söylənilmiş mülahizələri dəyərləndirməklə təqdimatlar hazırlayır.

RESURSLAR

dərslik, Ə.Məmmədخانlı,
“Buz heykəl” hekayəsi

İŞ ÜSULLARI

beyin həmləsi, müzakirə,
diqqətli oxu

İŞ FORMALARI

kollektiv, fərdi və qruplarla

Bir ana qucağında bir körpə aparırdı

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya: Müəllim Ənvər Məmmədخانlının “Buz heykəl” əsərində ana obrazı ilə bağlı müzakirə təşkil etməklə dərsə başla-ya bilər, yaxud ana ilə bağlı hər hansı bir musiqi və ya şeir səsləndirə bilər.

Körpəsini faşistlərdən qorumaq üçün onu bağrına basaraq soyuq qış gecəsində yola çıxan bir ananın hisləri ön plana çəkilir. Ananın ürəyinin alovu ilə dondurucu qış gecəsində sağ qalan körpə və həmin gecə buz heykələ çevrilən ana obrazları ilə bağlı suallar verilir. *Nə üçün yazıçı körpəni sağ saxlayır?*

Heykələ dönən ana obrazı ilə yazıçı oxucularına hansı fikri çatdırmaq istəyir?

Qeyd: Müəllim bu əsərdə körpəni gələcək nəslin, əmin-amanlığın, asayişin rəmzi kimi təqdim edə bilər.

Daha sonra dərslikdən Cabir Novruzun “Bir ana qucağında bir körpə aparırdı” şeiri (səh. 106–107) şagirdlər tərəfindən diqqətli oxu modelindən istifadə etməklə oxunur, orfoepiya və orfoqrafiyaya aid tapşırıqlar icra olunur. 2, 3 və 4-cü tapşırıqlar cavablandırılır. Şeirin hansı bəndinin (sonuncu bənd)

“Buz heykəl” hekayəsi ilə məzmun baxımından uyğunluğu müəyyən edilir.

Tədqiqat sualı kimi 8-ci tapşırıq verilə bilər. *Sizcə, Cabir Novruzun qəhrəmanı olan körpə nəyin simvoludur?*

Tədqiqatın aparılması:

I qrupun tapşırıqları:

- 1) Şeirin 3-cü bəndində körpə nəyin simvoludur?
- 2) 10-cu tapşırıq
- 3) 13-cü tapşırıq

II qrupa

- 1) Şeirin 4-cü bəndində körpə nəyin simvoludur?
- 2) 11-ci tapşırıq
- 3) 14-cü tapşırıq

III qrupa

- 1) Şeir 5-ci bəndində körpə nəyin simvoludur?
- 2) 1-ci tapşırıq
- 3) 12-ci tapşırıq

Qeyd: 15-ci tapşırıq istedadı ilə fərqlənən şagirdlərə fərdi şəkildə tapşırıla bilər.

Müzakirə: Şagirdlər tapşırıqlarını təqdim edirlər. Müzakirə zamanı 5, 6 və 7-ci tapşırıqlar da icra oluna bilər. Daha sonra 9-cu tapşırıqdakı sxem üzərində iş aparılır.

Bu mərhələdə müəllim şagirdlərin sülh və müharibə ilə bağlı fikirlərini ümumiləşdirə bilər. Bu dərs növbəti mərhələdə Xocalı ilə bağlı hadisələrin tədrisi üçün zəmin rolunu oynaya bilər.

Ümumiləşdirmə və nəticənin çıxarılması: Şagirdlər bu nəticəyə gəlirlər ki, Cabir Novruzun baş qəhrəmanı olan körpə sülhün, əmin-amanlığın, insanlığın, gələcəyin rəmzidir və s.

Yaradıcı tətbiqetmə kimi 17-ci tapşırıqdan istifadə etmək olar.

Ev tapşırığı: 16-cı tapşırıq verilə bilər.

Qiymətləndirmə aparılır.

I	II	III	IV
Mətnin üslubuna görə fərqləndirməkdə çətinlik çəkir.	Mətnin üslubunu müəllimin köməyi ilə fərqləndirir.	Mətni üslubuna görə fərqləndirir.	Mətni üslubuna görə fikrini əsaslandırmaqla fərqləndirir.
Fikirlərini bildiyi hadisələrlə əlaqələndirir.	Fikirlərini bildiyi hadisələrlə əlaqələndirərkən köməkdən istifadə edir.	Fikirlərini bildiyi hadisələrlə əlaqələndirərkən müəyyən səhvlərə yol verir.	Fikirlərini bildiyi hadisələrlə müqayisə edir.

MÖVZU 7

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Dinlədiyi məlumatları şərh edir.
- Müzakirə zamanı ümumiləşdirilmiş fikirləri real həyatla müqayisə edir.

İNTEQRASIYA

Azərb. tarixi – 1.1.1. Mənbələr əsasında Azərbaycanın tarixi keçmişini və müasir dövrünü müqayisə edir, təqdimat hazırlayır.

Ədəb. – 2.2.1. Müzakirələrdə mövzuya münasibətini əsaslandırır, fərqli fikirlərə dözümlülük nümayiş etdirir.

RESURSLAR

dərslik, “Xoca” filmi, Xocalı hadisələri ilə bağlı sənədli filmlər

İŞ ÜSULLARI

müzakirə, tənqidi oxu

İŞ FORMALARI

kollektiv

Xocalı

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya: Lövhədə **26.02.1992 – Tarixin qanlı yaddaşı Xocalı faciəsi** sözləri əks olunur. Xocalı faciəsinə aid sənədli filmlərdən biri və ya “Xoca” filmindən uyğun fraqment şagirdlərə nümayiş etdirilə bilər.

Xocalı faciəsinin qurbanları bir dəqiqəlik sükutla yad olunur. Müəllim şagirdlərə aşağıdakı suallarla müraciət edə bilər. *Sizcə, sükut, əslində, nədir? Biz nə üçün şəhidləri bir dəqiqəlik sükutla yad edirik? Bu bir dəqiqəlik sükut bizdə hansı hislər yaradır?*

Daha sonra dərslikdən Xocalı faciəsinə aid verilmiş mətnlər tənqidi oxu üsulunu tətbiq etməklə oxudulur (səh. 110–111), müzakirələr təşkil olunur. Şagirdlər hiss, düşüncə və hadisələr arasında səbəb- nəticə əlaqəsi qurmağa çalışırlar. Məs.: Xocalı faciəsi həmişə daxilində nifrət duyğusu baş qaldırır, çünki süngülərə keçirilən körpələrin fevralın 26-da heç bir günahı yox idi və s.

Qeyd: Müəllim öncədən sənədli filmləri seçib onları kütləvi baxış üçün hazırlamalıdır.

Şagirdlər *Yaşadığımız faciələr bizə nələri öyrətdi?* sualı ətrafında müzakirələr aparırlar.

Tədqiqatın aparılması: Şagirdlər həm izlədikləri sənədli filmi, həm də dərslikdəki materialı əsas götürərək müqayisəli şəkildə tədqiqata başlayırlar.

Müzakirə və nəticənin çıxarılması: Müzakirələrdə dinlənən fikirlər ümumiləşdirilir və şagirdlər bu nəticəyə gəlirlər ki, yaşanan faciələr, müsibətlər bəzən bir xalqı məhv olmaqdan daha çox ayaqda qalmağa, güclü, möhkəm bir yumruğa çevrilməyə xidmət edir. Xocalı faciəsi Azərbaycan xalqını sarsıtdı, amma əyə bilmədi, xalq ayaq üstə durmağı bacardı. Millətimizə qarşı törədilmiş bu soy-

qırım bizə dostumuzun və düşmənimizin kim olduğunu daha yaxşı tanımağa imkan verdi və s.

Müzakirələr əsasında şagirdlərə ümumi rəy yazmaq tapşırıla bilər.

Ev tapşırığı kimi verilmiş materiallar və topladıqları məlumatlardan istifadə etməklə Xocalı faciəsi əsasında qəzet maketi üçün məlumat hazırlamaq tapşırıla bilər.

Bacarığı olan şagirdlərə hekayə yazmaq da tapşırıla bilər.

Qiymətləndirmə özünüqiymətləndirmə formasında keçirilsə, daha məqsədəuyğundur.

Meyarlar			
Dinlədiyi məlumatları şərh edir.			
Müzakirə zamanı ümumiləşdirilmiş fikirləri real həyatla müqayisə edir.			
Şagirdin adı, soyadı			

Qeyd: Müəllim dərsi istədiyi kimi qura bilər. “Xoca” filmi nümayiş etdirib onunla bağlı müzakirə təşkil edə bilər.

KİÇİK SUMMATİV QIYMƏTLƏNDİRMƏYƏ NÜMUNƏ

KSQ №5

SFİNKSİN BURNU NİYƏ YOXDUR?

I Deyilənə görə, Sfinksin burnu Misirdə gedən müharibələr zamanı yadelli ordular tərəfindən sındırılmışdır. Digər iddiaya görə, I və yaxud da İkinci Dünya müharibəsi illərində Britaniya və ya Almaniya ordusu **tərəfindən** bu vandalizm Amma bu (c)fikrin yanlış olduğuna dair faktlar var: 1886-cı ildə çəkilmiş fotolarda Sfinks **burunsuzdur**. **1**

II Napoleona gəldikdə isə, yenə də Sfinksin burunsuz olmasını (d)təsdiqləyən rəsmlər mövcuddur. **2** Avropalı (e)səyahətçilər tərəfindən 1737-ci ildə çəkilmiş rəsmlər vardır ki, burada Sfinks burunsuz təsvir olunmuşdur. **3** Lakin buna baxmayaraq, misirli ekskursiya **rəhbərləri** ölkəyə gələn turistlərə Sfinksin burnunun Napoleon tərəfindən qopardılaraq Luvra aparıldığını söyləyirlər. **4**

III Qədim yunan əfsanələrində Sfinks qadın başlı, şir **bədənli**, quş qanadlı mifoloji bir varlıq kimi təəvvür olunur. Bu nəhəng heykəl Misir piramidalarının yaxınlığında yerləşir və təxminən 6500 il yaşı var. Əgər fikir vermisinizsə, bu heykəlin burnu yoxdur, daha doğrusu, burnu sındırılıb. Neçə əsrlər idi ki, bunun günahını gah almanlarda, gah britaniyalılarda, gah da ərəblərdə görürdülər. Daha sonra isə günahın Napoleonda olduğu qərarına gəldilər. Amma bu (a)itthamlar əsassızdır, (b)gümanlardır.

IV Daha çox həqiqətə uyğun səbəblərdən biri isə heykəlin 6500 il səhra küləyinin və hava durumunun təsiri altında bu hala düşməsidir. Belə ki Sfinksin burunsuz qalması, uzun illər hava durumunun əhəng daşına təsirinin nəticəsidir. **5** **Əsrlərlə** səhranın ortasında “ömür sürən” Sfinksin çoxsaylı təbii kataklizmlərə məruz qalması həqiqətə daha çox uyğundur.

1. Altından xətt çəkilmiş sözlərdən hansı orfoqrafik cəhətdən səhv yazılmışdır?

A) (d) B) (c) C) (d) D) (e) E) (a)

2. Mətnə qırmızı rənglə verilmiş sözlərin düzgün tələffüzünü yazın.

3. Nöqtələrin yerinə aşağıdakı sözlərdən hansı yazıla bilər?

A) törədilmişdir B) baş vermişdir C) yerinə yetirmişdir
D) həll olunmuşdur E) həyata keçirmişdir

4. Tünd şriftlə verilmiş sözü cümlədə elə işlədin ki, o, termin olsun.

5. Bu rəsmlər fransız imperatorunun doğumundan 32 il əvvəl çəkilmiş rəsmlərdir cümləsi hansı rəqəmin yerinə yerləşdirilsə, mətnin məzmununa xələl gəlməz?

- A) 3 B) 2 C) 1 D) 4 E) 5

6. Mətnə hansı suala cavab tapmaq mümkün deyil?

- A) Sfinksin burnunun olmaması ilə söylənilən hansı mülahizə həqiqətə daha uyğundur?
B) Nə üçün Sfinksin burnunun Birinci və İkinci Dünya müharibəsi zamanı sındırılması faktına inanmayanlar var?
C) Napoleon neçənci ildə anadan olmuşdur?
D) Misirli ekskursiya rəhbərləri ölkəyə gələn turistlərə hansı məlumatı çatdırırlar?
E) Napoleonun Sfinksin burnunu qoparmaqda əsas məqsədi nə idi?

7. Hansı abzas mətnin giriş hissəsi ola bilər?

- A) E.ə. V–IV əsrlərdə Yunanıstanda memarlıq heykəltəraşlıq və rəssamlıq yüksək inkişaf səviyyəsinə çatmışdı. Yunanlar heykəlləri ağacdən, tuncdan və mərmərdən düzəldirdilər.
B) Yunanıstanda tarix elminin əsası e.ə. V əsrdə qoyulmuşdur. Yunan tarixçisi Herodot "Tarix" əsərinin müəllifidir. Midiya əfsanələrini ilk dəfə Herodot yazıya almışdır.
C) Qədim yunanlar ölkənin keçmişindən bəlis edən çoxlu əfsanələr və mahnılar yaratmışlar. Bu nümunələrdə yunanların məşğuliyyəti, əmək alətləri, dini, mədəniyyəti və s. haqqında məlumat verilir.
D) Nil çayının qərb sahilində yerləşən Sfinks yer üzünün ən möhtəşəm abidələrindən biridir.
E) Sfinksin yaranma tarixi və şəraiti haqqında dəqiq məlumat yoxdur. Qədim yunan müəlliflərinin dediyinə görə, abidənin qurucusu Xefren olmuşdur.

8. Mətnə abzasların ardıcılığını müəyyənə bilərsiniz.

- A) III, I, II, IV C) I, III, II, IV E) II, III, I, IV
B) III, II, I, IV D) I, II, III, IV

9. İlk sözü verilmiş cümləni 2–3 cümlə ilə tamamlayıb mətnin məzmununa münasibət bildirin.

Düşünürəm ki, _____

10. Düzgün hesab etdiyiniz fikri seçib cümləni tamamlayın.

Mətnin adı məzmununa uyğundur, çünki _____

Uyğun deyil, çünki _____

MƏZMUN STANDARTLARI

1.1.2.; 2.1.3.;
4.1.4.

MÖVZU 9

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Mətndəki hadisələri real həyatla müqayisə edir.
- Müxtəlif fikirləri ümumiləşdirir.
- Rəy yazır.

İNTEQRASIYA

Ədəb. – 2.2.1. Müzakirələrdə mövzuya, problemə, yazıçı mövqeyinə tənqidi münasibətini əsaslandırır, fərqli fikirlərə dözümlülük nümayiş etdirir.

RESURSLAR

dərslik

İŞ ÜSULLARI

beyin həmləsi, müzakirə, proqnozlaşdırılmış oxu

İŞ FORMALARI

kollektiv, fərdi, böyük qruplar

Pəncərə (I saat)

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya: Müəllim beyin həmləsi ilə dərslə başlaya bilər. Şagirdlərə *Pəncərə nədir?* sualı ünvanlanır. Alınan cavablar müzakirə olunur. Müzakirələr daha çox insanın daxili aləmindən ətrafa açılan baxış istiqamətinə yönəldilməlidir. Müəllim *Sizcə, mətn nə üçün “Pəncərə” adlandırılmışdır? Mətndə nədən danışılacaq?* sualı ilə şagirdlərə müraciət edə bilər? Şagirdlər mətnin əvvəlindəki epigrafa – Fransua de Laranşfukonun sözlərinə mü-

nasibət bildirirlər. Daha sonra dərslikdəki “Pəncərə” mətni proqnozlaşdırılmış oxu üsullundan istifadə etməklə oxunur, fikirlər əlaqələndirilir. Hadisələrin sonluğu təxmin edilir.

Orfoepiya ilə bağlı tapşırıq icra olunur. Sonra diqqət 114-cü səhifədəki şəkllə yönəldilir. Şəkil yanındakı 1-ci sual ətrafında iş aparılır. Şəkil haqqında şagirdlərin fikirləri ümumiləşdirilir, 3-cü sual cavablandırılır.

Tədqiqat sualı: *İnsanın daxili keyfiyyətləri onun irəliləyişinə nə kimi təsir göstərir?*

Tədqiqatın aparılması: Şagirdlər 2 qrupa bölünür. 113-cü səhifədəki mətnlər qruplar arasında bölüşdürülür. 1-ci tapşırığın şərti icra edilir. Bu mərhələdə müəllim *Hansı mətnlərdən fakt çıxarmaq olar?* sualı ilə şagirdlərə müraciət edə bilər. 113-cü səhifədə hər iki mətndən tədqiqat sualına cavab verə biləcək faktlar çıxarılır və əsas mətnlə müqayisə edilir. 3-cü sual I qrupa, 7-ci sual isə II qrupa verilir.

Fərdi qaydada şəklə rəy yazmaq tapşırıla bilər. Qurduğu dərsdən asılı olaraq, müəllim bunu ev tapşırığı kimi də verə bilər.

Müzakirə: Şagirdlərin cavabları dinlənilir və müzakirə olunur. 4, 5, 6, 8-ci tapşırıqlar icra edilir.

Ümumiləşdirmə və nəticənin çıxarılması: İnsanın daxili keyfiyyətləri onun həyatda

müəyyən mövqe tutmasına səbəb olur. Şagirdlər bu nəticəyə gəlirlər ki, insan qəlbinin, onun daxili aləminin təmizliyi xasiyyətinə də təsir edir. Daxili aləmi pak, pisləklərdən, məkrdən uzaq olan hər kəs ətrafındakı insanların da sevməyi, onlara qayğı, hörmət və ehtiramla yanaşmağı bacarır. Əksinə, daxilində məkr, kin, paxıllıq olanlar başqalarının həyatını məhv etdikləri kimi, özləri də sonsuz bir uçuruma yuvarlanırlar və s.

Yaradıcı tətbiqetmə kimi 20-ci tapşırıq yerinə yetirilə bilər.

Pazlın yığılması üçün düzgün ardıcılıq 5, 3, 8, 1, 6, 2, 7, 4 olmalıdır.

Ev tapşırığı kimi 22-ci tapşırığı icra etmək tapşırıla bilər. Şəkil çəkmək bacarığı olan şagirdlərə “Pəncərə” mətni ilə bağlı şəkil çəkmək tapşırıla bilər.

Qiymətləndirmə aparılır.

I	II	III	IV
Mətndəki hadisələri real həyatla müqayisə edə bilmir.	Mətndəki hadisələri real həyatla müqayisə edərkən müəllimin köməyindən istifadə edir.	Mətndəki hadisələri real həyatla müqayisə edir.	Mətndəki hadisələri real həyatla əlaqəli şəkildə müqayisə edir.
Müxtəlif fikirləri ümumiləşdirə bilmir.	Müxtəlif fikirləri ümumiləşdirərkən səhvlər edir.	Müxtəlif fikirləri qismən ümumiləşdirir.	Müxtəlif fikirləri ümumiləşdirir.
Rəy yazma bilmir.	Müəllimin köməyi ilə rəy yazır.	Rəy yazarkən səhvlər edir.	Rəy yazır.

MƏZMUN STANDARTLARI

3.1.1.; 3.1.2.;
4.1.3.

MÖVZU 10

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Sözlərin kontekstə uyğun mənasını müəyyənləşdirir.
- Oxuduğu mətni üslubuna görə fərqləndirir.
- Dürğu işarələrinin işlənmə səbəbini bilir.

İNTEQRASIYA

Xar. dil – 3.1.3. Oxuduğu mətnləri üslubuna görə fərqləndirir.

RESURLAR

dərslük, iş vərəqləri

İŞ ÜSULLARI

müzakirə

İŞ FORMALARI

kollektiv, qruplarla

Pəncərə (II saat)

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya: Ev tapşırığı seçmə yolla yoxlanılır. Şagirdlər biri digərinin işini qiymətləndirir. Sonra diqqət keçən dərstdə üzərində iş apardıqları mətnlərə yönəldilir. Mətnlərin tipi müəyyənləşdirilir. Cavablar ümumiləşdirilir və tədqiqat sualı formalaşdırılır.

Tədqiqat sualı: *Mətnlərin dili üçün hansı xüsusiyyətlər xarakterikdir?*

Tədqiqatın aparılması:

Şagirdlər 3 qrupa bölünürlər. I qrup 9, 12, 16-cı, II qrupa 10, 14, 18-ci, III qrupa 11, 13, 17-ci tapşırıqlar verilir.

Müzakirə: Şagirdlər tapşırıqlarını təqdim edirlər. Cavablar müzakirə olunur. Müzakirə zamanı 2 və 19-cu tapşırıqdan istifadə olunur. Müəllim üslubi xüsusiyyətlərlə bağlı müxtəlif suallarla şagirdlərə müraciət edə bilər.

Ümumiləşdirmə və nəticənin çıxarılması: Şagirdlər bu qənaətə gəlirlər ki, mətnlər publisistik üslubdadır. Mətnlərin dil sadəliyi və

aydınlığı onun asan qavranılmasına imkan verir və s.

Yaradıcı tətbiqetmə kimi 21-ci tapşırıq icra edilir.

Ev tapşırığı kimi 15-ci tapşırıq verilə bilər.

Qiymətləndirmə aparılır.

I	II	III	IV
Sözlərin kontekstə uyğun mənasını müəyyənləşdirməkdə çətinlik çəkir.	Sözlərin kontekstə uyğun mənasını müəyyənləşdirərkən müəllimin köməyindən istifadə edir.	Sözlərin kontekstə uyğun mənasını müəyyənləşdirərkən müəyyən səhvlərə yol verir.	Sözlərin kontekstə uyğun mənasını müəyyənləşdirir.
Oxuduğu mətni üslubuna görə fərqləndirə bilmir.	Oxuduğu mətni üslubuna görə fərqləndirərkən çətinlik çəkir.	Oxuduğu mətni üslubuna görə fərqləndirir.	Oxuduğu mətni üslubuna görə fikrini əsaslandıraraq fərqləndirir.
Durğu işarələrinin işlənmə səbəbini əsaslandırır.	Durğu işarələrinin işlənmə səbəbini əsaslandırarkən müəllimin köməyindən istifadə edir.	Durğu işarələrinin işlənmə səbəbini əsaslandırarkən müəyyən səhvlərə yol verir.	Cümlədə durğu işarələrinin işlənmə səbəbini bilir.

MÖVZU 11

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Fikrini nəqli mətnlərlə ifadə edir.
- Nəqli mətn yazır.

İNTEQRASIYA

Azərbaycan dili (tədris dili) – 3.1.2. Mövzu ilə bağlı müxtəlif mülahizələri müqayisə etməklə mətni formalaşdırır.

RESURSLAR

dərslük

İŞ ÜSULLARI

qərarlar ağacı, müzakirə

İŞ FORMALARI

kollektiv, fərdi

Pəncərə (III saat)

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya: Şagirdlər iki qrupa bölünür və müəllim hər qrupa aşağıdakı cədvəli “+” və “-” işarəsi ilə insani keyfiyyətləri sadalamaqla doldurmağı tapşırıla bilər.

İnsanı ucaldan keyfiyyətlər	İnsanı dəyərdən salan keyfiyyətlər

Şagirdlər verilmiş cədvəli doldurduqdan sonra fikirlərini əsaslandırmağa çalışırlar. Daha sonra yenidən “Pəncərə” mətninin məzmunu xatırlanır və mətndən müvafiq hissələr oxunur. Müəllim qruplara müraciət edərək həmin mətni dəyişərək tamamlamağı təklif edir. Bunun üçün 22-ci tapşırığın 2-ci şərti (hekayəni nikbin sonluqla tamamlamaq) icra

edilir. Mətn yazmamışdan əvvəl plan tutulur, plan əsasında yazı həyata keçirilir.

Şagirdlər yazdıqları mətnləri təqdim edirlər. İşlər müzakirə olunur. Müəllim yazıların ədəbi dil normalarına və əsas mətnin üslubuna uyğunluğunu yoxlamalıdır.

Özünüqiymətləndirmə şagirdlər bir-birini qiymətləndirir.

Şagirdin adı, soyadı			
Meyarlar			
Fikrini nəqli mətnlərlə ifadə edir.			
Nəqli mətn yazır.			

Çap üçün deyil

MƏZMUN STANDARTLARI

1.1.2.; 2.1.2.;
2.1.3.

MÖVZU 12

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Dinlədiyi hadisəni şərh edir.
- Nitqini zənginləşdirmək məqsədilə atalar sözü, məsəllər və sitatlardan istifadə edir.
- Hadisələri real həyatla müqayisə edir.

İNTEQRASIYA

Ədəb. – 1.2.2. Davranış və əməllərinə, başqaları ilə qarşılıqlı münasibətlərinə, yazıcının mövqeyinə, digər surətlərin mühakimələrinə əsaslanmaqla obrazları təhlil edir.

RESURSLAR

dərslük, iş vərəqləri

İŞ ÜSULLARI

anlayışın çıxarılması,
müzakirə, səssiz oxu

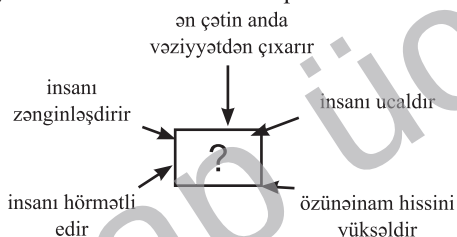
İŞ FORMALARI

kollektiv, fərdi, cütlər və qruplarla

Bilmək ən böyük xəzinədir (I saat)

DƏRSİN GEDİŞİ

Müəllim dərse anlayışın çıxarılması üsulu ilə başlaya bilər. Bunun üçün şagirdlərə aşağıdakı formada bir sxem təqdim oluna bilər.

Şagirdlər “bilik” sözünü müəyyən edib tapırlar. Bundan sonra “Bilmək ən böyük xəzinədir” mətni səssiz oxu üsulundan istifadə edilməklə oxunur. Məqsəd az da olsa, şagirdlərin məzmunla tanış olmasıdır. Sonra 2-ci tapşırıq cütlər vasitəsilə icra edilir, mətnin ardıcılığı müəyyənləşdirilir. Mətnin ardıcılığı 3, 4, 1, 6, 2, 5-dir. Sonra mətn təkrar oxunur. Mətnin oxusu zamanı 16-cı və orfoepiya ilə orfoqrafiyaya aid tapşırıqlar da icra

edilir. Ehtiyac olarsa, mətndə çətin anlaşılan sözlərin izahı da verilə bilər.

Tədqiqat sualı: *Məqsədə çatmaq üçün nə etmək lazımdır?*

Tədqiqatın aparılması: Şagirdlər 2 qrupa bölünür. I qrup 4 və 6-cı, II qrup 5 və 8-ci tapşırıqları icra edir.

Qeyd: 3-cü tapşırıq fərdi qaydada ayrı-ayrı şagirdlərə tapşırıla bilər.

Müzakirə: Şagirdlər tapşırıqlarını təqdim edirlər. Cavablar müzakirə olunur. Müzakirə zamanı 10 və 11-ci tapşırıqlar da istifadə oluna bilər.

Ümumiləşdirmə və nəticənin çıxarılması: Şagirdlər bu nəticəyə gəlirlər ki, doğru se-

çilmiş məqsədə aparan ən yaxın yol bilikdir. Hər kəs öz biliyi və ağılı ilə lazımı məqama çata bilər.

*Qüvvət bilikdədir, başqa cür heç kəs
Heç kəsə üstünlük eləyə bilməz!*
(Nizami Gəncəvi)

Yaradıcı tətbiqetmə kimi 9-cu tapşırıq yerinə yetirilə bilər.

Atalar sözünün düzgün ardıcılığı 1 – c; 2 – a; 3 – ç; 4 – b olmalıdır.

Mətnin məzmunu ilə daha çox səsleşən atalar sözü 3-dür.

Ev tapşırığı kimi mətnin məzmunu ilə səsleşən və ya elmə, biliyə aid atalar sözü, sitatlar, aforizmlər seçmək tapşırıla bilər.

Nisbətən yuxarı səviyyəli şagirdlərə 19-cu tapşırıq verilə bilər.

Qiymətləndirmə aparılır.

Qruplar	Meyarlar	I qrup	II qrup	III qrup	IV qrup
	Dinlədiyi hadisəni şərh edir.				
	Nitqini zənginləşdirmək məqsədilə atalar sözü, məsəllər və sitatlardan istifadə edir.				
	Hadisələri real həyatla müqayisə edir.				
	Cəmi:				

MƏZMUN STANDARTLARI

2.1.1.; 3.1.1.;
4.1.1.

MÖVZU 13

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Nitqində dil vahidlərindən məqsədyönlü istifadə edir.
- Dialoq yazır.
- Dialoqun tərtibində durğu işarələrindən istifadə edir.
- Mətndəki sözlərin leksik mənasını müəyyənləşdirir.

İNTEQRASIYA

Azərbaycan dili (tədris dili) – 3.1.2. Mövzu ilə bağlı müxtəlif mülahizələri müqayisə etməklə mətni formalaşdırır.

RESURSLAR

dərslək

İŞ ÜSULLARI

beyin həmləsi, müzakirə,
Venn diaqramı

İŞ FORMALARI

kollektiv, qruplarla

Bilmək ən böyük xəzinədir (II saat)

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya: Müəllim sinfə belə bir sualla müraciət edə bilər *“Hər oxuyan Molla Pənah olmaz” məsəli sizə tanışdır? Bu məsəli necə başa düşürsünüz?* Şagirdlərin cavabları müzakirə olunur və səh. 120-dəki *“Hər oxuyan Molla Pənah olmaz”* mətni oxunur. Mətnin məzmunu *“Bilmək ən böyük xəzinədir”* mətninin məzmunu ilə əlaqələndirilir. Venn diaqramı ilə hər iki mətnin ümumi və fərqli cəhətləri üzə çıxarılır. Bundan sonra

diqqət mətnlərin dil xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirməyə yönəldilir.

Tədqiqat sualı: *Söz və cümlələrin nitqin qurulmasında nə kimi əhəmiyyəti vardır?*

Tədqiqatın aparılması: Şagirdlər 3 qrupa bölünür.

I qrup 12, 15-ci, II qrup 13, 17-ci, III qrup 14, 18-ci tapşırıqları icra edir.

Müzakirə: Şagirdlər tapşırıqlarını təqdim edirlər. Müzakirə zamanı müəllim yönəldici suallardan da istifadə edə bilər. Məs.: Mətnin dili üçün xarakterik xüsusiyyətlər hansılardır? Mətnə ümumişlək sözlər üstünlük təşkil edir, yoxsa ümumişlək olmayan? Sizcə, bunun səbəbi nədir? Alınan cavablar ümumiləşdirilir. Bu mərhələdə müəllim 2 şagirdə ana ilə oğulun dialoqunu şifahi şəkildə canlandırmağı tapşırır. Buna xüsusi hazırlıq lazım deyil. Şagirdlərin bunu fantaziyalarına uyğun icra etməsi məqsəduyğundur. Tapşırığın icrasında məqsəd məişət üslubunun şagirdlərə mənimsədilməsidir.

Sonra müəllim şagirdlərə məişət üslubu haqqında məlumat verir.

20-ci tapşırıq dərsin gedişindən asılı olaraq şifahi və ya yazılı şəkildə icra olunur.

Ümumiləşdirmə və nəticənin çıxarılması: Şagirdlər bu nəticəyə gəlirlər ki, nitqin qu-

rulmasında söz və cümlələrin rolu əvəzolunmazdır. Belə ki düzgün seçilmiş söz və ifadə, düzgün qurulmuş cümlə nitqimizi zənginləşdirir, onu daha da təsirli edir. Biz fikrimizi başqalarına çatdırdığımız zaman nitqimizi düzgün və dəqiq qurmağa çalışmalıyıq.

Yaradıcı tətbiqetmə fərdi qaydada Padşah ilə oğulun dialoqunu yazmaq tapşırıla bilər. Dialoqların həcmi kiçik olmalıdır. Müəllim şagirdlərdə az sözlə fikir ifadə etmək bacarığını formalaşdırmalıdır.

Ev tapşırığı 20-ci tapşırığın sonuncu işarələnmiş hissəsi (*bədii ədəbiyyatdan özünü də belə nümunələr seçin*) verilə bilər.

Qeyd: Bu tapşırıq növbəti dərsdə məişət üslubunun mənimsədilməsi zamanı zəmin yaradır.

Qiymətləndirmə aparılır.

I	II	III	IV
Nitqində dil vahidlərindən məqsədyönlü istifadə edə bilmir.	Nitqində dil vahidlərindən məqsədyönlü istifadə edərkən müəllimin köməyindən istifadə edir.	Nitqində dil vahidlərindən məqsədyönlü istifadə edərkən cüzi səhvlər edir.	Nitqində dil vahidlərindən məqsədyönlü istifadə edir.
Dialoq yaza bilmir.	Dialoq yazarkən çətinlik çəkir.	Dialoq yazır.	Sərbəst və maraqlı dialoq yazır.
Dialoqun tərtibində durğu işarələrindən istifadə edə bilmir.	Müəllimin köməyi ilə dialoqun tərtibində durğu işarələrindən istifadə edir.	Dialoqun tərtibində durğu işarələrindən qismən istifadə edir.	Dialoqun tərtibində durğu işarələrindən yerində istifadə edir.
Mətndəki sözlərin leksik mənasını müəyyən edə bilmir.	Mətndəki sözlərin leksik mənasını səhvlərlə müəyyənləşdirir.	Mətndəki sözlərin leksik mənasını müəyyənləşdirir.	Mətndəki sözlərin leksik mənasını asanlıqla müəyyənləşdirir.

MƏZMUN STANDARTLARI

1.1.1.; 2.1.3.;
4.1.2.; 4.1.3.

MÖVZU 14

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Dinlədiyi mətni şərh edir.
- Müxtəlif fikirləri real hadisələrlə müqayisə edir.
- Nəqli mətn yazır.
- Dürğu işarələrinin nə məqsədlə işləndiyini bilir.

İNTEQRASIYA

Ədəb. – 2.2.1. Müzakirələrdə mövzuya, problemə, yazıçı mövqeyinə tənqidi münasibətini əsaslandırır, fərqli fikirlərə dözümlülük nümayiş etdirir.

RESURSLAR

dərslük

İŞ ÜSULLARI

söz assosiasiyası,
INSERT, müzakirə

İŞ FORMALARI

kollektiv, qruplarla

Nobel mükafatı almış ilk amerikalı qadın (I saat)

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya: Dərslərdəki 8-ci tapşırıqdan motivasiya məqsədilə istifadə etmək olar. Lövhəyə *Xeyriyyəçilik nədir?* sözü yazıb şagirdlərin bu sözlə bağlı söylədikləri fikirləri də lövhədə qeyd olunur. Daha sonra “Nobel mükafatı almış ilk amerikalı qadın” mətni oxunur. Mətnin oxusu zamanı INSERT üsulundan istifadə olunur. Orfoqrafiya və orfoepiya ilə bağlı tapşırıqlar icra edilir. Bu tapşırıq fərdi qaydada icra olunur, müzakirələr

aparılır. Mətnin məzmunu L.C.Adamsdan verilmiş epigrafla əlaqələndirilir.

Tədqiqat sualı: *Vətəndaşlıq dəyərləri nədir?*

Tədqiqatın aparılması: Şagirdlər 3 qrupa bölünür.

I qrup 3, 10 və 14-cü, II qrup 6, 9, 11-ci, III qrup 4, 12, 13-cü tapşırıqları icra edir.

Qeyd: 5 və 15-ci tapşırıqlar fərdi qaydada verilə bilər.

Müzakirə: Şagirdlər tapşırıqlarını təqdim edirlər. Müzakirə zamanı 2-ci tapşırıqdan da istifadə oluna bilər.

Bu mərhələdə 16-cı tapşırıq icra olunur. 16-cı tapşırığın cavabını səsləndirdikdən sonra üç nöqtə durğu işarəsinin istifadə məqamları haqqında şagirdlərə məlumat verilməlidir. Müzakirələr zamanı müəllim Adamsın xeyriyyəçilik fəaliyyəti, onun insanlara münasibəti, bir vətəndaş kimi xalqının, milyonlarla ehtiyacı olan insanların taleyində oynadığı rol

barədə şagirdlərlə müzakirə təşkil edir. 7-ci tapşırıq bu mərhələdə icra edilir.

Ümumiləşdirmə və nəticənin çıxarılması: Şagirdlər bu nəticəyə gəlirlər ki, xeyriyyəçilik millətin, xalqın xeyrinə xeyirli işlər görməkdir. Milliyyətindən, irqindən, cinsindən asılı olmayaraq, insan xeyirli işlər görməyə, yaxşılıq etməyə qadirdir.

Ev tapşırığı: 1-ci tapşırıq verilə bilər.

Bu tapşırıq növbəti dərs üçün zəmin rolunu oynaya bilər.

Qiymətləndirmə aparılır.

I	II	III	IV
Dinlədiyi mətni şərh edə bilmir.	Dinlədiyi mətni şərh edərkən müəllimin köməyindən istifadə edir.	Dinlədiyi mətni şərh edərkən cüzi səhvlər edir.	Dinlədiyi mətni asanlıqla şərh edir.
Müxtəlif fikirləri real hadisələrlə müqayisə edə bilmir.	Müxtəlif fikirləri real hadisələrlə müqayisə edərkən çətinlik çəkir.	Müxtəlif fikirləri real hadisələrlə müqayisə edir.	Müxtəlif fikirləri real hadisələrlə ətraflı müqayisə edir.
Nəqli mətn yazma bilmir.	Nəqli mətn yazarkən səhvlər edir.	Nəqli mətn yazır.	Nəqli mətni fikrini izah edərək mükəmməl yazır.
Durğu işarələrinin nə məqsədlə işləndiyini izah edə bilmir.	Durğu işarələrinin nə məqsədlə işləndiyini müəllimin köməyi ilə bilir.	Durğu işarələrinin nə məqsədlə işləndiyini bilir, lakin tətbiq edərkən çətinlik çəkir.	Durğu işarələrinin nə məqsədlə işləndiyini bilir.

MÖVZU 15

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Nitqini zənginləşdirmək üçün atalar sözlərindən düzgün istifadə edir.
- Müxtəlif üslublarda mətnlər yazır.

İNTEQRASIYA

Azərbaycan dili (tədris dili) – 3.1.2. Mövzu ilə bağlı müxtəlif mülahizələri müqayisə etməklə mətni formalaşdırır.

RESURSLAR

dərslər

İŞ ÜSULLARI

müzakirə

İŞ FORMALARI

kollektiv, qruplarla

Nobel mükafatı almış ilk amerikalı qadın (II saat)

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya: Ev tapşırığını yoxlamaq olar. Seçmə yolla onların içərisindən ən maraqlıları seçilib oxudulur. 1-2 şagirdin yazısı dinlənilir. Yazılmış mətnlərin üslubu ilə bağlı şagirdlərlə 5-6 dəqiqə müzakirə təşkil olunur.

Daha sonra 19-cu tapşırıq oxunur. Tapşırığın şərtinə aydınlıq gətirilir.

Tədqiqat sualı: *Publisistik, bədii və məişət üslublarının oxşar və fərqli cəhətləri hansılardır?*

Tədqiqatın aparılması: Şagirdlər 3 qrupa bölünür.

Hər bir qrupa veriləcək tapşırığın şərtləri izah olunur. Ceyn Adams və onun fəaliyyəti ilə bağlı I qrupa publisistik, II qrupa bədii, III qrupa isə məişət üslubunda mətn qurmaq tapşırılır. Mətnlərin yığcam olması şagirdlərin diqqətinə çatdırılır. 20-25 dəqiqə vaxt verilir.

Müzakirə: Şagirdlər tapşırıqlarını təqdim edirlər. Mətnlər oxunur. Müzakirə zama-

nı tapşırığın aşağısındakı cədvəldə publisistik, bədii və məişət üslublarının oxşar və fərqli cəhətləri qeyd olunur.

Ümumiləşdirmə və nəticənin çıxarılması: Şagirdlər bu nəticəyə gəlirlər ki, bu üslubların hər üçü funksional üslubun bir formasıdır. Hər üç üslubda ümumişlək sözlərdən istifadə olunur.

Publisistik üslubda – kütləvilik, məişət üslubunda – sərbəstlik və fikrin yığcam ifadəsi,

bədii üslubda isə – məcazilik və obrazlı danışq onları bir-birindən fərqləndirən cəhətlərdir.

Ev tapşırığı 17 və 18-ci tapşırıqlar şagirdlərin səviyyələri nəzərə alınmaqla verilə bilər.

Qeyd: Mətnlərin içərisindən ən yaxşısı bir qədər təkmilləşdirilərək qəzet maketində uyğun bir rubrika altında verilə bilər.

Qiymətləndirmə aparılır.

I	II	III	IV
Nitqini zənginləşdirmək üçün atalar sözlərindən düzgün istifadə edə bilmir.	Nitqini zənginləşdirmək üçün atalar sözlərindən müəllimin köməyi ilə istifadə edir.	Nitqini zənginləşdirmək üçün atalar sözlərindən istifadə edərkən cüzi səhvlər edir.	Nitqini zənginləşdirmək üçün atalar sözlərindən düzgün istifadə edir.
Müxtəlif üslublarda mətnlər yazma bilmir.	Müxtəlif üslublarda mətnlər yazarkən səhvlər edir.	Müxtəlif üslublarda mətnlər yazır.	Müxtəlif üslublarda dolğun mətnlər yazır.

MƏZMUN STANDARTLARI

2.1.1; 4.1.2.;
4.1.3.

MÖVZU 16

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Nitq zamanı söz, söz birləşmələri və cümlələrdən məqsədyönlü istifadə edir.
- Mətni təkmilləşdirir.
- Dürğu işarələrindən düzgün istifadə edir.

İNTEQRASIYA

Azərbaycan dili (tədris dili) – 1.2.2. Müfəssəl faktlardan, əyani vəsaitlərdən, müvafiq KİV-dən istifadə etməklə fikrini əsaslandırır.

2.1.2. Söz və ifadələrə əsasən oxuduğu mətnin üslubunu müəyyənləşdirir.

RESURSLAR

dərslik, iş vərəqləri

İŞ ÜSULLARI

anlayışın çıxarılması,
müzakirə

İŞ FORMALARI

kollektiv və qruplarla

“Millətin xeyirxah anası”

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya: Müəllim dərsə Təzəpir və el arasında Göy məscid kimi tanınan Əjdərbəy məscidinin görüntüləri ilə başlaya bilər. Eyni zamanda şagirdlərə aşağıdakı suallarla müraciət oluna bilər: *Bu tikililər haqqında sizə nə məlumdur? Sizcə, onlar harada yerləşir? Bəs həmin məscidlərin kim tərəfindən tikilməsi haqqında məlumatı olan varmı? və s.*

Daha sonra “Millətin xeyirxah anası” mətni şagirdlər tərəfindən tələffüz qaydalarına

uyğun (tapşırıq 1) oxunur. Oxudan sonra 2-ci tapşırıq da yerinə yetirilir.

Qeyd: 2-ci tapşırıqda ardıcılıq bu qaydada olmalıdır: 3, 6, 1, 4, 7, 2

Mətnə çətin anlaşılan sözlərə rast gəlinərsə, onlara aydınlıq gətirilə bilər.

Tədqiqat sualı: *Mətnin dil xüsusiyyətləri hansıdır?*

Tədqiqatın aparılması: Tədqiqata başlamaq üçün şagirdlər 3 qrupa bölünür. I qrup 4, 10-cu tapşırıqları və səh. 131-də çərçivədə verilmiş ilk tapşırığı (... rəngli çərçivənin yerinə lazım olan adı yazın..), II qrup 5, 11-ci tapşırıqları və səh. 131-dəki ikinci çərçivədə verilmiş tapşırığı (ardıcıl verilmiş sözlərə uyğun şəkilçiləri artırmaqla cümlələri düzgün qurun); III qrup 3, 6 və 12-ci tapşırıqları icra edir.

Qeyd: 14, 15, 16 və 17-ci tapşırıqların hər biri hər qrupda fərdi qaydada bir şagirdə tapşırıla bilər.

Müzakirə: Şagirdlər tapşırıqlarını təqdim edirlər. Müzakirə zamanı 7 və 9-cu tapşırıqlardan da istifadə oluna bilər.

Ümumiləşdirmə və nəticənin çıxarılması: İlk növbədə “*Xeyirxahlıq nədir?*” sualı

cavablandırılır. Şagirdlər bu nəticəyə gəlirlər ki, xeyirxahlıq xalqımıza xas olan ən gözəl xüsusiyyətlərdən biridir. Tarix boyu bu cür şəxsiyyətlər müəyyən işlərlə öz dəstxətlərini qoymuşlar. Xeyirxahlıq bir elm, sənət deyil. O, insanın daxilində olan, qəlbədən gələn bir hisdir və s. Daha sonra mətnin dil xüsusiyyətləri ilə bağlı şagirdlərin fikirləri ümumiləşdirilir və nəticə çıxarılır: Mətn publisistik üslubda olduğu üçün dili sadə və anlaşıqlıdır.

Yaradıcı tətbiqetmə: 8 və 13-cü tapşırıqlar yerinə yetirilə bilər.

Ev tapşırığı kimi 18-ci tapşırıq verilə bilər.

Qiymətləndirmə aparılır.

Qruplar	Meyarlar	I qrup	II qrup	III qrup	IV qrup
	Nitq zamanı söz, söz birləşmələri və cümlələrdən məqsədyönlü istifadə edir.				
	Mətni təkmilləşdirir.				
	Durğu işarələrindən düzgün istifadə edir.				
	Cəmi:				

MÖVZU 17

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Yazılı nitqdə durğu işarələrindən istifadə olunması qaydalarına əməl edir.
- Məruzə yazır.

İNTEQRASIYA

Xar. dil – 4.1.4. Müxtəlif əməli yazılar yazır.

RESURSLAR

dərslük

İŞ ÜSULLARI

müzakirə, yazı

İŞ FORMALARI

kollektiv və qruplarla

Məruzə yazmaq

DƏRSİN GEDİŞİ

Dərs şagirdlərin yazı bacarığını inkişaf etdirmək və yeni əməli yazı – məruzə yazmaq bacarığı formalaşdırmaq məqsədi daşıyır. Məruzə yazmaq üçün əvvəldən müəllim sinfi müvafiq qruplara bölür, hər qrupa müəyyən tapşırıq verir. Məktəb rəhbərliyi ilə razılaşdırıldıqdan sonra dəyirmi masanın keçiriləcəyi haqqında elan yazılır. Məktəb şagirdləri, xüsusilə də yuxarı sinifdə oxuyanlar dəyirmi masaya dəvət edilir. Qruplara bölünmüş şagirdlər aparasında vəzifə bölgüsü aparılır və

hər bir qrup dərslərdə səh. 167–168-də verilmiş təlimata və tövsiyəyə uyğun sorğu aparır. Əldə edilmiş cavablar təhlil edilir, ümumiləşdirilir, məktəb kitabxanasının fəaliyyəti, ora müraciət edən şagirdlərin sayı və onların əldə etdikləri kitablar haqqında nəticə çıxarılır. Ümumi nəticəyə məktəb kitabxana işçilərinin rəyləri də əlavə edilir və mövzuya aid ədəbiyyatın siyahısı müəyyənləşdirilir.

Növbəti dərs məruzənin yazılmasına həsr edilir. Məruzəni yazmaq üçün qruplara iş və-

rəqləri təqdim edilir. I qrup giriş, II və III qruplar məntiqi ardıcılıqla əsas hissəni (məsələn məktəb kitabxanasına müraciət edənlərin sayı, onların əldə etdikləri kitabların növləri, məktəb kitabxanasının kitab fondu, onun qruplaşdırılması, kitaba olan tələbatın hansı səviyyədə ödənilməsi, şagirdlərin əldə etdikləri kitablarla davranışı və s. əsas hissədə qeyd edilə bilər, IV qrupa isə nəticəni yazmaq tapşırıla bilər.

Qeyd etmək ki, məruzə yazmaq şagirdlər üçün yenidir və uğurlu nəticə əldə etmək məqsədilə müəllimin fasilitatorluq bacarığından çox şey asılıdır.

Müəyyən vaxtdan sonra qruplar təqdimat edirlər, yazılar dinlənilir və münasibət bildirilərək müzakirə edilir və lazımi düzəlişlər aparılır. Kollektiv şəkildə yazılmış məruzəni nəzərdə tutulmuş tədbirdə oxumaq sinif şagirdləri arasında öz nitqi, diksiyası ilə seçilən şagirdə həvalə etmək olar.

Ev tapşırığı: Mövzu seçimi şagirdlərin arzusuna uyğun olaraq məruzə nümunəsi yazmaq tapşırıla bilər.

Qiymətləndirmə aparılır.

Qruplar	Meyarlar	I qrup	II qrup	III qrup	IV qrup
	Dürğu işarələrindən düzgün istifadə etmə				
	Məruzə yazma				
	Cəmi:				

KİÇİK SUMMATİV QIYMƏTLƏNDİRMƏYƏ NÜMUNƏ

KSQ №6

İSMAİLİYYƏ SARAYI

Məşhur Bakı milyonçusu Musa Nağıyev həyatdan çox gənc yaşlarında köçmüş oğlu İsmayılın xatirəsini əbədləşdirmək üçün bir bina tikdirir. Qotik üslubunda etdirilmiş bu binanın memarı əslən polyak olan İ.K.Ploşko olmuşdur.

“İsmailiyyə” binasının tikilməsinin maraqlı tarixçəsi var. Belə ki Ağamusanın oğlu İsmayıl vərəm xəstəliyinə tutulur. Bakı milyonçularının ailələrini müalicə edən Varatapədov adlı həkim İsmayılı müayinə edərək Musa Nağıyevə oğlunun vəziyyətinin çox ağır olduğunu bildirir. Müalicənin 50 min manata qədər xərci olduğunu eşidən Musa Nağıyev bildirir ki, yalnız 10 min manat verə bilər. Söhbət bununla da bitir. Lakin İsmayılın halının gün-gündən pisləşdiyini görən milyonçu son anda onu müalicə etdirməyə razı olur. Həkim xəstəni yoxlayandan sonra xəbər verir ki, iş-işdən keçib, indi onu heç 100 min manatla da müalicə etmək mümkün deyil...

“İsmailiyyə” binası əvvəlcə Müsəlman Xeyriyyə Cəmiyyətinin qərargahı kimi istifadə olunsa da, hal-hazırda AMEA-nın Rəyasət Heyətinin binası kimi istifadə edilir.

1. Birinci abzasda nöqtələrin yerinə yazılmalıdır:

- A) icra B) ifadə C) istehsal D) icad E) inşa

2. Aşağıdakı atalar sözlərindən biri mətnin məzmunu ilə bağlıdır.

- A) Bəyin əli cibinə girincə kasıbın canı çıxar.
B) Sonrakı peşmançılıq fayda verməz.
C) Bəy verən atın dişinə baxmazlar.
D) Sən saydığını say, gör fələk nə sayır.
E) Ölüm gözlə qaş arasındadır.

3. Mətnə bu suala cavab yoxdur.

- A) İsmailiyyəni layihələşdirən memar kim idi?
B) Musa Nağıyev nə üçün qərarından daşınır?
C) İsmailiyyə binasından hansı məqsədlərlə istifadə olunmuşdur?
D) Bina hansı üslubda tikilmişdir?
E) İsmayılın müalicəsinə nə qədər pul sərf olunmuşdur?

4. Sonuncu cümlədə işlənmiş abreviatura nə bildirir?

- A) Azərbaycan Mədəniyyətinin Elmi Akademiyası
- B) Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası
- C) Azərbaycan Mədəni Elm Arxitekturası
- D) Azərbaycan Milli Elmi Arxitekturası
- E) Azərbaycan Mədəniyyət və Elm Abidəsi

5. Mətdən aşağıdakı nəticəyə gəlmək olar.

- A) Ağamusa Nağıyev çox xəsis adam idi.
- B) İ.K.Ploşko Ağamusa Nağıyevin xahişi ilə Polşadan gəlmişdi.
- C) Musa Nağıyev oğlunu müalicə etdirmək üçün həkimə on min manat pul vermişdi.
- D) Həkim Musa Nağıyevdən ikinci dəfə 100 min manat istədi.
- E) İsmailiyyənin binası çox qısa bir müddət ərzində tikilib başa çatdı.

6. Bu üslubda mürəkkəb cümlələrdən, terminlərdən daha çox istifadə olunur. Söhbət hansı üslubdan gedir?

- A) publisistik B) elmi C) məişət D) bədii E) rəsmi-işgüzar

7. Hansı xüsusiyyət publisistik üslub üçün xarakterik ola bilməz?

- A) xalq danışığı dilinə yaxınlıq
- B) müxtəlif maraqları ifadə etmə
- C) qrafik vasitələrdən istifadə
- D) kütləvi anlaşıqlılıq, aydınlıq
- E) yazılı və şifahi formalarda olması

8. Bu üslublardan birini “mətbuat dili” də adlandırmaq olar. Söhbət hansı üslubdan gedir?

- A) rəsmi-işgüzar B) elmi C) bədii D) elmi E) publisistik

9. Bu üslubda yığcamlıq, konkretlik, dəqiqlik, məntiqlik əsas yer tutur. Çoxmənalılığa yol verilmir, düstur və qrafiklərdən istifadə olunur.

- A) elmi B) publisistik C) bədii D) rəsmi-işgüzar E) məişət

10. Elmi üsluba aid 5-6 cümləlik bir mətn qurun.

MÖVZU 1

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Söz, söz birləşmələri və cümlələrin rolunu müəyyənləşdirir, nitq zamanı onlardan məqsədyönlü istifadə edir.
- Oxuduğu mətnlərin dil xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirir, mətnləri üslubuna görə fərqləndirir.

İNTEQRASIYA

Xar. dil – 3.1.1. Mətndəki yeni ifadə və terminlərin mənasını müəyyənləşdirir.

Azərbaycan dili (təlim dili) – 2.1.2. Söz və ifadələrə əsasən oxuduğu mətnin üslubunu müəyyənləşdirir.

RESURSLAR

dərslik, iş vərəqləri

İŞ ÜSULLARI

beyin həmləsi, diqqətli oxu, müzakirə

İŞ FORMALARI

kollektiv, qruplarla

“Coğrafi obyektlərin adları haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya mərhələsini beyin həmləsi üsulu ilə başlamaq olar. *Şagirdlərə Qanun nədir?* sualı ilə müraciət olunur. Alınan cavablar dinlənilərək müzakirə edilir. Qanunların cəmiyyətin və dövlətin inkişafında nə kimi rol oynadığı aydınlaşdırılır.

Burada diqqət qanunla yanaşı, digər rəsmi sənədlərə də yönəldilir və onların əhəmiyyəti barədə müzakirələr aparılır.

“Coğrafi obyektlərin adları haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu oxunur. Müddəalara aydınlıq gətirilir. Çətin anlaşılan sözlər varsa, onların mənası izah olunur.

Tədqiqat sualı:

Rəsmi sənədlərin dili üçün hansı cəhətlər xarakterikdir?

Tədqiqatın aparılması: Şagirdlər 3 qrupa bölünür, iş vərəqləri paylanılır.

I qrup – Oxuduğunuz sənədin – Qanunun dili haqqında fikir yürütməklə fikirlərinizi əsaslandırmaq, eyni zamanda tapşırıq 1-i yerinə yetirmək;

II qrup – Oxuduğunuz dövlət sənədi – Qanun üçün xarakterik olan bir neçə xüsusiyyəti sadalayıb tapşırıq 2-ni yerinə yetirmək;

III qrup – Oxuduğu sənədin rəsmi üsluba aid olduğunu əsaslandırmaq və tapşırıq 3-ü icra etmək tapşırıqları ilə bilər.

Müzakirə: Şagirdlər tapşırıqları təqdim edirlər. Müzakirə aparılır. Nəticələr ümumiləşdirilir. Səhifə 144-dəki qrammatik qayda şagirdlərə izah olunur.

Nəticənin çıxarılması: Şagirdlər bu nəticəyə gəlirlər ki, rəsmi sənədlər xüsusi dövlət əhəmiyyəti daşıyır. Burada fikir müəyyən qəlibə düşmüş (standart) formada və olduqca yığcam şəkildə verilir. Rəsmi-işgüzar üslub hamı üçün eynidir, standartdır. Bu üslubda sözlərin çoxmənalılığından, məcaziliyindən, obrazlılığından istifadə olunmur.

Ev tapşırığı: Rəsmi üslubu digər üslublardan fərqləndirən nədir? mövzusunda kiçik elmi mətn hazırlamaq

Qiymətləndirmə aparılır.

I	II	III	IV
Söz, söz birləşmələri və cümlələrin rolunu müəyyənləşdirə bilmir, nitq zamanı onlardan istifadədə çətinlik çəkir.	Müəllimin köməyi ilə söz, söz birləşmələri və cümlələrin rolunu müəyyənləşdirir, nitq zamanı onlardan istifadə edir.	Cüzi səhvlərlə söz, söz birləşmələri və cümlələrin rolunu müəyyənləşdirir, nitq zamanı onlardan istifadə edir.	Söz, söz birləşmələri və cümlələrin rolunu müəyyənləşdirir, nitq zamanı onlardan məqsədyönlü istifadə edir.
Oxuduğu mətnlərin dil xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirə bilmir, mətnləri üslubuna görə fərqləndirərkən çətinlik çəkir.	Oxuduğu mətnlərin dil xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirir, mətnləri üslubuna görə fərqləndirə bilmir.	Cüzi səhvlərlə oxuduğu mətnlərin dil xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirir, mətnləri üslubuna görə fərqləndirir.	Oxuduğu mətnlərin dil xüsusiyyətlərini asanlıqla müəyyənləşdirir, mətnləri üslubuna görə fərqləndirir.

MƏZMUN STANDARTLARI

1.1.1.; 2.1.2.;
3.1.1.

MÖVZU 2

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- İnternetdən dinlədiyi mətni şərh edir.
- Nitqini zənginləşdirmək məqsədilə atalar sözü və sitatlardan istifadə edir.
- Mətndəki söz və ifadələri üslubi xüsusiyyətlərinə görə fərqləndirir.

İNTEQRASIYA

Ədəb. – 1.2.3. Müxtəlif vəznli (heca, əruz, sərbəst) şeirlərdə, süjetli ədəbi nümunələrdə bədii təsvir və ifadə vasitələrinin obrazlılığını yaradılmasındakı rolunu aydınlaşdırır və münasibət bildirir.

Coğ. – 1.3.1. Kartoqrafik proyeksiyalar zamanı yaranan təhrifləri əsaslandırır.

RESURSLAR

dərslük, xəritə, iş vərəqləri,
Səməd Vurğunun “Azərbaycan” şeirinin videoçarxı

İŞ ÜSULLARI

müzakirə

İŞ FORMALARI

kollektiv, qruplarla

Azərbaycan (I saat)

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya: Səməd Vurğunun “Azərbaycan” şeirinə çəkilmiş videoçarx şagirdlərin diqqətinə çatdırılır (<https://youtu.be/DenFG-gWQhz8>). Şeir səsləndirilən zaman xəritə üzərində (səh. 146–147) iş təşkil olunur.

Şagirdlər Səməd Vurğunun “Azərbaycan” şeirinin hər bəndini Vətənimizin dilbər guşələrində “axtarır”, xəritə üzərində bilik və bacarıqlarını nümayiş etdirirlər.

Sonra 1-ci tapşırıq diqqətə çatdırılır və Nəriman Həsənzadənin “Azərbaycan” şeiri oxunur. Orfoepiya və orfoqrafiya ilə bağlı tapşırıq icra olunur. Səməd Vurğunun “Azərbaycan” şeiri ilə əlaqələndirmə aparılır.

Tədqiqat sualı: Şair seçdiyi obyektə – Azərbaycana olan duyğularını necə ifadə edir?

Tədqiqatın aparılması: Şagirdlər qruplara bölünür, hər qrupa dərslərdəki tapşırıqlar əsasında iş vərəqləri paylanır. I qrup 2, 3, 12-ci, II qrup 4, 13 və 14-cü, III qrup 5, 6 və 15-ci tapşırıqları icra edirlər.

Müzakirə: Şagirdlər tapşırıqları təqdim edirlər. Müzakirə mərhələsində 7, 8, 9 və 11-ci tapşırıqlar da cavablandırıla bilər.

Müəllim şagirdlərə *Sizcə, Azərbaycanın xəritəsini nə üçün uçan qartal bənzədirlər?* sualı ilə müraciət edə bilər. “Qartal” hekayəsi yada salınaraq müqayisələr aparmaq da mümkündür.

Nəticənin çıxarılması: Şagirdlər bu nəticəyə gəlirlər ki, şair Nəriman Həsənzadə Azərbaycanı tərənnüm edir, onun maddi-mənəvi

sərvətlərini göz önünə gətirir. Şair Azərbaycanı tolerant bir ölkə kimi təqdim edir, onu od nəfəsli, od ürəkli dəyərləndirir, sərvət və xəzinə yatağı hesab edir. Həmçinin dövlət atributlarından olan üçrəngli bayrağı azadlıq qurbanlarının al qanı ilə boyandığını vurğulayır, Vətən göylərində dalğalanan bu bayraqla qürur duyduğunu söyləyir.

Yaradıcı tətbiqetmə 18-ci tapşırıq.

Ev tapşırığı kimi müəllimin istiqamətverici izahından sonra 20-ci tapşırıq verilə bilər.

Qeyd: Bu tapşırıq növbəti dərs üçün zəmin rolunu oynaya bilər.

Qiymətləndirmə aparılır.

I	II	III	IV
İnternetdən dinlədiyi mətni şərh edə bilmir.	İnternetdən dinlədiyi mətni çətinliklə şərh edir.	İnternetdən dinlədiyi mətni şərh edir.	İnternetdən dinlədiyi mətni asanlıqla şərh edir.
Nitqini zənginləşdirmək məqsədilə atalar sözü və sitatlardan istifadə edə bilmir.	Nitqini zənginləşdirmək məqsədilə atalar sözü və sitatlardan müəllimin köməyi ilə istifadə edir.	Nitqini zənginləşdirmək məqsədilə atalar sözü və sitatlardan qismən istifadə edir.	Nitqini zənginləşdirmək məqsədilə atalar sözü və sitatlardan sərbəst istifadə edir.
Mətndəki söz və ifadələri üslubi xüsusiyyətlərinə görə fərqləndirə bilmir.	Mətndəki söz və ifadələri üslubi xüsusiyyətlərinə görə çətinliklə fərqləndirir.	Mətndəki söz və ifadələri üslubi xüsusiyyətlərinə görə cüzi səhvlərlə fərqləndirir.	Mətndəki söz və ifadələri üslubi xüsusiyyətlərinə görə fərqləndirir.

MÖVZU 3

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Oxuduğu mətnləri üslubuna görə fərqləndirir.
- Rəsmi üslubun dil xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirir, rəy yazır.

İNTEQRASIYA

Xar. dil – 4.1.2. Oxuduğu mətnlə bağlı mülahizələrini yazır.

RESURSLAR

dərslik, iş vərəqləri

İŞ ÜSULLARI

müzakirə

İŞ FORMALARI

kollektiv və fərdi

Azərbaycan (II saat) Rəy yazmaq

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya: Qabaqlayıcı tapşırıq kimi keçən dərs evə verilmiş esselərdən bir neçəsi oxunur. Dil-üslub xüsusiyyətlərinə görə müzakirə olunur.

Sonra 16 və 17-ci tapşırıqlar oxunur. Tapşırığın sualları cavablandırılır və cavablar əsaslandırılır. Müəllim rəsmi üslubun dil xüsusiyyətləri barədə şagirdlərə elmi məlumat verir. Rəsmi üslubu digər üslublardan fərqləndirən cəhətlərə aydınlıq gətirir.

Tədqiqat sualı:

Rəy yazmaq üçün hansı xüsusiyyətlər nəzərə alınmalıdır?

Tədqiqatın aparılması: Şagirdlər 19-cu tapşırığı oxuyur, şərti ilə tanış olurlar. Daha sonra Səməd Vurğunun və Nəriman Həsənzadənin eyniadlı şeirləri bir daha oxunub yada salınır. Təqdim olunmuş plan əsasında həmin şeirlərə rəy yazmaq tapşırılır.

Müzakirə: Şagirdlər yazdıqları rəyləri oxuyurlar. Müzakirə aparılır, xətalara yol verilibsə, onlar üzərində iş aparılır.

Nəticənin çıxarılması: Şagirdlər bu nəticəyə gəlirlər ki, rəy hər hansı bir şey (əsər, film, kitab və s.) haqqında fikir, mülahizə mənasında başa düşülür. Rəy yazarkən həmin rəyin nəyə və kimə verilməsi göstərilməli, bu və ya digər faktın həm müsbət, həm mənfi

cəhətləri təhlil olunmalı, rəyçinin irəli sürdüyü təklif və ya tövsiyələr bir neçə cümlə ilə ifadə olunmalıdır. Rəy yazıldıqdan sonra rəyçi imzasının altında bütöv şəkildə gün, ay, il göstərməlidir və s.

Ev tapşırığı: 21-ci tapşırıq əsasında təqdimat hazırlamaq tapşırıla bilər.

Qiymətləndirmə aparılır.

I	II	III	IV
Oxuduğu mətnləri üslubuna görə fərqləndirə bilmir.	Oxuduğu mətnləri üslubuna görə çətinliklə fərqləndirir.	Oxuduğu mətnləri üslubuna görə fərqləndirir.	Oxuduğu mətnləri üslubuna görə fikrini əsaslandıraraq fərqləndirir.
Rəsmi üslubun dil xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirə bilmir, rəy yazmaqda çətinlik çəkir.	Rəsmi üslubun dil xüsusiyyətlərini çətinliklə müəyyənləşdirir, müəllimin köməyi ilə rəy yazır.	Rəsmi üslubun dil xüsusiyyətlərini qismən müəyyənləşdirir, rəy yazır.	Rəsmi üslubun dil xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirir, asanlıqla rəy yazır.

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Oxuduğu mətnlərin dil xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirir, mətnləri üslubuna görə fərqləndirir.
- Yazılı nitqdə düzgü işarələrindən düzgün istifadə edir.

İNTEQRASIYA

Azərbaycan tarixi – 1.2.2. Yazılı mənbələrin, yaxud tarixi sənədin aid olduğu dövrü müəyyənləşdirir.

Azərbaycan dili (tədrisi dili) – 4.1.3. Müxtəlif cümlə konstruksiyyalarında düzgü işarələrindən istifadə edir.

RESURSLAR

dərslük, Bakının xəritəsi

İŞ ÜSULLARI

sual verərək oxu,
müzakirə

İŞ FORMALARI

kollektiv, qruplarla

Bakı kəndləri

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya mərhələsini auksion üsulu ilə təşkil etmək olar. Şagirdlər qruplara bölünür. Hər qrupa Bakı kəndləri sərlövhəsi yazılmış vatman kağızları təqdim olunur. Qruplar kağızları bir-birinə ötürmək və təkrar etməmək şərtlə tanışlıqları Bakı kəndlərinin adını həmin başlığın ətrafında qeyd edirlər. Cavablar oxunur və müzakirə olunur. Şagirdlərə yazdıqları kəndlərin adlarının nə kimi mənə ifadə etməsi barədə də sual verilə bilər.

Qeyd: Bakı məktəblərində təhsil alan şagirdlərə həmin kəndlər haqqında yığcam informativ məlumatlar da qeyd etmək tapşırıla bilər.

Tədqiqat sualı: *Yer adlarının mənşəyinin araşdırılmasının nə kimi əhəmiyyəti vardır?*

Tədqiqatın aparılması: 152-154-cü səhifələrdəki mətn qruplar arasında bölünür və hər qrupa bir mətn olmaqla paylanır. I qrupa səh. 152-dəki, II qrupa səh. 153-dəki, III qrupa isə səh. 154-dəki mətn tapşırılır.

Şagirdlərə mətnləri diqqətlə oxumaq və oxu prosesində beyinlərində yaranacaq sualları bir vərəqə qeyd etmək tapşırılır.

I qrup 1, 2, 3 və 4-cü tapşırıqları (səh. 150) icra edə bilər.

Orfoepiya üzrə iş və 5-ci tapşırıq isə həmin qrupda 2 müxtəlif şagirdə fərdi şəkildə tapşırıla bilər.

II qrup 1, 2, 5 və 6-cı tapşırıqları (səh. 153) icra edə bilər.

Bu qrupda da orfoepiya və orfoqrafiya üzrə iş və 4-cü tapşırıq 2 müxtəlif şagirdə fərdi şəkildə tapşırıla bilər.

III qrup 1, 2, 3 və 4-cü tapşırıqları (səh. 154) icra edə bilər.

Orfoepiya və orfoqrafiya üzrə iş və 5-ci tapşırıq elə həmin qrupda 2 müxtəlif şagirdə fərdi şəkildə tapşırıla bilər.

Qeyd: Qruplara sual tərtib etmək tapşırılan zaman müəllim bunu mətnlərə aid aşağıda verilmiş tapşırıqlara uyğun da tərtib etməyi tövsiyə edə bilər. Məsələn, I qrup səh. 152-dəki 3-cü tapşırıq, II qrup səh. 153-dəki 6-cı tapşırıq, III qrupa isə oxuduğu hissəyə aid maraqlı suallar tərtib etmək tapşırıla bilər.

Hər qrup mətni oxuduqdan sonra hazırladıqları suallar içərisindən 3-nü seçim seçməli və qruplar bu sualları bir-birinə ötürərək dəyişməlidirlər. Qrupa gələn sualdan asılı olaraq həmin qrup da uyğun mətni oxumalı və onlara ünvanlanan suallara cavab axtarıb tapmalıdırlar.

Müəllimin nəzərinə: Səh. 153-dəki mətn-də yarımçıq cümlə bu cür tamamlanmalıdır:

Aşağıdakı pilləkən yerdən təxminən 2 metr hündürlükdədir ki, bunun da mühüm müdafiə əhəmiyyəti vardır.

Müzakirə: Şagirdlər tapşırıqları təqdim edirlər. Həmçinin qruplar bir-birinə ötürdük-ləri sualları cavablandırırlar. Cavablar müza-kirə olunur.

Nəticənin çıxarılması: Şagirdlər bu nəti-cəyə gəlirlər ki, yer adlarının – toponimləri mənşəyinin araşdırılmasının böyük elmi əhə-miyyəti var. Belə ki yer adlarının mənşəyini araşdırıb öyrənməklə biz həmin yerin tarixi, onun keçmişi, mənşəyi haqda müəyyən bi-liklərə yiyələnmiş oluruq. Ümumiyyətlə, yer adlarının araşdırılması zamanı etimologiya-nın 2 formasına rast gəlmək mümkündür: xalq etimologiyası və elmi etimologiya.

Təbii ki, elmi etimologiya daha inandırıcı olur və faktlara əsaslanır.

Yaradıcı tətbiqetmə kimi 7 və 8-ci (səh. 155) tapşırıqlar istifadə oluna bilər.

Ev tapşırığı kimi səhifə 155-dəki yazı tapşırıla bilər.

Qiymətləndirmə aparılır.

I	II	III	IV
Oxuduğu mətnlərin dil xüsusiyyətlərini müəyyənləşdir-məkdə, mətnləri üslubuna görə fərqləndirməkdə çətinlik çəkir.	Oxuduğu mətnlərin dil xüsusiyyətlərini müəllimin köməyi ilə müəyyənləşdirib mətnləri üslubuna görə fərqləndirir.	Oxuduğu mətnlərin dil xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirdiyi zaman cüzi səhvlərə yol verir.	Oxuduğu mətnlərin dil xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirir, mətnləri üslubuna görə fərqləndirir.
Yazılı nitqdə durğu işarələrindən düzgün istifadə etməyi bacarmır.	Durğu işarələrindən bəzən istifadə edir.	Durğu işarələrindən istifadə etdiyi zaman bəzi cüzi səhvlərə yol verir.	Yazılı nitqdə durğu işarələrindən düz-gün istifadə edir.

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- İzlədiyi filmi şərh edir.
- Fikrini əsaslandırarkən sitatlardan istifadə edir.
- Müxtəlif mövqeli fikirləri əsaslandırır.

İNTEQRASIYA

Azərb. tarixi – 1.1.1. Mənbələr əsasında Azərbaycanın tarixi keçmişini və müasir dövrünü müqayisə edir, təqdimatlar hazırlayır.

GÇH – 1.3.1. Sıra və intizam nizamnamələrinin ümumi müddəalarını şərh edir.

RESURSLAR

dərslük, iş vərəqləri,
“Fəryad” bədii filmindən
müvafiq kadrlar

İŞ ÜSULLARI

müzakirə, ziqzaq,
proqnozlaşdırılmış oxu

İŞ FORMALARI

kollektiv, qruplarla

Qoşa məzar

DƏRSİN GEDİŞİ

Qeyd: Mətn 2016-cı il aprel hadisələrində qəhrəmancasına həlak olmuş Azərbaycan oğullarının ölməz xatirəsini anmaq üçün təqdim olunur.

Motivasiya mərhələsini mətnin adı ilə başlamaq olar. Şagirdlərə mövzunun adı elan olunur. Bu adla bağlı mətnin əsas məzmununu təxmin etmək tapşırılır. Şagirdlərin fikirləri dinlənilir. Sonra mətnin əvvəlində verilmiş qazax şairi Cəmbül Cəbəyevin və Hun hökmdarı Mete xanın kəlamları oxunaraq müzakirə olunur. Mətnin oxusu ziqzaq üsulu ilə həyata keçirilə bilər. Bu üsul nisbətən irihəcmli əsərlərin oxusu zamanı vaxtdan səmərəli istifadə etməyə şərait yaradır.

Mətn əvvəlcədən müəllim tərəfindən hissələrə bölünür və nömrələnir. I hissə Təbiətin

gözəl vaxtları idi cümləsi ilə başlayıb*Vüqar haqqında bir az ətraflı danışın.... (səh. 167) cümləsi ilə; II hissə Ana istəyirdi ki, başqaları da Vüqarı tanısin cümləsi ilə başlayıbArtıq balamın həlak olduğunu bildim (səh. 168) cümləsi ilə bitir. III hissə Oğlan haqqında bir az ətraflı məlumat öyrənmək üçün cümləsi ilə başlayıb mətnin sonuna qədər bitir.*

Şagirdlər 3 qrupa bölünürlər. Hər qrupdan bir ekspert seçilir. Mətnin hissələri qruplar arasında bölünür. Hissələr oxunduqdan sonra ekspertlər qrupunu dəyişərək digər qrupa keçir və oxuduqları hissənin məzmununu digər qrupdakı şagirdlərə nəql edirlər (tapşırıq 4). Beləcə hər üç qrup mətnin məzmunu ilə tanış olmuş olur.

Qeyd: Mətnin oxunuşu zamanı 9-cu tapşırıq nəzərə alınmalıdır.

Tədqiqat sualı: *Sizcə, müharibə insanda hansı dəyərləri formalaşdırır?*

Tədqiqatın aparılması: Şagirdlərə iş və-
rəqləri təqdim olunur.

I qrup dərslərdən 1, 5, 8 və 13-cü, II qrup
2, 6, 10 və 14-cü, III qrup isə 3, 7, 12 və 15-ci
tapşırıqları icra edir.

Qeyd: 11-ci tapşırıq bir şagirdə fərdi şə-
kildə də tapşırıla bilər.

Müzakirə: Şagirdlər tapşırıqları cavab-
landırırlar. Bu mərhələdə müəllim 2016-cı il
aprel hadisələrinə toxunmaq və şagirdləri də
yönləndirmək üçün yardımçı suallardan isti-
fadə edə bilər (tapşırıq 16).

Səh. 170-də Müzakirə başlığı altında ve-
rilmiş məlumat da şagirdlərlə müzakirə olu-
nur. Cavablar ümumiləşdirilir.

Qeyd: Eyni zamanda bu mərhələdə “Fər-
yad” filmindən müvafiq səhnə (ermənilərə
yaralı əsir düşmüş İsmayılın əsirlikdən qaç-
mağa imkanı olduğu halda qaçmaması, ək-
sinə, yanan evdən erməni uşağını qoruması
səhnəsi) nümayiş etdirilir, “Qoşa məzar”
mətnindəki Vüqar surəti ilə İsmayıl surətləri
müqayisə edilir. Azərbaycan əsgərinin huma-
nistliyi, insanpərvərliyi ön plana çəkilir.

Nəticənin çıxarılması: Şagirdlər bu nəti-
cəyə gəlirlər ki, müharibə insanlarda birlik,
vətənpərvərlik, insanpərvərlik, humanizm kimi
insani hislər də formalaşdırır bilər. Məsələn,
məlum aprel hadisələri uzun müddət sakit
dənizi xatırladan xalqımızı birdən-birə coş-
durdu, kükrətdi. İnsanlar dəstə-dəstə küçələrə
axışdılar. Hər yerdə əsgərlərimizi döyüşə,
qələbəyə ruhlandıran şüarlar səsləndi. Nəinki
qonşu dövlətlər, dünyanın hər yerindən azər-
baycanlılar səsimizə səs verdilər. Doğrudur,
itkilərimiz də az olmadı. Yaxınlarını itirmiş
ailələrin yaşadığı hüzn hər birimizin qəlbini
sızlatdı, ağrıtdı. Amma hər birimizi yalnız bir
arzu birləşdirdi – Vətən torpaqlarını tezliklə
azad etmək arzusu!

Yaradıcı tətbiqetmə kimi şagirdlərə öz
təxəyyüllərinə əsasən, mətni 5-6 cümlə ilə
tamamlamaq tapşırıla bilər.

Ev tapşırığı: Səh. 169-da verilmiş tapşırıq
əsasında tanıdıqları və ya haqqında müəyyən
məlumata malik olduqları Vüqar kimi gənclər
– qəhrəmanlar haqqında mətn tərtib edib on-
ları hər kəsə tanıtmmaq məqsədilə sosial şəbə-
kələrdə paylaşmaq tapşırıla bilər.

Qiymətləndirmə aparılır.

I	II	III	IV
İzlədiyi filmi şərh edə bilmir.	İzlədiyi filmi çətinliklə şərh edir.	İzlədiyi filmi şərh edir.	İzlədiyi filmi faktlarla şərh edir.
Fikrini əsaslandırarkən sitatlardan istifadə edə bilmir.	Fikrini əsaslan- dırarkən müəllimin köməyi ilə sitatlardan istifadə edir.	Fikrini əsaslandırarkən qismən sitatlardan istifadə edir.	Fikrini əsaslandırarkən sitatlardan ətraflı istifadə edir.
Müxtəlif mövqeli fikirləri əsaslandırır bilmir.	Müxtəlif mövqeli fikirləri əsaslandı- rarkən çətinlik çəkir.	Müxtəlif mövqeli fikirləri əsaslandırır.	Müxtəlif mövqeli fikirləri asanlıqla əsaslandırır.

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Mövzu ilə bağlı müxtəlif mövqeli fikirləri dinləyir, qruplaşdırır və real hadisələrlə müqayisə edir.
- Lüğətdən istifadə etməklə məndəki tanış olmayan söz və ifadələrin leksik mənasını müəyyənləşdirir.
- Dürğu işarələrindən düzgün istifadə edir.

İNTEQRASIYA

Azərb. tarixi – 1.2.2. Yazılı mənbələrin, yaxud tarixi sənədin aid olduğu dövrü müəyyənləşdirir.

Xar. dil – 2.1.2. Müxtəlif mövqeli fikirlərə münasibət bildirir.

RESURSLAR

dərslik, iş vərəqləri

İŞ ÜSULLARI

beyin həmləsi, müzakirə,
Venn diaqramı

İŞ FORMALARI

kollektiv, qruplarla, fərdi

Şahablı qırğını (I saat)

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya mərhələsini müəllim beyin həmləsi ilə başlaya bilər. Şagirdlərə *Sizcə, faciə nədir? Faciə sözünün mənasını necə başa düşürsünüz?* suallarını verməklə bu mövzuda onların fikirlərini dinləmək olar. Alınan cavablar ümumiləşdirildikdən sonra “Şahablı qırğını” mətni oxunur. Mətnin verilməsində əsas məqsəd İrəvanın qədim Azərbaycan torpağı olduğunu şagirdlərin diqqətinə çatdırmaqdır. Oxu zamanı məndəki hadisələr müasir dövrlə (Xocalı faciəsi) əlaqələndirmə aparılır.

Qeyd: Məndə çətin anlaşılan sözlər olarsa, onların mənasına aydınlıq gətirilir.

Tədqiqat sualı: *Sizcə, faciələrin baş verməməsi üçün nə etmək lazımdır?*

Tədqiqatın aparılması: Şagirdlər üç qrupa bölünür. Hər bir qrup “Şahablı qırğını” mətnindəki hadisələri Xocalı faciəsi ilə xarakter baxımından Venn diaqramı əsasında müqayisə edir. Daha sonra qruplara iş vərəqləri paylanır.

I qrup səh. 156-dakı yarımçıq cümləni tamamlamalı (“Şahablı qırğını” mətnindən) və 4-cü, II qrup 1 və 5-ci, III qrup isə 2 və 6-cı tapşırıqları icra edir.

Qeyd: 9-cu tapşırıq fərdi qaydada hər hansı bir şagirdə icra etdirilə bilər.

Müzakirə: Şagirdlər tapşırıqları təqdim edirlər. Venn diaqramı əsasında şagirdlərin apardıqları müqayisələr və cavablar dinlənilir, müzakirə olunur. Düşmənin məkrli dilinə, hiyləsinə aldanaraq sayıqlığı əldən verməklə hansı fəlakətlərə səbəb ola biləcəyi də qeyd olunur. Müzakirə mərhələsində müəllim müxtəlif dövrlərdə baş verən, lakin xarakter baxımından eyni olan Naqasaki və Xirosima faciəsi, Xocalı faciəsi, Məşəli faciəsi, Şuşa faciəsi və digər faciələrlə də əlaqələndirmə apararaq bu faciələrin baş verməməsi üçün nə etmək lazım olduğu barədə şagirdlərin təkliflərini dinləyə bilər.

Nəticənin çıxarılması: Şagirdlər bu nəticəyə gəlirlər ki, müxtəlif dövrlərdə baş verən

bu faciələrin hamısı amansız və qanlı müharibələrin nəticəsində baş vermişdir. Bu müharibələri alovlandıran bədxahlar minlərlə günahsız insanların acınacaqlı ölümünə səbəb olur. Bəşəriyyəti fəlakətə sürükləyən bu müharibələr nəticəsində təkcə şəhərlər, kəndlər, evlər, milli-mədəni, tarixi abidələr məhv edilmir. Eyni zamanda uşaqlı-böyüklü, qadınli-kişili minlərlə insan öldürülür, evsiz-eşiksiz qalır, fiziki cəhətdən şikəst olurlar. Bu faciələrin qarşısını almaq üçün bir yumruq kimi birləşmək, düşmənlərə qalib gəlmək və dünyada sülh toxumları cücərtmək lazımdır. Unutmaq lazım deyil ki, bəşəriyyəti uçuruma sürükləyən faciələrin qarşısını yalnız sülhlə almaq mümkündür.

Yaradıcı tətbiqetmə kimi 12-ci tapşırıqdan istifadə oluna bilər.

Ev tapşırığı: 3-cü tapşırıq verilə bilər.

Qiymətləndirmə aparılır.

Qruplar	Meyarlar	I	II	III	IV
	Mövzu ilə bağlı müxtəlif mövqeli fikirləri dinləyir, qruplaşdırır və real hadisələrlə müqayisə edir.				
	Lüğətdən istifadə etməklə məndəki tanış olmayan söz və ifadələrin leksik mənasını müəyyənləşdirir.				
	Durğu işarələrindən düzgün istifadə edir.				
Şagirdin adı, soyadı:					

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Tarixi fakt və hadisələri müqayisə edir.
- Nitqini zənginləşdirmək üçün sitatlardan istifadə edir.
- Oxuduğu mətnin tipini müəyyənləşdirir.

İNTEQRASIYA

Üm. tar. – 1.1.2. Ölkələrdə baş verən oxşar sosial-iqtisadi hadisə və prosesləri zaman baxımından tarixi şəraitlə əlaqədə müqayisə edir və dəyərləndirir.

RESURSLAR

dərslik, iş vərəqləri

İŞ ÜSULLARI

əqli hücum, müzakirə

İŞ FORMALARI

kollektiv, qruplarla

Şahablı qırğını (II saat) Xatın faciəsi

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya mərhələsini müəllim əqli hücumla başlaya bilər. *Şagirdlərə İkinci Dünya müharibəsi haqqında nə bilirsiniz?* sualı ilə müraciət olunur. Bu suala cavab olaraq uşaqlara istiqamət vermək üçün “Onu bağışlamaq olarmı?” filmindən fraqment izlənilir. Müharibənin insan talelərinə təsiri istiqamətində müzakirə təşkil edilir. Alınan cavablar ümumiləşdirilir. Sonra müəllim *Siz Xatın kəndi haqqında eşitmisinizmi? Bu barədə nə bilirsiniz?* sualı ilə şagirdlərə müraciət edə bilər. Burada da cavablar dinlənilir və müzakirə olunaraq ümumiləşdirilir.

Qeyd: Əgər şagirdlər bu haqda məlumat-sızdırlarsa, müəllim həmin kənd barədə qısa şərh verə bilər.

Sonra Xatın faciəsi haqda olan mətn (səh.158) oxunur. Mətndəki hadisələr Şahablı qırğını və Xocalı faciəsi ilə xarakter baxımından müqayisə olunur.

Tədqiqat sualı: *Soyqırımın törədilməsində məqsəd nədir?*

Tədqiqatın aparılması: Şagirdlər 2 qrupa bölünürlər. Hər bir qrupa iş vərəqləri təqdim olunur. İş vərəqlərində dərslikdəki bir tapşırığı

icra etmək və əlavə olaraq verilən sualları cavablandırmaq kimi tapşırıqlar yer ala bilər.

I qrupa verilən iş vərəqi

1. Alman faşistlərinin qəddarlığını erməni vandallarının qəddarlığı ilə müqayisə edin.

2. Sizcə, hansı amillər tarixən təkrarlanan bu cür faciələrin yaşanmasına təkan verir?

3. Tapşırıq 10-u icra edin.

II qrupa verilən iş vərəqi

1. Səhifə 158-dəki şəkilləri müqayisə edin. Sizcə, amansız müharibələrin günahsız qurbanları kimlərdir?

2. Alman faşistlərinin törətdiyi qırğınlar nə ilə nəticələndi?

3. Tapşırıq 11-i icra edin.

Müzakirə: Şagirdlər işlərini təqdim edirlər. Səsləndirilən cavablar müzakirə olunur.

Qeyd: Bu mərhələdə müəllim şagirdlərə digər yönləndirici suallar da verə bilər: *İkinci Dünya müharibəsi dövründə Azərbaycan xalqının nə kimi xidmətləri olmuşdur? İkinci Dünya müharibəsində canlarından keçən hansı qəhrəmanlarımızı tanıyırsınız?* və s.

Nəticənin çıxarılması: Şagirdlər bu qənaətlərə gəlirlər ki, hər hansı bir xalqın, etnik, irqi, dini və ya milli qrupun düşünülmüş və sistemli şəkildə tam və ya qismən məhv edilməsi soyqırımı adlanır. Burada əsas məqsəd hər hansı bir xalqı, onun dilini, mədəniyyətini məhv etməkdir. Beynəlxalq hüquq normalarına görə, soyqırım törətmiş şəxslərin cinayət mühakiməsi və cəzalandırılması ləzumdur.

Tarixin müxtəlif mərhələlərində Azərbaycan xalqına qarşı da bu cür soyqırımlar törədilmişdir. Mart soyqırımları, Xocalı soyqırımı, Ağdaban faciəsi və s.

Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevin 26 mart 1998-ci il tarixli sərəncamı ilə 31 Mart Azərbaycanlıların Soyqırımı Günü kimi qeyd olunur.

Ev tapşırığı: Ümummilli lider Heydər Əliyevin “Azərbaycan dünyaya bir günəş kimi doğacaq!” kəlamını əsas götürərək təqdimat hazırlayın.

Qiymətləndirmə aparılır.

I	II	III	IV
Tarixi fakt və hadisələri müqayisə edə bilmir.	Tarixi fakt və hadisələri müəllimin köməyi ilə müqayisə edir.	Tarixi fakt və hadisələri cüzi səhvlərlə müqayisə edir.	Tarixi fakt və hadisələri müqayisə edir.
Nitqini zənginləşdirmək üçün sitatlardan istifadə etməyi bacarmır.	Nitqini zənginləşdirmək üçün bəzən sitatlardan istifadə edir.	Nitqini zənginləşdirmək üçün sitatlardan istifadə edir.	Nitqini zənginləşdirmək üçün sitatlardan ətraflı istifadə edir.
Oxuduğu mətnin tipini müəyyənləşdirə bilmir.	Oxuduğu mətnin tipini müəyyənləşdirərək çətinlik çəkir.	Oxuduğu mətnin tipini müəyyənləşdirir.	Oxuduğu mətnin tipini asanlıqla müəyyənləşdirir.

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Mətdəndən əsas faktları seçir.
- Müxtəlif fikirləri ümumiləşdirir.
- Nəqli mətn yazır.

İNTEQRASIYA

Azər. tarixi – 1.1.1. Mənbələr əsasında Azərbaycanın tarixi keçmişini və müasir dövrünü müqayisə edir, təqdimatlar hazırlayır.

Azərb. dili (təlim dili) – 3.1.1. Mövzuya uyğun üslub seçir.

RESURSLAR

dərslük, iş vərəqləri, “Xarı bülbül” qısametrajlı filmi

İŞ ÜSULLARI

anlayışın çıxarılması, müzakirə

İŞ FORMALARI

kollektiv, qruplarla

Şahablı qırğını (III saat)

DƏRSİN GEDİŞİ

Şuşa haqqında mətn tərtib etmək

Motivasiya mərhələsini 14-cü tapşırıq əsasında təşkil etmək olar. “Xarı bülbül” hekayəsi əsasında çəkilmiş eyniadlı qısametrajlı filməndən müvafiq kadrlar nümayiş etdirilir (<https://youtu.be/5cVzEf6Kht8>).

Film izləndikdən sonra *Sizcə, Xarı bülbülün vətəni hara hesab olunur?* sualı ilə şagirdlərə müraciət olunur.

Qeyd: Bu dərs mərhələli deyil, fərqli şəkildə qurula bilər.

Şagirdlərə “Şuşam mənim” adlı mətn yazacaqları barədə xəbərdarlıq edilir.

Tədqiqatın aparılması:

Şagirdlər 3 qrupa bölünürlər. Hər bir qrupa səh. 160–162-dəki mətnlərin biri tapşırılır.

I qrupa səh. 160, II qrupa səh. 161, III qrupa isə səh. 162-dəki mətni oxuyub aşağıdakıları icra etmək tapşırılır.

1. Oxuduğunuz mətndən əsas faktları seçib qruplaşdırın.
2. Faktları sistemləşdirib özünüz kiçik bir mətn tərtib edin.
3. Yazacağınız mətn üçün hansı üslubun xarakterik olduğunu müəyyənləşdirin.

Qeyd: Məsələn, I qrup oxuduğu mətndən aşağıdakı faktları seçə bilər: Şuşanın əsrarəngiz təbiəti, Cıdır düzü (şeyrdə işlənmiş “lal qayalar” ifadəsi), Qarabağ xanı Pənahəli xan, Şuşa qalasının Pənahəli xanın tapşırığı ilə tikilməsi, qalanın coğrafi mövqeyi və müdafiə məqsədi daşması və s.

Müzakirə: Şagirdlər yazdıqları mətnləri oxuyurlar. Hər 3 mətn müzakirə olunur. Şagirdlər yazdıqları mətnlərin üslubunu oxuduqları mətnin üslubu ilə müqayisə edirlər. Alınan cavablar ümumiləşdirilir.

Yaradıcı tətbiqetmə: Şagirdlər tərəfindən yazılmış hər 3 mətn “Şuşam mənim” adı altında vahid bir mətn kimi tərtib olunur.

Ev tapşırığı: Nümayiş etdirilən “Xarı bülbül” adlı qısametrajlı film əsasında 14-cü tapşırıqdakı sxemi açmaqla mətn tərtib etmək və hazırlanan mətni qəzet maketinə yerləşdirmək tapşırılı bilər.

Özünüqiymətləndirmədə şagird özünü qiymətləndirir.

Meyarlar				
Mətndən əsas faktları seçirəm.				
Müxtəlif fikirləri ümumiləşdirə bilirəm.				
Nəqli mətn yazıram.				
Şagirdin adı, soyadı:				

KİÇİK SUMMATİV QIYMƏTLƏNDİRMƏYƏ NÜMUNƏ

KSQ №7

MƏTN

Telefonun nə vaxt kəşf olunması ilə bağlı bir çox fikirlər mövcuddur. 1876-cı il fevralın 14-də ABŞ-ın Boston Universitetinin professoru Aleksandr Qreham Bell ilk telefon aparatını ixtira etdi və 1877-ci ildə özünün “Bell Telephone Company” adlı şirkətini qurdu. Bu tarixdən etibarən telefon insanlar arasında sürətlə yayılmağa başladı. Bir il sonra Amerikada, bundan üç il sonra isə Almaniyada ilk telefon qovşağı quruldu. (1) 1877-ci ildə Amerikada telefon istifadəçilərinin sayı 150 minə, İngiltərədə 26 minə, Almaniyada 22 minə çatdı. Bellin ixtira etdiyi telefonda danışmaq və qulaq asmaq üçün ayrı-ayrı dəstəklər var idi. (2)

İlk telefon danışığı 1876-cı il martın 10-da baş tutmuşdu. (3) İlk telefon stansiyası 1877-ci ildə ABŞ-ın Konnektikut şəhərində fəaliyyətə başladı. (4) 1883-cü ildə isə Boston və Nyu-York şəhərləri arasında rabitə əlaqəsi yaradıldı. (5)

1. Mətnin üslubunu müəyyən edin və fikrinizi əsaslandırın.

2. Mətnə bu barədə məlumat verilmir.

- A) Telefon kəşf olunmazdan əvvəl ona bənzər qurğular kəşf olunmuşdur.
- B) XIX əsrdə kəşf olunmuş telefon aparatı iki dəstəkli idi.
- C) Almaniyada ilk telefon qovşağı 1881-ci ildə qurulub.
- D) Telefon istifadəçilərinin sayı ABŞ-da İngiltərəyə nisbətən təxminən 5-6 dəfə çox idi.
- E) “Bell Telephone Company” şirkəti telefon ixtiraçısının adı ilə bağlıdır.

3. Yalnız sonralar bu iki funksiya bir dəstəkdə birləşdi cümləsini hansı rəqəmin yerinə yerləşdirmək olar?

- A) 1 B) 2 C) 3 D) 4 E) 5

4. Hansı suala mətnə cavab yoxdur?

- A) İlk telefon aparatının ixtiraçısı kim idi?
- B) Amerikada telefon qovşağı neçənci ildə quruldu?
- C) Amerikalı alimin ixtira etdiyi telefonun forması necə idi?
- D) Almaniyada ilk telefon stansiyası neçənci ildə fəaliyyətə başladı?
- E) “Bell Telephone Company” şirkəti neçənci ildə yaradıldı?

5. Hansı sözdə şəkilçinin yazılışı ilə tələffüzü fərqlənir?

- A) fikirlər B) dəstəklər C) şəhərləri
D) insanlar E) sürətlə

6. Publisistik üsluba aiddir:

- A) fikrin müəyyən standart formada verilməsi B) məntiqilik, ardıcılıq
C) anlaşılıqlı dil, təsirlilik D) obrazlılıq, emosionallıq
E) yığcamlıq, sərbəstlik

7. Aşağıdakı nümunə hansı üslubdadır?

Azərbaycan Respublikasının dövlət dili Azərbaycan dilidir. Azərbaycan Respublikası Azərbaycan dilinin inkişafını təmin edir.

- A) publisistik B) elmi C) məişət D) bədii E) rəsmi-işgüzar

8. Hansı üsluba aid nümunə göstərilməmişdir?

- 1) Vətən mənə oğul desə, nə dərdim,
Mamır olub qayasında bitərdim!
- 2) Dürğu işarələri şifahi nitqdə səsin intonasiasını: yüksəlib-alçalmasını, fasiləni və s. yazıda əks etdirən işarələrə deyilir.
- 3) Abidələrin bədii-estetik görkəminin dəyişdirilməsi, uçurulması və onlar üçün təhlükə yarada biləcək təmir, inşaat, təsərrüfat və digər işlərin aparılması qadağandır.
- 4) “– Bəs sən nə vaxt gəlmisən?
– Dünən axşam.
– Eşitmişəm, artıq Yunis də sənə gedəcək.
– Ola bilər, hələ dəqiq qərar verməmişik...”
- A) rəsmi-işgüzar B) elmi C) məişət D) publisistik E) bədii

9. Hansı cümlədə leksik norma pozulmuşdur?

- A) Bu dünyada otun, suyun, torpağın da yaddaşı var. (X.R.Ulutürk)
B) Toyuqlar yuvalarından çıxıb dən yemək üçün həyatə doluşdular.
C) Mən bulağam, tapşırıqla axmıram! (R.Rza)
D) Şərtlərin bu cür dəyişdirilməsi bütün planlarımızı alt-üst etdi.
E) Eşitdiyi acı xəbər onun qanını qaraltdı.

10. Hansı cümlədə tələffüz formasında yazılmış söz işlənmişdir?

- A) Anasının şirin söhbətləri, gülüşü üçün çox darıxırdı.
B) İstədiyən zaman gəlib onunla görüşə bilərsən.
C) Hər kəs onunla danışmaq, fikirlərini bölüşmək istəyərdi.
D) İstəmərdi ki, dostları onu bu vəziyyətdə görsün.
E) Uşaqlar həvəsənən verilən sualları cavablandırırtdılar.

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Mətnin məzmununu mənimsəyir və bununla bağlı müzakirələrdə iştirak edir.
- Mətnə tanış olmayan söz və ifadələri lüğətdən istifadə etməklə leksik mənalərini müəyyənləşdirir.

İNTEQRASIYA

Azərbaycan dili (təlim dili) – 2.2.1. Mətni ədəbi dil normalarına uyğun olaraq oxuyur.

RESURSLAR

dərslər, iş vərəqləri

İŞ ÜSULLARI

anlayışın çıxarılması,
beyin həmləsi, müzakirə,
rollu oxu

İŞ FORMALARI

kollektiv, qruplarla

Toponimlər – dilimizin “tarix kitabı” (I saat)

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya mərhələsi anlayışın çıxarılması üsulu ilə təşkil olunur. Lövhədə mərkəzdə bir boş dairə çəkib içərisinə “?” işarəsi qoyulur. Həmin dairənin ətrafındakı dairələrdə Qapıcıq, Əlincə qalası, Əshabikəhf, Duzdağ, Batabat yaylağı yazılır və şagirdlərə sual ünvanlandırılır: *Sizcə, bütün bu yerləri birləşdirən cəhət nədir?*

Axtarışın sualı cavablandırıldıqdan sonra (düzgün cavab: *Bütün bunlar Naxçıvanda*

yerləşir olacaq) verilmiş mətnin rollu oxusu təşkil olunur. Şagirdlərdən biri mətnin giriş hissəsini oxuyur. Qapıcıq, Əlincə qalası, Əshabikəhf, Duzdağ və Batabat yaylağı haqqında olan mətnlərin oxusu isə 5 fərqli şagirdə tapşırıla bilər. Oxudan sonra orfoepiya və orfoqrafiya ilə bağlı tapşırıq da cavablandırılır.

Səhifə 172-dəki xanada verilmiş kiçik məlumat oxunur və şagirdlərə *Sizcə, dağ*

adlarının öyrənilməsinin hansı əhəmiyyəti var? sualı ünvanlandırılır. Alınan cavablar müzakirə olunaraq ümumiləşdirilir.

Tədqiqat sualı: *Nə üçün dağ adları “dilin tarix kitabı” hesab olunur?*

Tədqiqatın aparılması: Şagirdlər 5 qrupa bölünür.

Hər qrupa Naxçıvandakı müxtəlif yer adları ilə bağlı mətnlərdən biri (səh. 172–174) təqdim olunur. Şagirdlərə həmin yer adı ilə bağlı rəmzin mənasını açmaq və fikirlərini əsaslandırmaq tapşırılır.

(Qapıcaq – ucalıq rəmzi; Əlincə qalası – öyilməzlik rəmzi; Əshabi-kəhf – müqəddəslik rəmzi; Duzdağ – bərəkət rəmzi və Batabat yaylağı – Şəfa rəmzi).

Müzakirə: Şagirdlər tapşırıqları cavablandırırlar. Bu mərhələdə 2 və 3-cü tapşırıqlar da nəzərdən qaçmamalı, suallar cavablandırılır.

malıdır. Nə üçün müəllif dağları milli mənlilik abidəsi hesab edir? “Qartal” hekayəsində əzəmət simvolu hesab olunan qartalın yaşayış məskəni nə üçün məhz dağlardır? və s.

Alınan cavablar ümumiləşdirilir.

Nəticənin çıxarılması: Şagirdlər bu nəticəyə gəlirlər ki, dağlar minillik tariximizin hər zaman zirvələrdə qalan daş abidəsidir. Bu lal abidələr öz adları ilə, əslində, bizə tariximizin ən qədim qatlarını araşdırmağa, onu öyrənməyə imkan verir və s.

Yaradıcı tətbiqetmə kimi 4-cü tapşırıq şagirdlərə təqdim oluna bilər.

Ev tapşırığı kimi şagirdlərə Naxçıvanın daha bir neçə toponiminin elmi etimologiyasını araşdırıb bu haqda kiçik bir mətn tərtib etmək tapşırıla bilər.

Qiymətləndirmə aparılır.

I	II	III	IV
Mətnin məzmununu mənimsəməkdə çətinlik çəkir və bununla bağlı müzakirələrdə iştirak edə bilmir.	Mətnin məzmununu mənimsəyir və bununla bağlı müzakirələrdə qismən iştirak edir.	Mətnin məzmununu mənimsəyir və bununla bağlı müzakirələrdə iştirak edir.	Mətnin məzmununu asanlıqla mənimsəyir və bununla bağlı müzakirələrdə fəal iştirak edir.
Mətnə tanış olmayan söz və ifadələri lüğətdən istifadə etməklə leksik mənalарını müəyyənləşdirə bilmir.	Mətnə tanış olmayan söz və ifadələri lüğətdən istifadə etməklə leksik mənalарını müəllimin köməyi ilə müəyyənləşdirir.	Mətnə tanış olmayan söz və ifadələri lüğətdən istifadə etməklə leksik mənalарını cüzi səhvlərlə müəyyənləşdirir.	Mətnə tanış olmayan söz və ifadələri lüğətdən istifadə etməklə leksik mənalарını tam müəyyənləşdirir.

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Oxuduğu mətnlərin üslubunu müəyyən-ləşdirir.
- Nəqli mətnlər yazır.
- Dürğu işarələrindən düzgün istifadə edir.

İNTEQRASIYA

Azərbay. dili (təlim dili) – 2.1.1. Mətndəki söz və ifadələri üslubi xüsusiyyətlərinə görə fərqləndirir.

RESURSLAR

dərslük, iş vərəqləri

İŞ ÜSULLARI

müzakirə

İŞ FORMALARI

kollektiv, qruplarla

Toponimlər – dilimizin “tarix kitabı” (II saat)

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya mərhələsi şagirdlərin yazdıqları ev tapşırıqlarının yoxlanılması ilə başlanı-bilir. Şagirdlərin tərtib etdikləri mətnlər oxu-nur, müzakirə olunur. Yazılan mətnlərin han-sı üsluba aid olduğunu müəyyən etmək üçün həmin üslubun xarakterik xüsusiyyətləri ba-rədə şagirdlərə suallar verilir. Normaların üzə-rində iş aparılır. Qüsurlu cümlələr, səhvlər müzakirə olunaraq ümumiləşdirilir.

Sonra “Dağ adları – dilimizin tarix ki-tabı” mətni bir daha xatırlanır. Onların dil-

üslub xüsusiyyətlərini müəyyən etmək, araş-dırmaq üçün işə başlanılır.

Tədqiqat sualı: *Mətnin dil-üslub xüs-u-siyyətləri hansılardır?*

Tədqiqatın aparılması: Şagirdlər 3 qru-pa bölünürlər. Hər qrupa iş vərəqləri payla-nır.

I qrup 5, 9, 12-ci, II qrup 6, 10, 13-cü, III qrup isə 8, 11 və 14-cü tapşırıqları icra edir.

Qeyd: 7 və 15-ci tapşırıqlar fərdi qayda-da 2 müxtəlif şagirdə tapşırıla bilər.

Müzakirə: Şagirdlər tapşırıqları təqdim edirlər. Alınan cavablar ümumiləşdirilir. Şagirdlərin ev tapşırığı kimi yazıb hazırladıqları mətnlərlə dərslikdəki “Dağ adları – dilimizin tarix kitabı” adlı mətnin dil-üslub xüsusiyyətləri müqayisə olunur.

Nəticənin çıxarılması: Şagirdlər bu nəticəyə gəlirlər ki, “Dağ adları – dilimizin tarix

kitabı” adlı mətn(lər)in dili sadə və anlaşıqlıdır. Mətnlərdə ümumişlək üstünlük təşkil edir. Yer adlarının etimologiyası ilə bağlı mətnlərdə maraqlı məlumatlar var. Bütün bunlar onu deməyə imkan verir ki, üzərində iş apardığımız mətnlər publisistik üslubdadır.

Ev tapşırığı kimi 16-cı tapşırıq verilə bilər.

Qiymətləndirmə aparılır.

I	II	III	IV
Oxuduğu mətnlərin üslubunu müəyyən edə bilər.	Oxuduğu mətnlərin üslubunu müəyyən edərkən çətinlik çəkir.	Oxuduğu mətnlərin üslubunu müəyyən edə bilər.	Oxuduğu mətnlərin üslubunu asanlıqla müəyyən edə bilər.
Nəqli mətnlər yazmağa bilmir.	Müəllimin köməyi ilə nəqli mətnlər yazır.	Nəqli mətnlər yazarkən cüzi səhvlər edir.	Nəqli mətnlər yazır.
Durğu işarələrindən düzgün istifadə edə bilmir.	Durğu işarələrindən istifadə edərkən səhvlər edir.	Durğu işarələrindən istifadədə müəllimin köməyindən istifadə edir.	Durğu işarələrindən düzgün istifadə edir.

MÖVZU 12

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Söz və ifadələrdən məqsədyönlü istifadə edir.
- Oxuduğu mətnin üslubunu müəyyənləşdirir.

İNTEQRASIYA

Bio. – 2.1.1. Bioloji proseslərin mexanizmini şərh edir, məruzə və təqdimatlar hazırlayır.

RESURSLAR

dərslik, iş vərəqləri, “Dərviş Parisi partladır” bədii filmindən müvafiq səhnələr

İŞ ÜSULLARI

müzakirə

İŞ FORMALARI

kollektiv, cütlərlə

Çaytikanı

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya mərhələsini “Dərviş Parisi partladır” filmindən Müsyö Jordanın Qarabağda bitən bir çox dərman bitkilərini tərif etməsi, onların xüsusiyyətlərini, nəyə xeyir olması barədə fikirlərini bölüşməsi səhnəsi ilə başlamaq olar.

Sonra dərslikdən səhifə 168-də Mirzə Fətəli Axundzadənin “Müsyö Jordan və Dərviş Məstəli şah” komediyasından Müsyö Jor-

danın monoloqu oxunur. Şagirdlərə yönəldirici suallar verilir. Sizcə, *Mirzə Fətəli Axundzadə Müsyö Jordan obrazının dili ilə oxuculara nəyi çatdırmaq istəmişdir?* sualı şagirdlərə verilir, cavablar dinlənilərək ümumiləşdirilir.

“Çaytikanı” mətni oxunur. Oxu zamanı 1-ci tapşırıq, oxudan sonra isə orfoepiya və orfoqrafiya ilə bağlı tapşırıqlar yerinə yetirilir.

Qeyd: Tapşırıq 1-in şərtinə əsasən, mətn-də işarələnmiş yerlərə sözlər – köməkçi nitq hissələri aşağıdakı ardıcılıqla artırılmalıdır: (görə, qədər, üçün, ən, daha, həmçinin, həm, həm də).

Tədqiqat sualı: *Mətnin dili üçün xarakterik olan cəhət nədir?*

Tədqiqatın aparılması: Şagirdlər 2, 4 və 7-ci tapşırıqları cavablandırırlar. Eyni zamanda şagirdlərə cütlər şəklində mətn əsasında dialoq qurmaq tapşırılır (tapşırıq 6).

Bu tapşırığın icrasında əsas məqsəd şagirdlərdə şifahi nitq vərdişlərini inkişaf etdirmək, həmçinin məişət üslubunun xarakterik xüsusiyyətlərini də xatırlamaqdır.

Daha sonra şagirdlər cütlər şəklində 5-ci tapşırığı da icra edirlər.

Müzakirə: 5-ci tapşırıq şagirdlər tərəfindən oxunur. Dialoqlar dinlənir. Ehtiyac olar-

sa, müəllim müəyyən düzəlişlər apara bilər. Müzakirə zamanı 3 və 8-ci tapşırıqlar da yerinə yetirilə bilər.

Nəticənin çıxarılması: Şagirdlər bu nəticəyə gəlirlər ki, mətn çaytikanı haqda elmi faktlarla zəngindir. Çaytikanı bitkisinə Azərbaycan ərazisində rast gəlinməsi burada bitki örtüyünün zənginliyindən, bu torpağın münbitliyindən xəbər verir və s.

Yaradıcı tətbiqetmə kimi 9-cu tapşırıqdan istifadə oluna bilər.

Ev tapşırığı: *Azərbaycanın dərman bitkiləri* mövzusunda təqdimat hazırlamaq tapşırıla bilər.

Qiymətləndirmə aparılır.

Cütlər	Meyarlar	I	II	III	IV
	Söz və ifadələrdən məqsədyönlü istifadə edir.				
	Oxuduğu mətnin üslubunu müəyyənləşdirir.				
	Cəmi:				

MÖVZU 13

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

- Dinlədiyi mətni şərh edir.
- Mətnin məzmununu mənimsəyir, mövzu ilə bağlı müzakirələrdə iştirak edir.
- Nəqli mətn yazır.

İNTEQRASIYA

Ədəb. – 3.1.3. 3-3,5 səhifə həcmində nəqli, təsvir, təhlil xarakterli mətnlər (ədəbi və sərbəst mövzuda inşa, esse, məruzə) yazır.

RESURSLAR

dərslük, iş vərəqləri, Məmməd Arazın “Məndən ötdü, qardaşıma dəydi” şeirindən parçalar

İŞ ÜSULLARI

müzakirə

İŞ FORMALARI

kollektiv, qruplarla

Şəki

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya mərhələsinə Ulu öndər Heydər Əliyevin “Mən fəxr edirəm ki, azərbaycanlıyam” sözlərini səsləndirməklə başlamaq olar.

Müəllim Azərbaycanı bölüb-parçalayan “haralısan?” sualını vətənpərvərliyimizə vurduğu ziyanı, birliyimizə endirilən zərbənin acı nəticələrini şagirdlərə çatdırmağa çalışır.

Sonra B.Vahabzadəyə ünvanlandırılan Siz özünüz şəkli olduğunuz halda nə üçün *Şəkiyə* *şeyr həsr etməmişiniz?* sualına şairin ünvanlandığı “Şəki” şeirinin oxusu təşkil olunur.

Şeirdə çətin anlaşılan sözlər varsa, onlar izah olunur.

Tədqiqat sualı: *Şeirdə şairi düşündürən, onu narahat edən nədir?*

Tədqiqatın aparılması: Şagirdlər 3 qrupa bölünürlər. Hər qrupa ayrı-ayrılıqda şeiri

oxuyaraq onu nəsrə çevirmək tapşırılır. Eyni zamanda şagirdlərə müxtəlif tapşırıqlar yazılmış iş vərəqləri paylanır:

I qrupa verilən iş vərəqi

1. *Sanmasın, xırdalanmasın, könlümdən* sözlərinin mənasını izah edin və onların sinonimlərini müəyyənləşdirin.

2. *Bala anasına “sevirəm” deməz* misrasına münasibət bildirin.

II qrupa verilən iş vərəqi

1. Şeirin məzmunu ilə bağlı 3 sual tərtib edin.

2. *Böyükdür, keçmişini, qaynar* sözlərinin antonimlərini müəyyənləşdirin.

III qrupa verilən iş vərəqi

1. Şeirin son 5 misrasındakı əsas mənanı müəyyənləşdirin.

2. *Mən sənin qoynunda gəldim cahana,
Məni bəxş elədin Azərbaycana!* misralarında düzgün söz sırasını bərpa edin.

Qeyd: Şeiri nəsrə çevirməkdə əsas məqsəd şagirdlərin il ərzində öyrəndikləri üslubi xüsusiyyətləri tərtib etdikləri mətnə tətbiqini yoxlamaqdır.

Müzakirə: Şagirdlər işlərini təqdim edirlər. Bu mərhələdə müəllim Məmməd Arazın “Məndən ötdü, qardaşıma dəydi” şeirindən aşağıda göstərilmiş hissəni şagirdlərə təqdim edə bilər:

*Ey daşlaşan, torpaqlaşan ulu babam!
Bu günümün dünenimə uzaqlaşan ulu babam!
Küləkləşən, dumanlaşan
Ruhunla sən
Ayağa dur, səninləyəm!
Səs getməyən, əl yetməyən
Qədim tarix dərəsindən
Səs ver mənim səsimə sən:
Sənə gəlsin, səndən ötən nəydi belə? –
Səndən ötüb qardaşına dəydi belə?!
Bununlamı necə dəfə ata-oğul,
qardaş hissi haçalandı?*

*Bir şəhərin beş qardaşın xanlığına
parçalandı?!
O zamanmı bitdi bizim dilimizin “Sənin”,
“mənim” qabarı da?
O zamanmı bitdi bizim dilimizin
“haralısan?” damarı da?..
Səninləyəm, ulu babam!
Bu məsəli kimdi yazan?
Hansı soysuz ata idi
Ataların imzasını
Çəkib, ona möhür basan?!*

Şeirlərdə hər iki şairi narahat edən problemlər müzakirə olunur. Müzakirələr ümumiləşdirilir.

Nəticənin çıxarılması: Şagirdlər bu nəticəyə gəlirlər ki, şairi düşündürən, narahat edən əsas məsələ bir dövlətin, bir ölkənin parçalanma, bölünmə qorxusudur. Hər iki şair insanları birliyə çağırır.

Qeyd: Yekunda müəllim şagirdləri bölməyə rəy vermək üçün istiqamətləndirə bilər.

Qiyətləndirmə aparılır.

I	II	III	IV
Dinlədiyi mətni şərh edə bilmir.	Dinlədiyi mətni şərh edərkən çətinlik çəkir.	Dinlədiyi mətni şərh edir.	Dinlədiyi mətni asanlıqla şərh edir.
Mətnin məzmununu mənimsəməkdə çətinlik çəkir, mövzu ilə bağlı müzakirələrdə iştirak edə bilmir.	Mətnin məzmununu mənimsəyir, mövzu ilə bağlı müzakirələrdə müəllimin köməyindən istifadə edərək iştirak edir.	Mətnin məzmununu mənimsəyir, mövzu ilə bağlı müzakirələrdə iştirak edərkən cüzi səhvlər edir.	Mətnin məzmununu mənimsəyir, mövzu ilə bağlı müzakirələrdə iştirak edir.
Nəqli mətnlər yazma bilmir.	Müəllimin köməyi ilə nəqli mətnlər yazır.	Nəqli mətnlər yazarkən cüzi səhvlər edir.	Nəqli mətnlər yazır.

KİÇİK SUMMATİV QIYMƏTLƏNDİRMƏYƏ NÜMUNƏ

KSQ №8

XARQO KİMDİR

Onun əsl adı Əhmədiyyə idi. Xarqo ləqəbini ona [partizannar] vermişdilər.

Qəfil başlayan müharibə Əhmədiyyənin arzularını yarımçıq qoydu. Əhmədiyyə könüllü olaraq ordu sıralarına getdi. Onu ilk gündən cəbhəyə göndərmədilər. O, zabitlər məktəbində oxumağa başladı, qısa müddət ərzində leytenant rütbəsi aldı və polkların birinə siyasi rəhbər təyin edildi. Əhmədiyyə yaralanıb sıradan çıxan minomyotçunu əvəz etdi. Qızgın döyüşlər gedirdi. Lakin Əhmədiyyə bu döyüşün axırını görə bilmədi, ağır yaralı halda ələ keçdi. Gözlərini açanda özünü qaranlıq və rütubətli kamerada gördü, komandir yoldaşı Fazil Cəfərov da yanında idi.

– Biz [haradayıx], yoldaş kapitan?

– Bura İzyum şəhəridir, – deyə Fazil Cəfərov [qəzəbnən] səsləndi.

Əhmədiyyənin boğazı qurudu, başı hərləndi. Bir müddət heç nə soruşa bilmədi.

Fazil Cəfərovun da [vəziyəti] ağır idi. Cəbhədə aldığı yaralar, almanların işgəncələri onu əldən salmışdı.

– Neçə vaxtdır buradayıq?

– İki gündür.

– Qaçmağa imkan yoxdur?

– Yox!

Bir müddət heç biri danışmadı. Yaraları sızıldayan Əhmədiyyə huşu özünə gəldikdə:

– Biz nə etməliyik, yoldaş Cəfərov? – deyə xəbər aldı.

– Qarşımızda iki yol durur: ya onlara qul olmalıyıq, ya da ölməliyik. Mən ölümü qəbul edirəm. Sən necə, yoldaş leytenant?

– Sənin yerinə mən olsaydım, yoldaş kapitan, ayrı yol seçərdim.

– Məsələn?

– Məsələn, siz özünüzü elə göstərin ki, guya onlara satılmışsınız. Müvəqqəti olaraq onların bütün dediklərinə əməl edin.

– Sonra?! – Kapitanın səsi codlaşdı.

– Sonra da ələ fürsət düşəndə qaçın!

– Bəs sən?

– Davasız-dərmansız sağalacağımıza gümanım azdır. Barı siz sağ qalın.

– Mən onlarla xoş danışa bilmərəm! Heç vaxt bunu bacarmayacağam!..

– Yaralarınız bərk ağrıyır?

– Yox. (1) İçəridən alışıb yanıram. (2) Vətən qarşısında öz borcumu ödəyə bilmədim. (3) Mən sübut edə bilmədim ki, xaricdə yaşayan keçmiş Bakı milyonçusu Hacı Mirzabanın qardaşı oğlu olsam da, xain deyiləm.

– Qəlbinizi sıxmayın. (4) Sizin necə cəsur komandir olduğunuzu bütün polk bilirdi. (5) Sağ qalanlar bizim necə vuruşduğumuzu elimizə, obamıza çatdıracaqlar.

1. Mətnə məişət üslubu üçün xarakterik olan hansı xüsusiyyətlər var?

2. Mətnə hansı suala cavab yoxdur?

- A) Fazil Cəfərovu narahat edən nə idi?
- B) Əhmədiyyə Cəbrayilov hansı batalyonda xidmət edirdi?
- C) Əhmədiyyənin Fazil Cəfərova məsləhəti nə olur?
- D) Nə üçün Əhmədiyyə döyüşün sonunu görə bilmir?
- E) Kapitan Fazil Cəfərov hansı milyonçunun qohumu idi?

3. Mətnə tələffüz formasında verilmiş sözləri orfoqrafik qaydalara uyğun yazın.

4. *Görünür, mənim bəmədə şübhələr şübhə olaraq qalacaqdır* cümləsini mətnin son hissəsində hansı rəqəmin yerinə yerləşdirsək, məzmunu xələl gəlməz.

5. Mətnə işlənmiş hərbi sahəyə aid terminləri seçin.

6. Bunlardan hansı leksik normaya uyğun deyil?

- A) acı xatirələr B) sevimli fikirlər C) ağıllı talelər
- D) düşüncəli şagird E) müdrik qoca

7. Hansı cümlədə grammatik normanın pozulması müşahidə olunur?

- A) O, doğmalarını heç cür unuda bilmirdi.
- B) Vətən yolunda qurban gedənləri unutmayacağıq.
- C) Heç biri bu məsələ barədə düşünmək istəmirdilər.
- D) Şəhərə gəldiyi 15 gün olardı.
- E) Şəhərli ovçu səhər tezdən çıxıb getmişdi.

8. Leksik normanın pozulduğu nümunə hansıdır?

- A) yüksək xasiyyət B) ləyaqətli insan C) kəşfiyyat planı
- D) deyilmiş söz E) müdafiə batalyonu

9. Hansı nümunədə grammatik norma pozulub?

- A) Sizinlə bərabər, mən də cavabdehəm.
- B) Bu tədbir hamının ürəyincə oldu.
- C) Yarpaqlar tökülür, çəmənlər sarılır.
- D) Payız gəldi, uçdu getdi quşlar.
- E) Xalqın böyük hissəsi ona hörmət edirdilər.

10. Elmi üslub nədir?

- A) sadə cümlələrin çox işləndiyi dil
- B) qəzet və jurnalların üslubu
- C) elmi təfəkkürün ifadəsi
- D) yalnız dərslərin yazıldığı dil
- E) mücərrəd və çətin anlaşılan dil

AZƏRBAYCAN DİLİNİN ORFOQRAFİYA QAYDALARI

Saitlərin yazılışı

1. **o** saitli alınma sözlər **a** və ya **o** ilə deyilməsindən asılı olmayaraq **o** ilə yazılır: *avtomat, biologiya, velosiped, ensiklopediya, kollektiv, kollec, kombinat, laborant, ob-yekt, poeziya, poema, poçtalyon, problem, professor, solist, motor, polkovnik.*

2. **ü** saitli alınma sözlər **ü** ilə də yazılır: *alüminium, bülleten, büro, jüri.*

3. Aşağıdakı sözlər ədəbi tələffüzdə olduğu kimi iki heca ilə yazılır: *qəbir, qədir, eyib, ətir, zəhin, isim, nəsil, ömür, səbir, sətir, sinif, feil, fəsil, şəkil, heyif, meyil, əsil, şeir, cisim.*

4. Sonu **a** ilə bitən alınma sözlərdən aşağıdakılar **a**-sız yazılır: *anket, anten, aptek, armatur, atmosfer, vitrin, qəzet, idiom, kayut, kaset, kontor, konfet, lent, maşın, perspektiv, pyes, planet, reklam, sistem, sitat, metafor.*

Samitlərin yazılışı

5. Birinci hecasındakı samiti həm **n**, həm də **m** ilə deyilən sözlər **n** ilə yazılır: *anbar, qənbər, zənbil, günbəz, sünbül, şənbə, zanbaq. Kombayn, kombinat, kömbə, pambıq* sözləri istisnadır.

6. Əslində, sonu qoşa samitlə bitən iki və ya çoxhecalı sözlər bir samitlə yazılır: *ekspres, kilovat, kiloqram, konqres, metal, proses, sərhəd, hüsxnət.*

7. Sonu **-iy, -skiy** ilə qurtaran xüsusi və ümumi alınma isimlərin sonundakı **y** yazılmaz: *Qorki, Yaroslavski, Mayakovski, ssenari, planetari, profilaktori, sanatori.*

Qeyd. Kimyəvi element adları əslinə uyğun olaraq yazılır: *kalium, maqnezium, natrium.*

8. Rus dilində tərkibində **u** olan ümumi isimlər **s** ilə yazılır: *dosent, konsert, sex, sirk, sement, lisey.* Vitse sözü istisnadır. Xüsusi isimlərdə sözün əvvəlində **s**, sözün ortasında və axırında **ts** yazılır: *Setkin, Stalkovski, Vorontsov, Kuznetsov, Motsart, Muromets.*

9. Rus dilində tərkibində **u** olan alınma sözlərin əvvəlində və axırında bir **ş**, sözün ortasında isə iki **ş** (**şş**) yazılır: *Şedrin, Şerba, şotka, borş, Vereşşagin, Quşşin, meşşan.*

10. Əvvəlində **q** samitli alınma sözlər **h** ilə yazılır: *hauptvaxt, Heyne, hektar, Hegel, hegemon, hidrogen, himn, hippodrom, hospital*.

11. **c** samitli alınma sözlər **c** ilə də yazılır: *Cek London, cemper, Siciliya*.

12. **q** samitli alınma sözlər incəsaitli hecalarda **g** ilə yazılır: *biologiya, dialektologiya, genesis, general, geologiya, gigiyena, gimnastika, gitara*.

Sözün müxtəlif yerlərindəki qoşa sait və samitlərin yazılışı

13. Sözün ortasında və sonunda saiti uzun tələffüz edilən sözlər qoşa saitle yazılır: *bədii, camaat, əmtəə, maarif, maaş, saat*.

14. Təkhəcalı sözlərin sonunda qoşa samitin hər ikisi yazılır: *fənn, haqq, hiss, xətt, küll, rədd, sirr, vatt, zənn, zidd*. Bu sözlərə samitlə başlanan şəkilçi əlavə olunduqda söz kökündəki qoşa samitdən biri düşür: *fən-lər, his-siz, xə-t-siz, zid-dir, sir-daş*.

15. İki sait arasında gələn qoşa samitlər qoşa samitlə yazılır: *ballada, kassa, kapella, klassik, kəmiyyət, libretto, nəqqaş, operetta, səyyar, şassi, vassal*.

Qeyd. *Apparat, qruppa, tonna, parallel* sözləri və **-ma** hecası ilə qurtaran sözlər aşağıdakı kimi yazılır: *aparat, diaqram, qrup, paralel, proqram, stenoqram, teleqram, ton*.

Şəkilçilərin yazılışı

16. Sözdüzəldici şəkilçilər aşağıdakı kimi yazılır:

1. Bir cür yazılan şəkilçilər:

1) **-i, -vi** şəkilçisi: *daxili, dairəvi, cənubi, Gəncəvi, həyatı, kimyəvi, kütləvi, tarixi, şimali, ;*

2) **-varı** şəkilçisi: *buynuzvarı, qalxanvarı, üzükvarı, yüngülvarı*.

2. İki cür yazılan şəkilçilər:

kar samitlə bitənlərdə **-qan, -kən**; cingiltili samitlə bitənlərdə **-ğan, -gən** şəkilçiləri: *burulğan, deyingən, döyüşkən, çalışqan, sürüşkən, yapışqan*.

3. Dörd cür yazılan şəkilçilər:

1) **-kı, -ki, -ku, -kü** şəkilçisi: *axşamkı, bildirki, bugünkü, gündüzkü, onunku, səhərki*;

2) sifət və isim düzəldən **-i, -i, -u, -ü** şəkilçisi: *badımcanı, darçını, dərbəndi, ceyranı, çərkəzi, gümüşü, narıncı, novruzu*;

3) feil köklərindən isim və sifət düzəldən şəkilçilər:

sonu kar samitlə bitənlərdə:

a) **-ki, -qı, -kü, -qu**: *bıçqı, pusqu, seçki, sürtkü*;

b) **-kin, -qın, -kün, -qun**: *bitkin, ötkün, tutqun, satqın*;

sonu cingiltili samitlə bitənlərdə:

a) **-gi, -ğı, -gü, -ğu**: *bölgü, çalğı, vergi, vurğu*;

b) **-gin, -ğın, -gün, -ğun**: *düzgün, əzgin, qırğın, yorğun*.

4) **-istan, -istan, -ustan, -üstan** şəkilçisi samitlə bitən sözlərdə: *Dağıstan, Monqolustan, Türkmənistan, Türküstan*.

Qeyd. Saitlə bitənlərdə **-stan** yazılır: *Gürcüstan*.

Rəqəmlə yazılan miqdar saylarında şəkilçilərin yazılışı

17. Rəqəmlə yazılan miqdar saylarına mənsubiyyət və hal şəkilçiləri əlavə edildikdə şəkilçidən əvvəl defis qoyulur və sonuncu şəkilçi yazılır: *20-dən, 3-də, 2-yə, 6-nın, 5-i, 17-si*. Ərəb rəqəmlərindən sonra ahəngə görə sıra sayının şəkilçisi ixtisarla (**-cı, -ci, -cu, -cü**) yazılır: *6-cı, 2-ci, 10-cu, 3-cü*.

Mürəkkəb sözlərin yazılışı

18. Aşağıdakı hallarda sözlər bitişik yazılır:

1) Bir vurğu ilə deyilən mürəkkəb sözlər: *arabir, balacaboy, beşillik, beşmərtəbə, bugünkü, dilucu, güləruz, günbəgün, günəbaxar, hərgecəki, ilbəil, qaçaqaç, qalxanabənzər, qanunvericilik, qurultayqabağı, müxtəliflərəfli, özbaşınalıq, soyuqqanlı, ucdantutma, ümumbəşəri, Bülbüloğlu, Çərkəzqızı, Əliağa, Həsənoğlu, Qənbərqızı*.

2) Tərkibində *anti, audio, auto, avia, avto, bio, elektro, faqo, foto, infra, hidro, makro, mikro, mono, nano, neyro, paleo, poli, psevdo, stereo, super, trans, ultra, vibro, video, zoo* hissəcikləri olanlar: *antihumanist, audiovizual, auto-sintetik, aviabilet, avtonəqliyyat, biokorroziya, elektromaqnit, faqoprofilaktika, fotokamera, infrastruktur, hidrobiologiya, makromexanika, mikrorayon,*

monoqrafiya, nanotexnologiya, neyrocərrah, paloeqrafik, polivitamin, psevdorealizm, stereometrik, supermarket, transfaktor, ultradəb, vibroakustika, videomontaj, zoomağaza.

19. Tərkibindəki sözlərin səciyyəsiindən asılı olaraq, aşağıdakı hallarda defisdən istifadə edilir:

- 1) qoşa sözlərdə: *adda-budda, aşırq-aşırq, az-maz, dedi-qodu, əzik-üzük, kağız-kuğuz, qara-qura, qarma-qarışırq, qonaq-qara, sür-sümük, top-top;*
- 2) tərkibində *eks* (müstəqil söz köklərinə artırıldıqda), *elmi*, *əks* (müstəqil söz köklərinə artırıldıqda), *kontr*, *küllü*, *qeyri*, *ober*, *vitse* sözləri işləndikdə: *eks-çempion, elmi-kütləvi, əks-hücum, əks-inqilab, külli-ixtiyar, kontr-admiral, qeyri-adi, qeyri-iradi, ober-leytenant, vitse-admiral;*
- 3) izafət tərkiblərində: *həddi-bülüğ, nöqtəyi-nəzər, tərcüməyi-hal, tərzi-hərəkət, zərbi-məsəl;*
- 4) tərkibində mənaca bir-birinə yaxın və ya zidd sözlər işləndikdə: *ab-hava, ağıllı-kamallı, alış-veriş, az-çox, bitməz-tükənməz, cənub-qərb, dinməz-söyləməz, elə-belə, gedər-gəlməz, gec-tez, fabrik-zavod, iki-üç, kafe-restoran, kilovat-saat, ölüm-itim, pis-yaxşı, şimal-şərq, ucsuz-bucaqsız, yazar-yazmaz.*

Köməkçi sözlərin yazılışı

20. *İdi, imiş, ikən* köməkçi sözləri adlardan (isim, sifət, say, əvəzlik) və saitle qurtaran feillərdən sonra ayrı, samitle bitən feillərdən sonra həm ayrı, həm də ilk saiti buraxılaraq, şəkilçiləşmiş variantlarda bitişik yazılır: *ata idi, ata imiş, ata ikən, uşaq idi, uşaq imiş, uşaq ikən, gəlməli idi, gəlməli imiş, gəlməli ikən, gəlmişdi, gəlmişmiş, gəlirkən, gəlmiş imiş...*

21. Qoşmalar iki cür yazılır:

- 1) birhecalı qoşmalar (**-can, -cən, -dək, -tək**) aid olduqları sözə bitişik yazılır: *dağacan, evəcən, küçəyədək, quştək;*
- 2) ikihecalı qoşmalar (**ilə, kimi, qədər, ötrü, tək, tək, üçün**) aid olduqları sözdən ayrı yazılır: *adam kimi, evə qədər, ondan ötrü, sən tək, şagird üçün.*

Qeyd. *ilə* qoşması samitle bitən sözlərdə ahəng qanununa uyğun olaraq **-la, -lə** şəklində bitişik yazıla bilər.

22. Quruluşca mürəkkəb olan aşağıdakı bağlayıcılar bitişik yazılır: *çünki, habelə, halbuki, həmçinin, hərgah, hərçənd, nəinki, yaxud, yainki*.

23. İki sadə bağlayıcıdan və sadə bağlayıcı ilə başqa nitq hissələrindən əmələ gələn bağlayıcılar və bağlayıcı sözlər bir-birindən ayrı yazılır: *belə ki, buna görə də, bununla da, bunun üçün, daha da, demək ki, guya ki, həm də, onun üçün, odur ki, ona görə, ona görə də, onun üçün də, tutaq ki, və ya, və yaxud, yoxsa ki*.

24. Ədatların bir çoxu sözlərdən ayrı yazılır: *daha gözəl, dedim də, di get, ən yaxşı, gör ha, lap pis, sən ki*. **-mı, -mi, -mu, -mü** və **-sana, -sənə** ədatları istisnadır. Onlar aid olduqları sözlərə bitişik yazılır: *A kos-kosa gəlsənə, gəlib salam versənə! Kitabdırmı? Qəşəngdirmi? Oxudumu?*

Qeyd. **-mı, -mi, -mu, -mü** sual ədatı **-da, -də** ədatından sonra işləndikdə ayrı yazılır: *Sən də mi gedirsən? O yenə də mi danışacaq?*

25. Eyni nidanın təkrarından əmələ gələn nidalar defislə yazılır: *bəh-bəh, ha-ha-ha, pəh-pəh, uy-uy, vay-vay*.

26. Müxtəlif sözlərdən əmələ gələn nidalar ayrı yazılır: *ay aman, ay haray*.

Birinci hərfi böyük yazılan sözlər

27. Xüsusi isimlərin (yardımçı sözlərdən başqa) tək və ya cəmdə işlənməsindən asılı olmayaraq, birinci hərfi böyük yazılır: *Bəxtiyar Vahabzadə, Əbdülhüseyn oğlu Hacıbəyli, İsgəndərlər, Səməd Vurğun, Süleyman Rüstəm, Süleyman Sani, Uzun Həsən, Üzeyir bəy; Hacı Qaralar, Mehdi Hüseynzadələr, Nizamilər* və s.

28. Bədii əsərlərdə heyvanlara verilən xüsusi adların və alleqorik əsərlərdə surət kimi işlədilən heyvan və cansız əşyaların adlarının birinci hərfi böyük yazılır: *Bozdar, Qırat, Məstan, "Tülkü və Qarğa"* və s.

29. Ölkələrin, muxtar respublikaların, vilayət və diyarların rəsmi adlarının tərkibindəki bütün sözlərin; respublika, şəhər, rayon tabeliyində olan idarə və təşkilatların; nazirlik, komitə, birlik, cəmiyyət, qurum, akademiya, universitet, institut, kollec, texnikum, muzey, teatr, siyasi partiya; yüksək dövlət vəzifələrinin tərkibindəki bütün sözlərin (yardımçı sözlərdən başqa) ilk hərfi böyük yazılır.

Məsələn:

Azərbaycan Respublikası, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti, Azərbaycan Respublikasının Baş Naziri, Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi, Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi-

nin Sədri, Azərbaycan Respublikası Xarici İşlər Nazirliyi, Azərbaycan Milli İncəsənət Muzeyi, Ağstafa Rayon Təhsil Şöbəsi, Azərbaycan Dövlət Dram Teatrı, Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, Azərbaycan Maliyyə-İqtisad Kolleci, Bakı Şəhər İcra Hakimiyyəti, Bakı Mədəniyyət və İncəsənət Texnikumu, Bakı Ali Neft Məktəbi, Beynəlxalq İnkişaf Assosiasiyası, Beynəlxalq Qırmızı Xaç Komitəsi, Heydər Əliyev adına Bakı Beynəlxalq Hava Limanı, Heydər Əliyev Mərkəzi, Qala Arxeoloji-Etnoqrafik Muzey Kompleksi, M.Maqomayev adına Azərbaycan Dövlət Filarmoniyası, M.Mirqasımov adına Respublika Klinik Xəstəxanası, Məhdud Məsuliyyətli Cəmiyyət, Naxçıvan Muxtar Respublikası, Tələbə Qəbulu üzrə Dövlət Komissiyası, “Şərq-Qərb” Nəşriyyatı, Yeni Azərbaycan Partiyası

Qeyd 1. Tərkibində *gün* sözü olan və təqvimə düşən əlamətdar günlərin adlarında bütün sözlər böyük hərflə yazılır: *Beynəlxalq Qadınlar Günü, Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəyliyi Günü* və s.

Qeyd 2. *Azərbaycan Respublikasının Təhsil naziri, Azərbaycan Respublikasının Səhiyyə naziri* tipli mürəkkəb adlarda sahə bildirən sözlər böyük, “nazir” sözü kiçik hərflə yazılır.

Qeyd 3. Tərkibində şöbə, lisey, gimnaziya, vəqf, məktəb sözləri olan mürəkkəb adlarda ilk söz böyük, sonrakı sözlər kiçik hərflə yazılır. *Avropa liseyi, Dəyanət vəqfi, Humanitar fənlər gimnaziyası, Humanitar siyasət məsələləri şöbəsi, Uşaq-gənclər şahmat məktəbi* və s.

30. Aşağıdakı mürəkkəb adların tərkibində olan sözlərin ancaq əvvəlcisi böyük hərflə yazılır:

a) Məşhur tarixi gün və bayramların adlarında: *İyirmi yanvar (20 Yanvar), Qurban bayramı, Novruz bayramı* və s.

b) Tərkibində okean, dəniz, cay, göl, şəhər, rayon, qəsəbə, kənd, prospekt, meydan, küçə, xiyaban, saray, qala, türbə, qoruq, boğaz, düz, ada, burun, körpü, düzənlik, dağ, səhra, dərə sözləri olan adlarda: *Sakit okean, Qara dəniz, Kür çayı, Baykal gölü, Bakı şəhəri, Salyan rayonu, Şüvəlan qəsəbəsi, Hökməli kəndi, Neftçilər prospekti, Azadlıq meydanı, Ə.Cavad küçəsi, Şəhidlər xiyabanı, Səadət sarayı, Ramana qalası, Möminə xatun türbəsi, Şirvan qoruğu, Dardanel boğazı, Mil düzü, Nargin adası, Xudafərin körpüsü, Culfa düzənliyi, Kəpəz dağı, Yasamal dərəsi, Qaraqum səhrası, İynə burnu.*

c) Tarixi hadisələrin, dövrlərin, sülalələrin, eləcə də qədim yazılı abidələrin və s. adlarının birinci sözünün birinci hərfi böyük yazılır: *Vətən müharibəsi,*

Yeddiillik müharibə, Versal sülhü, Dəmir dövrü, Orxon-Yenisey abidələri, Çaldıran döyüşü, Sasanilər dövrü, Səfəvilər sülaləsi.

Belə mürəkkəb adlara fərqləndirici söz əlavə olunduqda onun da birinci hərfi böyük yazılır: *Orta Paleolit dövrü, Son Paleolit dövrü.*

31. Fəxri adların özək hissəsini təşkil edən ilk söz böyük hərfə, sonrakı söz kiçik hərfə yazılır: *Azərbaycan Respublikasının Əməkdar müəllimi, Azərbaycan Respublikasının Əməkdar incəsənət xadimi, Azərbaycan Respublikasının Xalq şairi* və s.

Qeyd. *Azərbaycanın Milli Qəhrəmanı* mürəkkəb adında hər üç söz böyük hərfə yazılır.

32. Orden, medal, bədii əsər, opera, balet, kinofilm, qəzet, jurnal, kinoteatr, mehmanxana, nəşriyyat, kafe, restoran, düşərgə, yeməxana, mağaza və s. adları dırnaqda və böyük hərfə yazılır: *“İstiqlal” ordeni, “Azərbaycan Bayrağı” ordeni, “Qızıl Ulduz” medalı, “Ata və oğul” povesti, “Yeddi gözəl” baleti, “Uzaq sahillərdə” filmi, “Azərbaycan” qəzeti, “Cücələrim” kafesi, “Bahar” mağazası, “Badamlı”, “İstisu” mineral suları.*

Qeyd. Dırnaqda yazılan belə adlara artırılan şəkilçi dırnaqdan kənarda yazılır: *“Xalq qəzeti”nin bugünkü nömrəsi, “Yeddi gözəl”in ilk tamaşası.*

33. Mirzə, hacı, şeyx, seyid, şah, soltan, ağa, bəy, bəyim, xan, xanım və s. sözlər rütbə, ləqəb və titul bildirib sözlərdən əvvəl gəldikdə böyük, sözlərdən sonra gəldikdə isə kiçik hərfə yazılır: *Mirzə Fətəli, Hacı Qara, Şeyx Nəsrullah, Seyid Əzim, Şah İsmayıl, Soltan Mahmud, Abbas mirzə, Nadir şah, Abbasqulu ağa, Fətəli xan, Heyran xanım.*

İxtisarlar (abreviaturalar)

34. İxtisarlar üç cür yazılır:

1) tam ixtisarlar aid olduqları sözlərə (xüsusi və ya ümumi isimlər) uyğun olaraq böyük və ya kiçik hərfə yazılır: *AR (Azərbaycan Respublikası), ATƏT (Avropa Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatı), BMT (Birləşmiş Millətlər Təşkilatı), MM (Milli Məclis), MDB (Müstəqil Dövlətlər Birliyi), NATO, UNISEF, UNESCO, m (metr), c. (cild)* və s.

2) yarımçıq ixtisarlara aid olduqları sözlərə uyğun olaraq, böyük və kiçik hərflərlə, mürekkəb adların tərkib hissələri isə bitişik yazılır: *akad.* (*akademik*), *prof.* (*professor*), *AzərTAc* (*Azərbaycan Teleqraf Agentliyi*).

3) sözün orta hissəsinin düşməsi ilə yaranan ixtisarlara defislə yazılır: *d-r* (*doktor*), *z-d* (*zavod*) və s.

35. İxtisarlara əlavə edilən şəkilçilər onların son hecasına uyğun olaraq yazılır: *MEA-dan*, *BMT-yə*, *MDB-nin*...

Sözün sətirdən-sətrə keçirilməsi

36. Sözlər yeni sətərə hecalarla keçirilir: *və-tən*, *mək-təb-li-lər*...

37. Sözün bir saitdən ibarət olan hecasını sətirin sonunda saxlamaq və ya yeni sətərə keçirmək olmaz: *a-ta*, *ü-züm*, *iddi-a*, *şü-a* və s. "Ailəli" sözü sətirdən-sətrə aşağıdakı formada keçirilir: *ai-lə-li*.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT

1. A.Bəylərova. Bədii dildə üslubi fiqurlar.
2. A.Dadaşov. Təhsil siyasəti. Açıq Cəmiyyət İnstitutu – Yardım fondu. Bakı, 2005.
3. A.Kazunov. Milli pedaqogika yollarında. Bakı, "Ağrıdağ", 2001.
4. A.Mehrabov, İ.Cavadov. Ümumtəhsil məktəblərində monitoring və qiymətləndirmə. Bakı, 2007.
5. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. Bakı, 2003.
6. "Azərbaycan Respublikasında ümumi təhsil sisteminə Qiymətləndirmə Konsepsiyası". "Azərbaycan müəllimi" qəzeti, 6 fevral 2009.
7. Azərbaycan Respublikası Təhsil Sahəsində İslahat Proqramı, Bakı, 1999.
8. Ə.A.Ağayev. Təlim prosesi: ənənə və müasirlik. Bakı, "Adiloğlu", 2006.
9. Ə.Abbasov. Yeni kurikulumların səciyyəvi xüsusiyyətləri. "Kurikulum" jurnalı, №1.
10. Ə.Ə.Əlizadə. İdrak prosesləri və hislər. Bakı, ADPU, 2008.
11. Ə.Ə.Əlizadə. Müasir Azərbaycan məktəbinin psixoloji problemləri. Bakı, "Pedaqogika", 2004.
12. Ə.X.Paşayev, F.A.Rüstəmov. Pedaqogika (Yeni kurs). Bakı, "Nurlan", 2007.
13. Ə.Qarabağlı. Azərbaycan ədəbiyyatının tədrisi metodikası. Bakı, 1968.
14. F.Kərimova, M.C.Əhmədova və b. İntegrativ kurikulum: mahiyyəti və nümunələr. Bakı, "Adiloğlu", 2005.
15. X.Qədimova. İnteraktiv təlim metodları. Bakı, 2005.
16. İ.İskəndərov. Azərbaycan Respublikasının təhsil sisteminə islahatlar: fəaliyyət, nəticələr. "Kurikulum" jurnalı, 2008, №1.
17. Ümumtəhsil məktəblərində məktəbdaxili qiymətləndirmənin aparılması qaydaları. "Azərbaycan müəllimi" qəzeti, 11 sentyabr 2009 (layihə).
18. İnsan hüquqlarının tədrisi. Müəllimlər üçün vəsait. Norveç qaçqınlar şurası, 2003.
19. İntegrativ kurikulum. Münhen, Niderland, Cito, yanvar 2006.
20. K.Quliyeva. İnteraktiv təlim ensiklopediyası. Bakı, 2010.
21. L.N.Qasıмова. Pedaqogika (Mühazirə kursu). Bakı, 2003.
22. M.Əhmədova, M.Əliyev, M.Qasımlı və b. Müəllim hazırlığının və orta təhsilin yeni perspektivləri (Qərb təhsil sisteminin təcrübəsi əsasında). Bakı, "Adiloğlu", 2005.
23. N.Abdullayev. Nitq mədəniyyəti.
24. S.Yusifova. "Ədəbiyyat fənni kurikulumunun təkmilləşdirilməsi". Təhsilin müasir problemləri. 2010.
25. "Təhsil haqqında" Azərbaycan Respublikasının qanunu. "Azərbaycan müəllimi" qəzeti, 8 sentyabr 2009.
26. Ümumtəhsil məktəblərinin V-XI sinifləri üçün Azərbaycan dili proqramları. Bakı, 2015.
27. Ümumtəhsil məktəbləri üçün Azərbaycan dili dərsləkləri.
28. Ümumi Təhsil Planının Dövlət Standartı və Proqramları (Kurikulumları). 2010.
29. Y.Kərimov. Seçilmiş əsərləri. Bakı, "Pedaqogika", I–V cildlər, 2007.